

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI
ANASANAT DALI

MURÂDÎ DÎVÂNLARI'NDAKİ BEZEME ÖZELLİKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ceyda GÜLSEVER

İstanbul, 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
GÜZEL SANATLAR ENSTİTÜSÜ
GELENEKSEL TÜRK SANATLARI
ANASANAT DALI

MURÂDÎ DÎVÂNLARI'NDAKİ BEZEME ÖZELLİKLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Ceyda GÜLSEVER

Tez Danışmanı

Yrd. Doç. Gülnur DURAN

İstanbul, 2011

TEZ ONAYI

Kurum : Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü

Programın seviyesi: **Yüksek Lisans**

Anasanat Dalı : **Geleneksel Türk Sanatları**

Öğrencinin Adı : Ceyda GÜLSEVER

Tez Adı : **MURADI DİVANLARI'NDAKİ BEZEME ÖZELLİKLERİ**

Sınav Tarihi : 26.04.2011

Sınav Saati : 14:00

Tez tarafımızdan okunmuş, kapsam ve nitelik yönünden **Yüksek Lisans** Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman	Kurumu	İmza
Yrd.Doç.Gülnur DURAN	M.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi
Sınav Jüri Üyeleri		
Prof.Çiçek DERMAN	M.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi
Yrd.Doç.Dr.Emel İŞLEYEN	M.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi(İçm.)
Yedek Jüri Üyeleri		
Doç.Çiğdem ÇİNİ	M.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi(Tekstil)
Öğr.Gör.Sadri SAYIOĞULLARI	M.Ü.Güzel Sanatlar Fakültesi

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 13./05/2011 tarih ve 146 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof.Nilüfer ERGİN DOĞRUER

Müdür

ÖNSÖZ

Osmanlılar'da Tezhip sanatı en mükemmel seviyeye XVI. yüzyılda ulaşmıştır. Bu dönem tezhibi ve tarihe olan merakım “Murâdî Dîvânındaki Bezeme Özellikleri” isimli tez konumun seçiminde etkili olmuştur. Murâdî Dîvânında, bu dönemde zirveye ulaşan kitap sanatları ile Sultan III.Murâd'ın sanatkarlığı birleşmiştir.Bu dîvânlar, tezhip açısından daha sonraki dönemlerde rastlanmayan bir incelik ve zerafet taşımaktadır. Bu yönüyle de XVI. yüzyıl dönem özelliklerini en iyi yansıtan eserlerden biri olmuştur.

Tez kapsamında bu dîvânlara ait bezemelerin araştırılması ve incelenmesi sayesinde dönemin özelliklerini, Sultan III. Murâd'ın yaşamı ve düşüncelerini, Osmanlı yönetiminde yaşanan olayların sanata nasıl yansıdığını anlama fırsatı bulduğumu düşünüyorum.

Tezin hazırlanmasında, konunun belirlenmesinden başlayarak, bilgi, deneyim ve yardımlarını eksik etmeyen tez danışmanım ve hocam Yrd.Doç.Gülnur Duran'a, eğitim hayatım boyunca bilgi, tecrübe ve verdikleri derslerle bizleri yetiştiren değerli hocalarım Prof.Çiçek Derman, Prof.(h.c) Uğur Derman'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca, desteğini her zaman yanımda hissettiğim değerli hocam Yrd.Doç. İnci A.Birol'a minnettarım.

Osmanlıca ve Arapça yazıların okunmasında yardımlarından dolayı Sayın Yrd. Doç. Sacit Açıkgozöglü, İngilizce çevirilerime yardımlarından dolayı Sayın Ahmet Tatar'a, Süleymaniye Kütüphanesi yetkili ve çalışanlarına teşekkür ederim. Bütün eğitim hayatım ve çalışmalarım süresince anlayış ve sabırlarını esirgemeyen aileme sonsuz saygılarımı ve teşekkürlerimi sunarım.

Ceyda Gülsever

Nisan 2011, İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	I
ÖZET.....	IV
SUMMARY.....	VI
GİRİŞ.....	1
1. SULTAN ÜÇÜNCÜ MURÂD'IN HAYATI.....	4
2. SULTAN ÜÇÜNCÜ MURÂD DÖNEMİ.....	6
2.1 Siyasî Faaliyetler.....	6
2.2 Kültür ve Sanat Faaliyetleri.....	10
2.3 Kitap Sanatları ve Sanatkârları.....	13
3. TEZHİP SANATININ TARİHİ GELİŞİMİ İÇİNDE ÜÇÜNCÜ MURÂD DÖNEMİ TEZHİP SANATI VE HUSUSİYETLERİ.....	38
3.1. Divân ve Bezemesi.....	45
4. SULTAN ÜÇÜNCÜ MURÂD'IN SANAT HAYATI.....	47
4.1. Edebî Şahsiyeti.....	47
4.2. Hattatlığı.....	49
4.3. Eserleri.....	51
4.3.1. Fütûhâtü's- sıyam.....	51
4.3.2. Esrâr-nâme.....	52
4.3.3. Farsça Eserleri.....	52

4.3.3.1. Farsça Dîvân.....	52
4.3.3.2. Fütûhâtı Ramâzan.....	53
4.3.4. Murâdî Dîvânı.....	54
4.3.4.1. Sultan Üçüncü Murâd Dîvânının Özellikleri.....	54
4.3.4.2. Sultan Üçüncü Murâd Dîvânının Yazma Nüshaları.....	60
5. KATALOG: SÜLEYMÂNİYE KÜTÜPHÂNESİ'NDEKİ SULTAN ÜÇÜNCÜ MURÂD DÎVÂNI'NIN YAZMA NÜSHALARININ BEZEME ÖZELLİKLERİ.....	65
5.1. Kat.Nr:01 Ayasofya Kitaplığı – 3972.....	66
5.2. Kat.Nr:02 Fatih Kitaplığı – 3874.....	94
5.3. Kat.Nr:03 Mihrişah Sultan Kitaplığı – 359.....	115
5.4. Kat.Nr.03 Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı –625.....	140
SONUÇ.....	153
KAYNAKÇA.....	155
EKLER.....	160
1. RESİM LİSTESİ.....	160
2. ÇİZİM LİSTESİ.....	164
KISALTMALAR.....	166
SÖZLÜK.....	167
ÖZGEÇMİŞ.....	172

ÖZET

Türk süsleme sanatlarının büyük bir bölümünün en zengin örneklerini, kitap sanatlarında görmekteyiz. Kitap sanatlarımız, geçmişten bugüne, bugünden yarınlara, yüzyıllar boyunca her türlü bilgiyi, her dalda bilimi, edebiyat ve yazıya dönüşmüş sanat eserlerini tesbit edip koruyan kitaba, özellikle el yazması kitaba verilen değerin, duyulan saygı ve ilginin ifadesi olarak gelişmiş, birer ata yadigârı olarak günümüze ulaşmıştır.

Sultan II.Selim ve özellikle Sultan III. Murâd devrinde kitap sanatlarındaki özgünlük doruğa çıkmıştır. Şüphesiz bu durumu hazırlayan etkenlerin başında Kanunî'nin uzun süren istikrarlı ve disiplinli süreci ile Sultan III.Murâd'ın çok kültürlü ve entelektüel yapısı gelmektedir.

Diğer Osmanlı Sultanları gibi derin bir kültüre sahip olan Sultan III. Murâd'ın kitap merakı, Osmanlı sanatının kitap alanında zirveye taşınmasına vesile olmuştur. Devrinde hazırlanıp usta hattatlar tarafından istinsah edilen ve son derece zengin şekilde tezhiplenen Mushaf'ların dışında hususi olarak yazılıp tezyin edilen kitapların sayısı hayli fazladır.

XVI.yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Sultanları arasında minyatürlü ve tezhipli ilk dîvân Sultan I.Selim'e aittir.(1512-1520), daha sonra Kanûnî Sultan Süleyman (1520-1566)'ın, Sultan III.Murâd'ın(1574-1595), Sultan II.Osman'ın(1618-1622) dîvân nüshalarının mahir müzehhipler tarafından hazırlanmış nüshaları günümüze gelmiştir.

Sultan III. Murâd Dîvânının altısı İstanbul'da, ikisi de Paris'te olmak üzere sekiz yazma nüshası vardır.

“Murâdî Dîvânları'ndaki Bezeme Özellikleri”nin araştırıldığı bu çalışmada, öncelikle Sultan III.Murâd'ın hayatı ve kişiliği ve Sultan III.Murâd dönemi hakkında bilgi verilmiş, Tezhip Sanatının tarihi gelişimi anlatılarak Sultan

III. Murâd'ın Sanat Hayatı irdelenmiştir. Çalışma kapsamında, Sultan III. Murâd'ın Süleymânîye Kütüphânesi'nde bulunan dört yazma nüshası; “SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972; SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874; SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359; SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625” katalog kısmında incelenmiş ve hususiyet gösteren bezemeli sayfalar arasından seçilenlerin çizimleri yapılmıştır.

**Ceyda Gülsever, 2011
(Yüksek Lisans Tezi)**

SUMMARY

We find the richest samples of the biggest part of the Turkish decoration arts in the art of book. Our arts of book, which develop as the explanation of respect and interest against the books especially the handwriting ones that protects every written works of art, the literature, every types of science and knowledge for centuries, come to present days as a keepsake from our ancestors.

The freedom in the art of book climaxed at the period of Selim the Second and especially at the age of Murad the Third. Doubtlessly, the main reason of this situation is the intellectual side of Murad the Third thanks to the long-lasting steady and diciplined process of Kanuni.

The book interest of Murad the third, who had a great culture just like the other Ottoman Sultans, caused this climax of the art of the book among the other arts of Ottoman. Except the Korans, which were written at its original age and copied by the skilled penmans and illuminated richly, the number of the specially written and ornamented books was excessive.

In the first half of the 16. century, the first divan with miniatures and illuminations was belong to Selim the First (1512-1520), after that Sultan Süleyman the Lawmaker's (1520-1566), Sultan Murad the Third's (1574-1595), Sultan Osman the 2nd's (1618-1622) copies of divans were copied and illuminated by the experts and reached our days.

There are totally 8 hand-writing copies of The Divan of Sultan Murad the Third, six of them are in İstanbul and two in Paris.

In this study which analyses "the Ornamentation Specialities in Muradi Divan", especially the life, personality and the period of Murad the 3rd was enlightened and by explaining the historical process of the Illumination arts, the

profession life of him was examined. In the content of the study, Sultan Murad the Third's 4 writing copies that exist in the Library of Süleymaniye, the Library of Süleymaniye, the Bookshelf of Ayasofya ,Nr.3972; the Library of Süleymaniye, the Bookshelf of Fatih ,Nr.3874; the Library of Süleymaniye, the Bookshelf of Mihrişah Sultan,Nr.359; the Library of Süleymaniye, the Bookshelf of Hekimoğlu Ali Paşa ,Nr.625",were examined and some of the choosen ornamented pages that have special features were illustrated.

**Ceyda Gülsever, 2011
(Portgraduate Thesis)**

GİRİŞ

Türk kültüründe, okumaya verilen değerin bir belirtisi olarak kitap bezemelerinin, Türk Tezyînî sanatlarının içerisinde çok önemli bir yer tuttuğu gözlenir. Tezhip sanatı da buna bağlı olarak gelişen kitap sanatlarından biridir.

Tarih seyrince Türk tezyînâtı değişim ve gelişim göstermiştir. Bezeme sanatlarımızdan “altınlamak” anlamına gelen Tezhip Sanatımızda bu değişim içinde yer alır. Bezeme sanatında önemli bir yer tutan tezhip’in ilk örnekleriyle Uygur fresklerinde karşılaşırız. Tarihsel gelişim içinde Tezhip Sanatı, kendine has özellikleriyle dönemlere ayrılmıştır. İslam Öncesi Dönemle başlayıp, XIII. yy. – XIV. yy. Selçuklu Beylikler Dönemi, Osmanlı Erken Devri ve XV. yy, Sultan II. Bâyezîd devri, XVI. yy. Osmanlı tezhibinin yükseliş dönemi, XVII. yy. tezhip sanatının duraklama dönemi, XVIII. yy. Batı etkisi, XIX. yy. Osmanlı tezhip sanatı, XX. yy. ve Cumhuriyet dönemi şeklinde ayrı ayrı özellikler göstermiş ve başlı başına her dönem kendi ekolünü yaratmıştır.

Tezhip sanatı açısından “Klâsik devir” adı ile anılan XVI. yüzyılın ilk yarısına kadar, Osmanlılar her alanda gelişip, büyüdüğü halde, Kanûnî’den sonra devlet geleneğinin değişmesine bağlı olarak duraklama dönemine girmiştir. Bu duraklamanın saray nakkaşhânesine yansması XVII. yüzyılın ortalarını bulmuştur.

Bu nedenle Sultan III. Murâd dönemi (1574-1595), tezhip sanatında XVI. yüzyılın etkisinin devam etmesi açısından önemlidir.

Tezyînî İslâm sanatları arasında Kur’an-ı Kerîm tezhiplerinden sonra edebî eserlerden, dîvânların tezhibi önemli bir yer işgâl eder. Dîvânlarda genellikle tezhip edilen kısımları şöyle sıralamak mümkündür. Bunlar; zahriye, serlevha, unvan sayfaları, bölüm başları, koltuklar, arasuları, kenarsuları ve hâtîme sayfalarıdır.

Murâdî dîvânlarında XVI.yüzyıl dönemine ait tezhiplerin yer alması ve bu dîvânlardaki bezemelere ait araştırmaların kısıtlı olması nedeniyle tez konusu olarak “Murâdî Dîvânları’ndaki Bezeme Özellikleri” seçilmiştir.

Bu çalışmada Sultan III. Murâd’ın Dîvânı’nın Süleymâniye Kütüphânesi’nde bulunan dört yazma nüshasının tezhipleri esas alınarak hazırlanmış ve çalışma bu dört nüsha ile sınırlandırılmıştır.

Beş bölümden oluşan çalışmanın giriş kısmında, XVI. asrın son hükümdarlarından olan Sultan III. Murâd’ın döneminde kitap sanatlarında, XVI. yüzyılın ihtişamlı döneminin özelliklerine ve konu ile ilgili daha önceden yapılmış çalışmalara değinilmiştir.

Birinci bölümde Sultan III. Murâd’ın hayatı ve kişiliği hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde, Sultan III. Murâd dönemi ana başlığı altında dönemin siyasî faaliyetleri, kültür ve sanat faaliyetleri, kitap sanatları ve sanatkârları ara başlıkları açılarak anlatılmıştır. Siyasî faaliyetlerde; gerileme sebeplerinin açıkça ortaya çıktığı bu devirde içerde ve dışarıda karşılaşılan önemli hadiseler değinilmiştir. Kültür ve sanat faaliyetlerinde ise; bu dönemde yetişmiş âlim ve şâirler ile dönemin mimarî faaliyetleri hakkında genel bilgi verilmektedir. Başlığın son maddesi olan kitap sanatları ve sanatkârlarına geniş bir yer verilerek, saray nakkaşhânesinin yoğun çalıştığı ve kitap sanatlarında özgünlüğün doruğa çıktığı bu dönemde eser veren sanatkârlara ve saray nakkaşhânesinin çalışmalarına, değinilmiştir.

Üçüncü bölümde; Tezhip sanatının tarihi gelişimi kısaca gözden geçirilerek Sultan III. Murâd döneminin tezhip sanatı ve hususiyetleri üzerinde durulmuştur.

Dördüncü bölümde; Sultan III. Murâd’ın Sanat Hayatı ana başlığı altında edebî şahsiyeti, hattatlığı, eserleri ara başlıkları açılarak anlatılmıştır. Edebî şahsiyetinde;

Sultan III. Murâd'ın edebî yönüyle diğer Osmanlı Sultanları arasındaki yeri, şiirlerini hangi edebî formlarda yazdığına ve şiirlerine neleri konu edindiğinden bahsedilmiştir. Hattatlığında Sultan III. Murâd'ın bu sanat dalında vermiş olduğu eserlere değinilmiştir. Eserleri; dört ana başlık altında incelenmiştir. Fütûhâtü's-Sıyam, Esrâr-nâme, Farsça eserleri ve Dîvânı. Esas konumuz olan Sultan III. Murâd'ın Dîvânı; Sultan III. Murâd'ın Dîvânı'nın özellikleri, Sultan III. Murâd'ın Dîvânı'nın yazma nüshaları alt başlığıyla incelenmiştir.

Beşinci bölüm; Katalog çalışmasıdır. Bu bölümde Sultan III. Murâd'ın Süleymânîye Kütüphânesi'nde bulunan dört yazma nüshası esas alınarak bezemeli sayfaları tek tek incelemeye alınmıştır. Eserlerin cild özellikleri, bulunduğu yer, envanter no, eserin adı, müellifi, eserin eb'adı, yazı cinsi, satır/sütûn sayısı, dili, ketebe kaydı, hattatın adı, istinsah yeri/tarihi, kullanılan mürekkepler, kâğıt rengi/ âharı, bezemeli sayfalar, bezemede kullanılan motif, kompozisyon, renk ve tezhip özellikleri, sayfa düzenlemeleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Hususiyet gösteren bezemeli sayfalar arasından seçilenlerin çizimleri yapılmıştır.

Değerlendirme kısmında incelenen eserlere ait genel bezeme hususiyetleri değerlendirilmiştir.

Çalışma sonuç, kaynakça, ekler, kısaltmalar ile konunun anlaşılmasına yardımcı olacak sözlük kısmı eklenerek tamamlanmıştır.

1.SULTAN III. MURÂD'IN HAYATI

4 Temmuz 1546 tarihinde, babasının Saruhan Sancak Beyliği sırasında bulunduğu Manisa'nın Bozdağı Yaylası'nda dünyaya geldi.¹ Babası Sultan II. Selim, annesi asıl adı Cecilia Baffo olan Venedik asıllı Nurbânû Sultandır.² Kaynaklar onu, kumral, orta boylu, beyaz tenli, ela gözlü, sarı çehreli, kara kaşlı, gür ve kumral sakallı, sağlam yapılı, kuvvetli, iyi silah kullanan ve iyi ata binen, giyinmeyi seven bir kişi olarak tarif ediyor. Tabiatı gereği neşeli, uysal ve merhametli fakat şüpheli olduğu ancak can yakmayı ve kan dökmeyi sevmediği söylenir. Zevke ve eğlenceye düşkünlüğü sebebiyle sık sık müzikli, danslı eğlenceler düzenlediği, uğursuzluğa inandığı ve saraya remmal ve münecimler davet ettiği de rivayet edilmektedir. Öte yandan, hemen bütün kaynakların âlim, şair ve ressam bir padişah olarak nitelendiriyor "Murâdî" mahlasıyla, daha çok din ve tasavvuf alanında şiirler yazmış, İslam ilimleriyle de uğraşmıştır. Bu tezat kişiliği, eğlence hayatına otuz yaşından sonra yani padişah olduktan sonra yöneldiği şeklinde değerlendirilmektedir.³

Küçük yaşta iken Aydın ili Sancak Beyliğine tayin edildi. Babasının 966'da (1558) Karaman eyaletine nakli üzerine onunla birlikte gitti ve kendisine Akşehir Sancak Beyliği verildi. Burada iken babası ile amcası Sultan Bâyezîd arasında taht çekişmesi yüzünden Konya ovasında meydana gelen savaş sırasında Konya muhafazasında bulundu. Büyük babası Kanûnî Sultan Süleyman'ın kendisini görmek istemesi üzerine bir ara İstanbul'a gitti. Şehzade Murâd Recep 969'da (Mart 1562) Saruhan Sancak Beyliği'ne gönderildi. Padişah oluncaya kadar burada idarecilik yaptı. On iki yıl süren bu vazifesi sırasında kendisine lala olarak önce Ferruh Bey ardından Cafer Bey tayin edildi.

¹ Kemâl Çiçek, "III. Murâd", **Osmanlı Hanedan Ansiklopedisi**, C.12, Ankara, MEB Yayınları, 1999, s.128.

² Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânından Seçmeler**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:873, 1998, s.4.

³ Kemâl Çiçek, A.g.y., s.128.

Uzun süre bağı kalacağı hasekisi olan Arnavut asıllı Safiye Sultan ile buradayken tanıştırdı ve ondan olan oğlu Mehmet (III) 973'te (-1566) dünyaya geldi. Ayrıca diğer oğlu Mahmut ve kızları Ayşe ile Fatma da burada doğdu. Manisadaki şehzadelik döneminde özellikle hocası Hoca Sâdeddin Efendi, defterdarı Kara Üveys Çelebi ve haremî idare eden Raziye Kalfa'nın etkisi altında kaldı. Şehzadelik yıllarında idari işlere pek karışmadı, tahtın tek varisi olarak rahat bir hayat sürdürdü. Vaktini Manisa yaylalarında geçirdi. Bu arada şehirde Murâdiye camisinin inşasını başlattı. Jacopo Ragozzoni'nin 1571 tarihli raporuna göre Murâd yetenekli, iyi eğitim görmüş, dinine son derece bağlı, babası ve diğer ileri gelenler tarafından çok sevilen bir şehzade idi.⁴

Sultan II. Selim'in vefatı üzerine büyük oğul olduğu için Sokullu Mehmet Paşa tarafından saltanata davet edildi. Manisa'dan Mudanya iskelesine gelen veliaht şehzade, küçük bir gemi ile büyük tehlikeler atlatarak İstanbul'a vardı.⁵ Ertesi gün 8 Ramazan 982'de (22 Aralık 1574) Sultan II. Selim'in ölümü ve Sultan III. Murâd'ın tahta cülûsu resmen ilan edildi, biat merasimi yapıldı.⁶

Sultan III. Murâd saltanatının ilk yıllarında, Kanûnî'nin son, Sultan II. Selim'in de tek vezir-i âzam'ı (başbakanı) olan Sokullu Mehmet Paşa, devlete hâkim olmakta devam ettiyse de, aleyhinde en önemli devlet adamları birleşmişlerdi. On dört yıldan fazla süren diktatörlüğü ile geniş bir muhalefet yaratan Sokullu, Dîvân-ı Hümâyûn (kabine) toplantısından çıkarken, deli olduğu ileri sürülen bir adam tarafından hançerlenerek öldürüldü.⁷ Sokullu'nun ölümünden sonra yerine karşı gruptan olan ve padişahın himayesinde bulunan Semiz Ahmet Paşa getirildi.⁸

⁴ Bekir Kütükoğlu, "Murâd III", **İslam Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s.172.

⁵ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânından Seçmeler**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:873, 1998, s.4.

⁶ Bekir Kütükoğlu, A.g.y., s.172.

⁷ Anonim, "Murâd III", **Yeni Hayat Ansiklopedisi**, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1988, s.2413.

⁸ Bekir Kütükoğlu, A.g.y., s.173.

2.SULTAN III.MURÂD DÖNEMİ

2.1. Sultan III. Murâd Dönemi Siyasî Faaliyetler

Sultan III. Murâd zayıf iradeli ve tesir altında kalabilen bir kişiliğe sahip olduğundan, onun tahta geçişinden itibaren işler iyiye gitmemiş, devlet idaresine valide sultan ve bazı menfaatperestler tesir ederek yozlaşmaya sebep olmuşlardır. Padişahın hem sarayda kendi hayatını yaşayıp hem de devlet işlerini nitelikli devlet adamlarına emanet edemeyişi, duraklama döneminin tohumlarının atılmasına sebep olmuştur.

Dönemindeki ilk siyasî faaliyetler arasında Venedik, Ragusa Cumhuriyeti, Avusturya, İran ve Lehistan yabancı devletler ile yapılan anlaşmalarının yenilenmesi zikredilebilir. Bunlar arasında özellikle Lehistan’la imzalanan yirmi dört maddelik anlaşma önemlidir. Çünkü hem Lehistan’ın Osmanlıya tabiliği teyid edilerek, Kırım’a vergilerini ödemeye devamı karara bağlanmış, hem de bu sayede Avusturya ve Rusya’nın Lehistan’ı parçalama ve paylaşma planlarına set çekilmiştir. Bu arada Fas’ta taç ve taht kavgalarına taraf olan Osmanlılar, Cezayir Beylerbeyliği vasıtasıyla destekledikleri Abdülmelik’i tahta çıkararak burayı da hâkimiyetleri altına almışlardır. (1578)⁹

Sultan III. Murâd döneminin en önemli siyasî hadiseleri arasında yer alan büyük Osmanlı - Safevî savaşı 5 Nisan 1578’de başlar. İran’daki Türk – Safevî İmparatorluğu, dünyada Osmanlı İmparatorluğundan sonra en güçlü devletti. İran savaşı çok büyük fetihlerle sonuçlanmakla birlikte, pek çetin geçer.¹⁰

Osmanlı Sultanı 1578 başlarında hudud boylarına İran’ı akın emri verdiği gibi, Lala Mustafa Paşa’yı da Sünni re’ayayı bir an önce Şiilerin nüfuz alanından çıkarması

⁹ Kemâl Çiçek, “III. Murâd”, **Osmanlı Hanedan Ansiklopedisi**, C.12, Ankara, MEB Yayınları, 1999, s.128-129.

¹⁰ Anonim, “Murâd III”, **Yeni Hayat Ansiklopedisi**, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1988, s.2413.

için Şirvan üzerine gönderdi. Bu seferin hazırlıkları yapılırken, sınırdaki köylerden Hor, Urmiye ve Selema'sın zaptedildiği haberleri geldi. İran'ın Tebriz valisinin alınan yerleri geri istemesi üzerine hazırlıklarını hızla bitirip, İran üzerine yürüyen Lala, Çıldır'da karşılaştığı düşmanı, kesin bir yenilgiye uğrattı. Bu zafer ona Gürcistan kapılarını açtı. Gerçekten de çok geçmeden Tiflis'e kadar bütün şehirler Osmanlılar'a itaatlerini bildirdi. Mustafa Paşa bölgede birçok İran valisini yenilgiye uğratarak ilerleyişini sürdürdü ve Eriş'e ulaştı. Burada kale yaptırıp, Şirvan bölgesindeki fetihlerine bütün kış ve yaz aylarında devam etti. Bu sıralarda Sokullu'nun öldürüldüğü haberi cepheye ulaştı.(1579) Bir süre sonra da Lala Mustafa Paşa serdarlıktan azledildi. Yerine daha zayıf bir kuvvetle Özdemiroğlu Osman Paşa kaldı. İki yıl boyunca İran ve Osmanlı Kırım kuvvetleri arasında şiddetli çarpışmalar oldu. Hatta 1583 yılında Meş'ale savaşı denilen bir savaşta Osmanlılar Şirvan'ın hemen tamamını kontrol altına almayı başardılar. Ertesi yıl Tebriz'de Osmanlı'nın eline geçti. Cephede Özdemiroğlu Osman, Koca Sinan ve Ferhat Paşalar gibi değerli komutanların olması ve Özbeklerin ittifakı İran'ın sıkışmasına ve sık sık zor durumda kalmasına yetiyordu. Bu yüzden Şah Abbas barış istemek zorunda kaldı. Ferhat Paşa anlaşması (1590) denilen bir barış anlaşması imzalandı. Buna göre Osmanlılar'ın on iki yıl süren bir mücadele ile kazandıkları Tebriz, Şirvan, Gürcistan, Dağıstan bölgelerinin aidiyeti kabul edildi.¹¹

Tiflis, Bakû gibi şehirlerle birlikte, bütün Kafkasya, Dağıstan, Gürcistan, Azerbaycan, Doğu İran hatta Orta İran'ın önemli bir bölümü Osmanlı İmparatorluğuna katıldı. Safevîler arka arkaya birçok meydan savaşında yenildiler. Osmanlı İmparatorluğunun sınırı Hazar denizine dayandı.¹² İran savaşları sırasında Osmanlılar doğuda en geniş sınırlara ulaşmayı başardılar. Bu savaşlar sırasında bazı önemli olaylarda meydana geldi. Sultan III. Murâd'ın isteğiyle, İran savaşlarının başlamasından itibaren orduya yardım hususunda gevşek davranan Mehmed Giray Han azledilip, yerine İslâm Giray getirilmiş, Hazar'da 20 gemiden oluşan bir Osmanlı deniz gücü

¹¹ Kemâl Çiçek, "III. Murâd", **Osmanlı Hanedan Ansiklopedisi**, C.12, Ankara, MEB Yayınları, 1999, s.129.

¹² Anonim, "Murâd III", **Yeni Hayat Ansiklopedisi**, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1988, s.2413-14.

meydana getirilmiştir. Yine İran savaşları sırasında Özdemiroğlu Osman Paşa, Kaptan-ı Derya Kılıç Paşa gibi iki değerli komutan vefat etmiştir.¹³

Sultan III. Murâd döneminde İran savaşlarının da uzun sürmesinin etkisiyle bazı iç isyan ve ihtilal hareketleri de meydana gelmişti. Tımarlıların azaltılmasından şikâyet eden, derviş kıyafetinde bir Bosnalı, koskoca Osmanlı Vezirazamına suikast düzenleyip öldürmüş, 1589 Nisanının başında da “Beylerbeyi Vak’ası” diye anılan ve ilk ciddi yeniceyi ayaklanması olarak nitelendirilebilecek talihsiz bir olay meydana gelmiştir.¹⁴

Sultan III. Murâd döneminde ülkenin muhtelif yerlerinde Osmanlı hâkimiyetine karşı isyanlar da görülmüştür.¹⁵

Lübnan’daki dürzi isyanları, Trablusgarp’taki mehdilik iddiasıyla çıkan karışıklıklar, Kıgı’daki ikinci Şah İsmail olduğunu iddia eden şahsın isyanı bastırılırken Yemen’deki devlet gücü tanımayan Zeydi imamlarına karşı mücadele edildi. Boğdan ve Eflâk voyvodalarının isyanlarında ise mevsimin kış olması sebebi ile asker sevk edilememiştir.¹⁶ Sultan III. Murâd dönemine damgasını vuran Osmanlı- Safevî mücadelesi dışında onun saltanatı boyunca özellikle devletin uzak sınırlarında ve Akdeniz’de yeni siyasî gelişmelerde oldu. Safevîler’le yapılan savaşların daha başlangıcında Özbek Hanı Abdullah Han ile ilişki kurulmuş, sıkı bir diplomatik teşebbüste bulunulmuştu. Ruslar’ın Kafkasya ve Sibirya’ya sarkması iki devleti yeniden birbirine yakınlaştırmıştı. Ramazan 995’te (Ağustos 1587) İstanbul’a gelen Özbek ve Nogay elçileri, Astarhan’da yerleşen Ruslar’ın arz ettiği tehlikeyi anlatarak ortak bir harekâta bulunmayı teklif ettiler.

¹³ Kemâl Çiçek, “III. Murâd”, **Osmanlı Hanedan Ansiklopedisi**, C.12, Ankara, MEB Yayınları, 1999, s.129.

¹⁴ Kemâl Çiçek, A.g.y., s.129-130.

¹⁵ Kemâl Çiçek, A.g.y., s.130.

¹⁶ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânından Seçmeler**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:873, 1998, s.10.

Ruslar'ın Kırım Hanlığı'na yönelik niyetleri yeni bir Astarhan seferini gündeme getirdiyse de Batı'daki gelişmeler buna imkân vermedi. Bu dönemde Osmanlı siyasetinin ağırlık noktalarından en önemlisini Lehistan oluşturdu.¹⁷

1577'de Avrupa'nın büyük devletlerinden olan Lehistan Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesine alındı. Böylece Türk nüfuz alanı Baltık denizine dayandı.¹⁸

Fas'ta, İspanyollar ve Portekizliler'le nüfuz mücadelesi içine giren Osmanlılar, sadece Kuzey Afrika'nın uzak kıyılarında değil aynı zamanda iç kesimlerinde de nüfus tesis ettiler.¹⁹

Bu devirde İngiliz tüccarlarının Türk limanlarında ticaret yapmalarına ve şark mallarını İngiliz gemileriyle taşımalarına izin verildi. İran'la olan savaş yüzünden Avrupa'ya karşı yumuşak bir politika takip edildi.²⁰

Sultan III. Murâd devrinde ikinci büyük cephe batıda Habsburglar'a karşı açıldı. Batı tarih literatüründe “Onbeşyıl savaşları” yahut “Uzun savaşlar” olarak anılan mücadelenin başlamasında Habsburglar etkili oldu. Bu savaş dönemi Osmanlı tarihinin içtimaî, askerî ve iktisadî bünyesinde önemli değişikliklere yol açtı. Klasik Osmanlı yapısını derinden sarstı. Savaş Bosna sınırlarındaki olaylarla başladı. Bosna kuvvetlerinin kulpa bozgunu üzerine (20 Ramazan 1001 / 20 Haziran 1593) İkinci vezir Ferhad Paşa ile şeyhülislâm ve hoca efendilerin muhalefetine rağmen özellikle Koca Sinan Paşa'nın ısrarı ile Sultan III. Murâd Avusturya'ya karşı savaş kararı aldı. Sinan Paşa idaresindeki Osmanlı ordusu ilk anda bazı başarılar kazandıysa da Avusturya kuvvetlerinin karşı saldırıyla bir kısım kaleler kaybedildi. Bunun üzerine Sinan Paşa

¹⁷ Bekir Kütükoğlu, “Murâd III”, **İslam Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s.174.

¹⁸ Anonim, “Murâd III”, **Yeni Hayat Ansiklopedisi**, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları, 1988, s.2414.

¹⁹ Bekir Kütükoğlu, A.g.y., s.174.

²⁰ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânından Seçmeler**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:873, 1998, s.11.

tekrar harekete geçerek sınır boylarında başarılı harekâta bulundu ve Yanık Kalesi'ni ele geçirdi. (12 Muharrem 1003/ 27 Eylül 1594) Papa Kalesi de alındı. Komorn kuşatıldı. Sinan Paşa sınırda kuvvet bırakarak Belgrad'a döndüğü sırada Erdel, Eflak ve Boğdan volvodaları Osmanlılar aleyhindeki mukaddes ittifaka katıldı. Eflak ordusu İbrâil Kalesi'ni yaktı. (Ocak 1595) Silistre'ye kadar uzandı.²¹

Avusturya savaşlarının kritik bir aşamasında Sultan III. Murâd, 16 Ocak 1595 günü vefat etti. Vefatında 49 yaşında bulunuyor ve 20 senedir saltanat sürüyordu.²²

Sultan III. Murâd devrinde İmparatorluğun kudreti en yüksek noktaya çıkmışsa da gerileme sebeplerinin de açıkça ortaya çıkması da bu devirde olmuştur.²³

2.2. Sultan III. Murâd Dönemi Kültür ve Sanat Faaliyetleri

XVI. Asır için zamanımız tarihçilerinden bazıları “Türk Asrı” tabirini kullanmışlardır. Nitekim o sıralarda dünya nüfusunun beşte biri (1/5) Osmanlı topraklarında yaşamaktadır.²⁴ Yine bu asırda Türkiye Türklüğü, Fatih Sultan Mehmed'in her bakımdan büyük torunları elinde devletlerinin dünyanın üç kıt'asına hâkim bir kudret ve azamet kazanmıştır.²⁵ Osmanlı Padişahlarının, ülkeleri dâhilindeki kültür ve sanat hayatını, bilerek ve anlayarak koruyacak ölçüde kültürlü ve bizzat sanatkâr olmaları asrın ilim ve sanat hayatını ciddi bir şekilde kalkındırmıştır. Fikir ve sanat hayatı imparatorluğun, siyasî, askerî ve medenî ihtişamına uygun bir şekilde gelişmiştir. Aynı asırda ilim, büyük âlimler elinde gelişmiş; mimari açıdan beklide dünyanın dünyanın en büyük mimarı ve eşsiz bir sanat dehası olan Mimar Sinan,

²¹ Bekir Kütükoğlu, “Murâd III”, **İslam Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s.174-175.

²² Kemâl Çiçek, “III. Murâd”, **Osmanlı Hanedan Ansiklopedisi**, C.12, Ankara, MEB Yayınları, 1999, s.130.

²³ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânından Seçmeler**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:873, 1998, s.12.

²⁴ Yılmaz Öztuna, **Osmanlı İmparatorluğu**, Ankara, MEB Yayınları, 1979, s.424-428.

²⁵ Nihad Sâmi Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.I, İstanbul, MEB Yayınları, 1987, s.557.

kendisini yetiştiren ve kendisine yetişen çok sayıda mimar arasından bu asırda yükselmiştir.²⁶

Mimar Sinan son şaheseri Selimiye Camii'ni inşa ederek mimarîde en yüksek noktaya varmıştır.²⁷

İbn-i Kemâl (Kemâl Paşa oğlu), Ebüs-Suûd, Kınalızâde gibi âlimler; Zâtî, Hayâlî, Rûhî, Taşlıcalı Yahyâ Bey ve Bâki gibi şairler; Hoca Sâdeddin Efendi, Gelibolulu Âli gibi tarihçiler, Sehi, Lâtîfî, Âşık Çelebi gibi tezkire yazarları bu kültür, muhit ve heveslerinin yetiştiği âlimler ve sanatkârlar arasında yer alıyorlar.

Hatta bu kültür ve heves hareketleri, halk arasında da yayılıyor ve devrin hareketli hayatından olduğu kadar aydınlarından da çok şeyler öğrenen saz şairleri arasında Hayâlî, Öksüz Dede, Köroğlu, hatta Karaca Oğlan gibi, asırların ötesine söz söyleyecek şairler yetişiyordu.

İmparatorluğun belli başlı bütün şehirlerinde, bu arada Anadolu ve Balkan şehirlerinde kurulu bir ilim ve sanat faaliyeti görülmekle beraber, yurdun sayılı kültür merkezleri, başta İstanbul olmak üzere Edirne, Bursa, Konya, Kastamonu ve Bağdat gibi şehirlerdir. Bu şehirlerde ilim ve sanat adamlarının toplantı yerleri birer akademik muhit manzarası almıştır.²⁸

Matbaa ilk defa bu devirde yurda girmiştir. Bunun için Osmanlı harfleri ile kitap basmak ve gümrük vergisinden muaf tutulmak üzere izin istenmiş ve alınan ferman da basılan bir kitabın başına aynen konulmuştur.²⁹

²⁶ Nihad Sâmi Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.I, İstanbul, MEB Yayınları, 1987, s.557-558.

²⁷ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.107.

²⁸ Nihad Sâmi Banarlı, A.g.k., s.557.

²⁹ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânından Seçmeler**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:873, 1998, s.15.

Sultan III. Murâd, imar faaliyetlerine ehemmiyet vermiş, bu dönemde gerek kendisi gerekse devrin önde gelen kişileri pek çok hayır eserleri vücûda getirmişlerdir.^{30,31}

Sultan III. Murâd İmparatorluğun Mekke ve Medine gibi mukaddes şehirlerinin imarına çalışmış; cülûsunda kendisine takdim edilen ilk arz, babası zamanında başlatılan Kâbe duvarlarının mermerden yapılmasına dair olup, gerek bu inşaatın tamamlanması ve gerekse 983/1573'de sellerin Harem-i Şerif'i istila etmesi üzerine suyollarının temizlenmesi 984 sonlarında tamamlanmıştır.^{32,33,34}

Mescid-i Nebevî'nin tamiri yanında Mescid-i Harâm mimari açıdan kesin şeklini Sultan II. Selim ve onun zamanında almıştır. Mekke ve Medine de birer medrese 998/1589-90, büyük bir imaret, mektep ve zaviye yaptırmıştır.^{35,36}

Sultan III. Murâd'ın en önemli eseri şehzadeligi döneminde inşa ettirdiği Manisa'daki mescidinin yerindeki külliye'dir. Planları Mimar Sinan tarafından hazırlanan bu külliyenin cami kısmı 994/1586'da, medrese, imaret, han ve tab-hâne ise 1001/1592-93'te tamamlanmıştır. Yine onun adına Mora'da Modon kalesi içindeki cami ile Navarin'de bugün hâlâ ayakta duran caminin yaptırıldığı bilinmektedir. Ayrıca Topkapı Sarayı'ndaki inşaat, Ayasofya Camii'nin kuzeyindeki iki minare ile minber, kürsü ve mahfil ilâvesi, caminin içine şadırvan yapılması, Fethiye Camii'nin kiliseden tebdili ve Beşiktaş'taki Yahyâ Efendi Türbesi'nin binası da onun faaliyetlerindedir.³⁷

³⁰ Nihad Sâmi Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.I, İstanbul, MEB Yayınları, 1987, s.571.

³¹ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebi kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniv. Fen-Ed.Fak., 1985, s.1.

³² Nihad Sâmi Banarlı, A.g.k., s.571.

³³ E.Behnan Şapolya, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, İstanbul, Rafet Zaimler Yayınevi, 1961, s.207.

³⁴ Ahmet Kırkkılıç, Ag.y., s.2.

³⁵ Bekir Kütükoğlu, "Murâd III", **İslam Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s.176.

³⁶ Kemâl Çiçek, "III. Murâd", **Osmanlı Hanedan Ansiklopedisi**, C.12, Ankara, MEB Yayınları, 1999, s.130.

³⁷ Bekir Kütükoğlu, A.g.y., s.176.

Kıbrıs ve Edirne'deki camiler de onun hayır eserlerindedir.³⁸ Dini açıdan onun İslâmi yaşantıya getirdiği en önemli yenilik dinen kutsal olan senenin yedi gecesinde minarelerin kandille donatılmasına dair bir emir buyurmasıdır.³⁹ Ayrıca Mısır'ın fethinden beri Şam'da muhafaza edilen Peygamberin sancağını (Sancak-ı Şerif) İstanbul'a getirmiştir.⁴⁰

2.3. Sultan III. Murâd Dönemi Kitap Sanatları ve Sanatkârları

Türk bezeme sanatlarının büyük bir bölümünün en zengin örneklerini, kitap sanatlarında görmekteyiz. “Kitap sanatlarımız, geçmişten bugüne, bugünden yarınlara, yüzyıllar boyunca her türlü bilgiyi, her dalda bilimi, edebiyat ve yazıya dönüşmüş sanat eserlerini tesbit edip koruyan kitaba, özellikle el yazması kitaba verilen değer, duyulan saygı ve ilginin ifadesi olarak gelişmiş, birer ata yadigârı olarak günümüze ulaşmıştır”.⁴¹

Türk bezeme sanatları, başta hat sanatı olmak üzere, kitap sanatlarını geniş kapsamda içine almıştır. Kütüphane, müze ve arşivlerde bulunan yazma eserler, tezyînat açısından değerlendirildiğinde, kitaba verilen önem gayet açık bir şekilde ortaya çıkmaktadır.

Matbaanın henüz imparatorluğa gelmediği devirlerde tamamen el yapımına dayalı kitaplar büyük gruplar halinde sanatkârların kolektif olarak çalışması sonucu meydana geliyordu. Bu devirde kitap yapımı sanatında doğunun etkisi belirgin bir şekilde kendini göstermektedir. Fatih devrinde başlayan yoğun kitap te'lif ve istinsahında genellikle yabancı sanatkârlar, az sayıda yerli sanatkârlarla beraber çalışılmıştır. Dönemin nakış sanatında ve ciltçiliğinde özgün bir yaklaşım bulunmakla

³⁸ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebi kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniv. Fen-Ed.Fak., 1985, s.2.

³⁹ Kemâl Çiçek, “III. Murâd”, **Osmanlı Hanedan Ansiklopedisi**, C.12, Ankara, MEB Yayınları, 1999 s.130.

⁴⁰ Kemâl Çiçek, A.g.y., s.130.

⁴¹ Müjgân Cınbur, “Millî Kültürümüzde Kitap Sanatları”, **Millî Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990, s.153.

beraber Selçuklu ve Beylikler devrinin etkisi eserlerde kendini belli etmektedir. Sultan II. Bâyezîd devrinde resmi tarih yazıcılığını başlaması, daha özgün te'lif eserlerin ortaya konması, bir yandan Osmanlı'nın artık bir imparatorluk olduğunu teyid ederken, diğer taraftan da kitap sanatlarının gelişmesine alt yapı oluşturmuştur. Yavuz Sultan Selim'in yabancı sanatçıları Tebriz ve Mısır'dan İstanbul'a getirmesi saraydaki sanatkârların ve Osmanlı sanatının tekâmül etmesine yardımcı olmuştur. Kanûnî devrinde sanatkârlar sultanla beraber seferlere katılıp olayları yerinde görerek adeta atölye ressamı gibi minyatürlerini yapmışlardır. Böylece resmi tarih yazıcılığı resimli tarih yazıcılığına dönüşmüştür.

Sultan II. Selim ve özellikle Sultan III. Murâd devrinde kitap sanatlarındaki özgünlük doruğa çıkmıştır. Şüphesiz bu durumu hazırlayan etkenlerin başında Kanûnî'nin uzun süren istikrarlı ve disiplinli süreci ile Sultan III. Murâd'ın çok kültürlü ve entelektüel yapısı gelmektedir.

Sultan III. Murâd yoğun te'lifat ve istinsah faaliyetlerini hayata geçirmiştir. Bu dönemde Osmanlı sanatının en nadide ve orijinal tasvir ve tezyîn edilmiş kitapları sarayın çeşitli odalarındaki kitap dolaplarını ve Enderun hazinesini doldurmuştur.⁴²

Devrinde hazırlanıp hattatlar tarafından istinsah edilen Mushaf'ların dışında hususi olarak yazılıp tezyîn edilen kitapların sayısı da hayli fazladır.⁴³

“Eskiden bir yazma eser ortaya çıktığı zaman, o yerdeki hattatlar tarafından kopya edilerek çoğaltılırdı ki, buna “istinsah etmek” yani o eserin nüshası fazlalaştırmak

denirdi. Bunlar için en kıymetlisi, “müellif hattı” adı verilen ve bizzat eserin sahibi tarafından kaleme alınan, asıl nüsha idi.⁴⁴

⁴² Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.142,184.

⁴³ Zeren Tanındı, “Türk Tezhip Sanatı”, **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993, s.416.

Türk kitap sanatları, kendine özgü bir güzellik felsefesine sahiptir. Türk bezeme sanatları içinde çok geniş bir yeri olan kitap sanatlarını, tezyînatı bakımından ele aldığımızda, dinî eserlerin daha ağırlıkta olduğunu görmekteyiz. Daha sonra edebî ve ilmi eserler gelmektedir.

Hat, tezhip minyatür gibi sanatlarda zevk, çizgi, desen, renk ve işleme güzellikleri bakımından imparatorluğun olgunluğuna ve ihtişamına uygun şaheserler yaratan bir dereceye varmıştır.⁴⁵

Kitaba ve sanata fazlaca ehemmiyet veren Sultan III. Murâd zamanında hanedanın tarihini anlatan şehnameci Seyyid Lokman'ın başkanlığında oluşan bir ekiple orijinal minyatürlü ve tezhipli eserler zinciri te'lif edilmiş, saray atölyesinde tezhiplenmiş ve ciltlenmiş, gene Sultan III. Murâd'ın serzengeranı olan Mehmed usta bu dönemde eserler veren, eserlerine imzasını atan bir sanatçı olarak Türk Kuyumculuğunda önemli bir yere sahiptir.^{46,47}

Askerî açıdan bir gerilemenin başladığı bu yıllar sanat alanında oldukça yoğun ve hareketli geçmiştir. Dolayısıyla Sultan II. Selim, Sultan III. Murâd ve Sultan III. Mehmed'in saltanatlarında idrak edilen bu asrın son çeyreği Osmanlı sanatında bir zirve olarak tanımlanabilir.

Şehzadeliğinin son senesinde muallim tayin edilen Hoca Sâdeddin Efendi, 1575 tarihinde yazdığı "Tâcü't- tevârih" adlı eseri, talebesi Sultan III. Murâd'a ithaf etmiş,

⁴⁴ Önder Göçkün, **Kitap dünyasında El-Yazması Eserlerin Değeri ve Önemi**, Türk Kültürü, 1985, s.443.

⁴⁵ Nihad Sâmi Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.I, İstanbul, MEB Yayınları, 1987, s.557.

⁴⁶ Filiz Çağman, **Serzengerân Mehmed Usta ve Eserleri**, İstanbul, 1984, s.53.

⁴⁷ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.107.

sultan tarafından çok beğenilen kitaptan gene onun emriyle itinalı hazırlanmış bir nüshası hazine-i âmireye konarak saklamıştır.⁴⁸

5 Rebiulahir 1001/8 Aralık 1595'de Şehinşahî, Tûtînâme ve Cemşid Şah isimli sipariş verilen kitaplar yazılıp minyatürleri yapılmıştır. Bu kitapları hazırlayan ekip 4 nakkaş ve 1 kâtipten oluşmaktadır. 17 Şevval 1004/ 14 Haziran 1596'de Acâibu'd-Dünya isimli kitabın yeni bir nüshası yazılıp minyatürleri yapılmıştır.

Daha önceki devirlerde sanatkârlarla sultanlar arasında bayramlarda vaki olan karşılıklı hediyeleşmenin Sultan III. Murâd devrinde de devam ettiği, arşiv kaynaklarından anlaşılmaktadır. 991-1001/1583-1593 yılları arasına ait beş belgede ehl-i hiref teşkilatının sultana geleneksel bayram hediyelerini takdim ettikleri görülür.⁴⁹

XVI. asrın sonunda yetişen devrin entelektüellerinden olan Gelibolulu Mustafa Âli, daha şehzâdeliğinde Sultan II. Selim'in Kütahya sancak beyi iken hizmetinde bulunan lalası Kara Mustafa Paşa'ya intisab etmiştir. Efendisi ölünce sahipsiz kalmış, İstanbul'a gidip ilmi çalışmalarına devam etmiş, himayesini kazanmak için padişaha da üst üste şiirler ve eserler takdim etmiştir. Bu eserler arasında şiirlerinden mürettep iki dîvân ile İran seferini yazdığı 41 minyatürlü "Nusretnâme" önemlidir. Bunun ilk minyatürlü kopyası 990/1582 tarihli, Sultan III. Murâd için hazırlanan daha mûtena kopyası 992/1584 tarihli. Padişahın hoşuna gitsin diye Hz. Peygamber'in mucizelerini anlatıldığı Mir'atü'l-avâlim adı altında yazdığı eser ile 995'de Sultan III. Murâd'ın emriyle âdâb-ı muâşeret kitabı olarak yazdığı "Kavâidu'l -Mecâlis'i", sultan tarafından çok beğenilmiştir. 982/1574-75'de güzel sanatlardan ve sanatçılardan bahsettiği "Menâkıb-ı Hünerverân'ı" Sultan III. Murâd için kaleme almıştır. Gelibolulu Âli bilhassa Lala Mustafa Paşa'nın vefatından sonra yazdığı bu eserleri sultana sunup

⁴⁸ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.107,112.

⁴⁹ Hilal Kazan, A.g.y., 2007, s.112,119.

himaye aramıştır, ancak umduğu himayeyi görememiş, sarayda yüksek bir görev alamamıştır.

Diğer taraftan Kanûnî devrinden beri padişah himayesinde yetişmiş şair Bâkî, cülus münasebetiyle terc-i bend yazıp sununca 1573'de Süleymaniye'ye sahn müderrisi olmuştur. Daha sonra 1579'da 1000 altın terakki ile Mekke kadılığına tayin edilmiştir, nihayet Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiştir. Bu görev şeyhülislamlıktan sonra en yüksek ilmiye rütbesi idi.⁵⁰

Türk sanatının estetik anlayışı, sanatkârlarının elinde, içinden geldiği toplumun dinî ve ahlakî görüşlerinden yola çıkarak, sanat eserlerini ortaya koymaktadır. Sanat, bünyesinde estetik değerlerle birlikte, içinde bulunduğu toplumun öz benliğini de barındırmaktadır. Bu yönden de sanatı, tek başına düşünmemek gerekir. Yaşanılan toplumun birçok değerini taşıyan sanat eserleri, o devri en iyi anlatan eserlerdir.

Osmanlı Devleti'nde himaye edilen sanatlar ve sanatkârlar içerisinde en fazla itibar gören sanatlardan birisi şüphesiz hat sanatıdır.⁵¹

Sultan III. Murâd Han zamanında da ilim ve fen adamlarına rağbet edilmiş olup, âlimler, şairler, marifet ve hüner sahipleri, müzehhibler, musavvirler ve hattatlar ziyadesiyle rağbet görmüş, her tür kalemdeki hattatlar, çok geçerlilik kazanmış, Özellikle Mîr Alî ve Meşhedî'nin kât'alarına sahip olmak mutluluk vesilesi sayılmıştır.^{52,53}

⁵⁰ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.122.

⁵¹ Hilal Kazan, A.g.y., s.142.

⁵² Gelibolulu Mustafa Âlî, **Menakıb-ı Hünerverân**, Türkçesi: Müjgan Cumbur, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, s.20.

⁵³ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebi kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Ün. Fen-Ed.Fak., 1985, s.9.

Hasan Çelebi sadece Kanûnî'nin hattatı olmakla kalmamış, ondan sonra tahta geçen oğlu Sultan II. Selim ve Sultan III. Murâd döneminde de sarayın hattatı olmayı başarmıştır.⁵⁴

Sultanların himaye ettiği bir diğer sanat dalı, kitap sanatlarının en önemli dallarından biri olan Tezhip sanatı, sadece el yazması kitapların, murakkaların, kît'aların, hüsn-ü hat levhalarının bezemesinde değil, bu kitapların ciltleri, ferman, berat ve menşurlardaki tuğraların, silahlar, musiki aletleri, ahşap çekmeceler, kalem kutuları, mücevher kutuları, kemikten ve fildişinden yapılmış bunlara benzer nesnelere tezyînatında da kullanılan bir sanat dalıdır. Ayrıca mimarîde, cami, türbe, çeşme, saray ve köşklerin duvar, kubbe ve tavanlarına yapılması gereken kalemleri'nin gerek desen tasarımları gerekse uygulamaları sarayın hassa nakkaşları tarafından yapılmıştır. Diğer taraftan çini, kumaş ve halı gibi çeşitli eşyaların üzerine uygulanacak desenler de yine hassa nakkaşları tarafından hazırlanmıştır.⁵⁵

Ortaya koyduğu yeni bir üslûpla, XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı bezeme sanatına damgasını vuran en meşhur sanatkâr, Karamemi'dir.⁵⁶ Kanûnî Sultan Süleyman dönemi saray ehl-i hiref, mevâcib, masraf vb. defterlerinde Rum nakkaşları arasında adı Kara Mehmed Çelebi, Mehmed-i Siyah ve Karamemi şeklinde geçmektedir.⁵⁷

Şahkulu'nun öğrencilerinden olduğu bilinen bu sanatkârın üstün başarısı sarayın dikkatini çekmiş ve hocasının vefatından sonra(1556) Padişah tarafından, sernakkaşlığa getirilmiştir. Doğum ve vefat tarihleri tam bilinmemekle beraber belgelerden, Kanûnî

⁵⁴ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.157.

⁵⁵ Hilal Kazan, A.g.y., s.166.

⁵⁶ İnci A. Birol, **Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı**, Çizim Tekniği ve Çeşitleri, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Neşriyatı, 2008, s.45.

⁵⁷ Gülnur Duran, "Kara Memi" **İslâm Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s.362.

Sultan Süleyman devri (1540) ile Sultan II. Selim devri(1566) yılları arasında eser verdiği anlaşılmaktadır.⁵⁸

Karamemi'nin eserleri arasında Hamburg Kunst und Gewerb Müzesi'nde bulunan 1554 tarihli Muhibbî dîvânı, Karamemi'nin üslûbunu müjdeleyen ilk imzalı örnek olarak kabul edilir. Bilinen diğer imzalı eserleri Nuruosmâniye Kütüphanesi (Nr.3873) ile, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde (TY 5467) kayıtlı ve 1566 tarihli Dîvân-ı Muhibbî tezhipleridir.(R.1,2) Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde yer alan (Emanet Hazinesi, Nr.49) kayıtlı ve 1344 tarihli Abdullah Sayrâfi hattıyla yazılmış Mushaf bulunmaktadır. Karamemi'nin imzâsı bulunmayan fakat aynı üslûbu koruyan eserleri ise çeşitli kütüphâne ve müzelerde bulunmaktadır. Bu eserler tezhip tekniği, renk ve desen kompozisyonu bakımından Karamemi tarzında olmakla beraber saray nakışhânesinde çalışan pek çok usta sanatkarın ortak işidir.⁵⁹

Hocası Şahkulu'nun Uzakdoğu çiçeklerine mukabil Karamemi Osmanlıya has gül, lâle, sümbül, nergis, süsen...vb. bahçe çiçeklerini kullanmayı tercih etmiş, yarı üslûplaştırarak Türk bezeme sanatına dahil etmiştir. Karameminin en büyük özelliği yarı üslûplaştırılmış bahçe çiçeklerini önce yazma eserlerde daha sonrada bütün Osmanlı tezyînatında (çini sanatında, tekstilde, maden, taş işçiliğinde, saray halılarında, kalemişinde) kullanılmasının öncüsü olmuş ve tezyînatın her dalında sevilen bir üslûbun ortaya çıkmasını sağlamıştır.⁶⁰

Sonuç olarak Türkler, tezyînî san'atlara imzâlarını atarken, modellerini gerçekçi bir bakışla tabiattan almışlar, belli başlı esas çizgilerini koruyarak detayı atmışlar, kendi zevk ve görüşlerine göre çizmişlerdir. Üslûplaştırma adı verilen bu yolun, san'at dünyasında bir dönüm noktası olduğu ve klâsik motiflerin bu methodla ortaya çıktığı söylenebilir.

⁵⁸ İnci A. Birol, **Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı**, Çizim Tekniği ve Çeşitleri, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Neşriyatı, 2008, s.45.

⁵⁹ Gülnur Duran, "Kara Memi" **İslâm Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s.362-63.

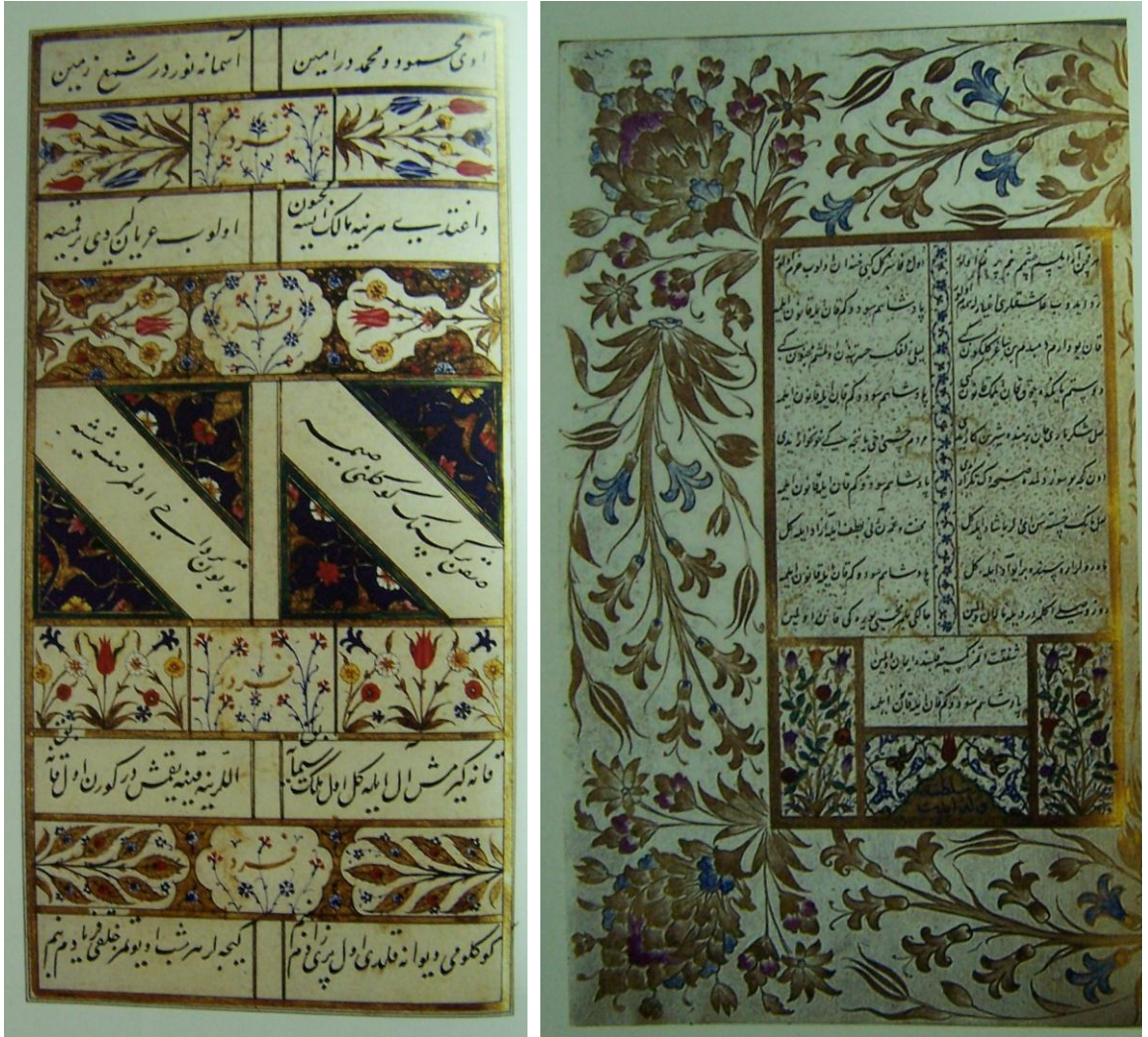
⁶⁰ Çiçek Derman, **Gelenekli Türk Desenleri**, Yayınlanmamış ders notları, İstanbul, 2008.

Böylece tezyîni san'atlarımızda ne tabiatın kopyasını, ne de tamâmen zıd düşen şekilleri görmek mümkündür. Lâkin esere bakıldığında, hem tabiatı, hem de san'atkârı, büyük bir zevk ve hayranlıkla seyredebiliriz.⁶¹

XVI. yüzyıl ikinci yarısından sonra saray nakkaşhânesinin müzehiplerinin çalışmalarını anıtsal ölçüdeki Mushafları ve Osmanlı padişahlarının resimli şahnamelerini tezhiplemekle uğraştıkları anlaşılmaktadır.⁶²

⁶¹ İnci A. Birol, Çiçek Derman, **Türk Tezyîni San'atlarında Motifler**, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Neşriyatı, 1991, s.14.

⁶² Zeren Tanındı, "Türk Tezhip Sanatı", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993, s.404.

R.1. Muhibbî Dîvânı Nuruosmâniye R.2. Muhibbî Dîvânı İÜK. TY 5467 (vr.346a)
Kütüphanesi Nr.3873 (vr.273a)

(Kaynak: Yıldız Demiriz, **Osmanlı Kitap Sanatlarında Doğal Çiçekler**, İstanbul, Yorum Sanat, 2005, s.30, 38).

1584-93 yıllarında hazırlanmış,(62x41)cm. boyutlarında en büyük Mushaf olarak tanınan, hattını kâtip Ahmed Karahisârî ve Hasan Çelebi'nin yazdığı kabul edilen (TSM. HS 5) de kayıtlı eser, saray nakışhânesinde 1237 altın ve 45064 akçe harcanarak tamamlanmıştır. Nakkaş Hasan, nakkaş Mustafa, nakkaş Câfer ve nakkaş Ali Çelebi

tarafından tezyîn edilen bu mushafda, 2360 adet koltuk bulunduğu ve yüzden fazla koltuk deseninin farklı çizilmiş olduğu bilinmektedir. Bu tezhiplerin bezeme tasarımları, renklendirilmesi kullanılan bezeme elemanları XV. Yüzyıl sonlarından XVI. yüzyıl ikinci yarısına kadar Türk tezhibinde görülenlerdir. Karahisârî Mushafı Hasan b.Abdullah, Bayram b.Derviş ve nakkaş Karamemi'nin çalışmalarının da yer aldığı XVI. yüzyıl tezhibinin evrelerini gözler önüne serildiği bir belgedir.⁶³

Aynı zamanda musavvir de olan ve XVI. yüzyılın sonu XVII. yüzyılın başında birçok eseri resimleyen nakkaş Hasan, Sultan I.Ahmed'in büyük boyda bir tuğrasını da tezyîn etmiştir.⁶⁴

Diğer Osmanlı Sultanları gibi derin bir kültüre sahip olan Sultan III. Murâd'ın kitap merakı, Osmanlı sanatının kitap alanında zirveye taşınmasına vesile olmuştur. Devrinde hazırlanıp usta hattatlar tarafından istinsah edilen ve son derece zengin şekilde tezhiplenen Mushaf'ların dışında hususi olarak yazılıp tezyîn edilen kitapların sayısı hayli fazladır.

Kanûnî Sultan Süleyman zamanında başlayan tarihi eserlerin resimlenmesi çalışmalarına Sultan III. Murâd devrinde hız kazandırılarak bu alanda çok sayıda eser verilmiştir. Eflatun'dan sonra şehnamecilik görevine 977 Muharrem'inde(Haziran 1569) Seyyid Lokman atanmıştır.

Sultan III. Murâd'ın 1574 sensinde tahta cülûs ettiğinde, şehnamecilik görevine başlamış olan Seyyid Lokman, kayıtlara ve elde olan bilgiye göre 26-27 yıl resmen saraya hizmet etmiştir.

⁶³Zeren Tanındı, "Türk Tezhip Sanatı", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993, s.404.

⁶⁴ Zeren Tanındı, "Kitap ve Tezhibi", **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.882-883.

Şehnameci Seyyid Lokman ve ekibi tarafından te'lif edilip resimlenen *Zübdetü't-Tevârih/Tomar-ı Hümâyûn, Şehname-i Selim Han, Kıyafetname*, ikişer ciltten müteşekkil *Hünernâme* ve *Şehinşahnâme* dir. Bu eserlerin dışında İntizâmî'nin *Surname*'si ile Gelibolulu Âli'nin *Nusretname*'si, Rumûzî'nin *Tarih'i Feth-i Yemen'i*, Darîrî'nin *Siyer-i Nebî*'si ve Süleyman Tarihi, Asâfî Paşa'nın *Şecâatname* adlı eserleri de Sultan III. Murâd devrinin te'lifâtı arasında yer almaktadır. Bu eserlerden yalnızca *Siyer-i Nebî*'de 800, sünnet düğünü resimli olarak anlatan *Surname*'de 400'ün üzerinde minyatür bulunmaktadır. Bu eserlerdeki özgün minyatürlerin ve ince tezhiplerin yüksek derece bir sanat mahsulü olması, sultanın himayesinin gücünü, sarayın sanatkâr teşkilâtının seviyesini ve iş hacmini göstermektedir.⁶⁵

Kanûnî Sultan Süleyman'ın saltantının son yıllarını konu alan (1558-66) ve bir şehnâme örneği olan *Zafernâme* adlı eser Seyyid Lokman tarafından Farsça manzum olarak kaleme alınmış ve Nakkaş Osman tarafından resmedilmiştir.⁶⁶ Sultan III. Murâd'ın husûsi kütüphanesi için hazırlanan eserde yirmi beş minyatür bulunmaktadır. Lokman, eserlerinin daha gerçekçi olması için sultanla beraber bulunmuş, onunla gerektiğinde seferlere çıkmıştır. Bu nedenle onun eserlerinin hazırlanması, sayfa düzeni ve resimlenmesi fazlaca zaman almıştır.⁶⁷

1579-97 arasında şehnâmecilik görevini sürdüren Seyyid Lokman'ın yazdığı ve Nakkaş Osman'ın resimlediği şehnâme türü eserlerden bir diğeri de Sultan II.Selim'in tahta çıkışından ölümüne kadar olan olayları Farsça ve manzum olarak anlatan 1581 yılında tamamlanan eser *Şehnâme-î Selîm Han*'dır (TSMK. A 3595).⁶⁸

Seyyid Lokman ve ekibinin bu türde hazırladığı bir diğeri eser *Şehinşehnâme* veya *Şehnâme-i Sultan Murâd* dır. İki cilt halinde hazırlanan eserin ilk cildi 1581

⁶⁵ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.113,185.

⁶⁶ Banu Mahir, **Osmanlı Minyatür Sanatı**, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 2004, s.58.

⁶⁷ Hilal Kazan, A.g.y., s.114.

⁶⁸ Banu Mahir, A.g.k., s.57.

yılında tamamlanmıştır. 1574-1581 yılları arasında Sultan III. Murâd devri olaylarını konu alan eser elli sekiz minyatür ihtiva etmektedir(İÜK. F1404).⁶⁹ İkinci ciltte 1582-88 arasında olan olaylar anlatılır (TSMK. B200).⁷⁰ Doksan beş minyatürü olan eser Koca Sinan Paşa'nın İran seferi, Ferhad Paşa'nın Revan seferi, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın İran'daki mücadelesi ve veziriazamlığı ve Şehzâde Mehmed'in sünnet düğününü anlatmaktadır.⁷¹ 1592'de metni temize çekilen bu cilt, 1597 yılında tamamlanarak Sultan III. Mehmed'e sunulmuştur.⁷²

Son Farsça şehnâme olan bu eserin resimlerinin de muhtemelen Nakkaş Osman'ın yönetimindeki saray nakkaşlarından seçilmiş bir grup tarafından tasarlandığı ve gerçekleştirildiği sanılmaktadır.⁷³ Bu yıllar gerek Lokman, gerek Osman için son derece yoğun ve başarılı geçmiştir. Sultan II. Selim döneminde 1570'li yıllarda çalışmalar başlamış, Sultan III. Murâd'ın saltanatının ilk yedi senesinde yoğun olarak sürmüş ve yukarıda sözü edilen resimli üç şehnâme 1579-1581 yılları arasında sultana sunulmak üzere tamamlanmıştır.

1583 tarihli *Zübdetü't-Tevârîh, Hünername*'nin 1584 tarihli birinci cildi (TSM. H1523) ve 1588 tarihli ikinci cildi(TSM.H1524) Lokman'ın Türkçe yazdığı ve kalabalık sanatçı kadrosuyla hazırlanan minyatürlü tarih kitaplarıdır.⁷⁴

İki ciltlik *Hünername*, Seyyid Lokman'ın şehnâme tarzı dışında te'lif ettiği eserlerden biridir. Eseri tamamladığında Lokman öncelikle yüksek bürokrat rütbelerinden defterdarlık payesi almıştır.⁷⁵

⁶⁹ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.185.

⁷⁰ Banu Mahir, **Osmanlı Minyatür Sanatı**, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 2004, s.57.

⁷¹ Hilal Kazan, A.g.y., s.185.

⁷² Banu Mahir, A.g.k., s.57.

⁷³ Filiz Çağman, "Minyatür", **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.916.

⁷⁴ Zeren Tanındı, "Kitap ve Tezhibi", **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.882-883.

⁷⁵ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.114-115.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın başarılarını anlatan ve Hünernâme adını taşıyan bu eser, Eflâtun'un on bölüm olarak tasarladığını, ama yalnızca üç bölümünü yazdığını saptayan Lokman, şehnâmecilik görevine atandıktan sonra yalnızca Kanûnî'nin değil tüm Osmanlı padişahlarına tarih yazmayı istemiştir ve Osmanlı Devletinin kurucusu Osman Gazi'den başlayarak Yavuz Sultan Selime kadar hüküm sürmüş padişahların tahta çıkışını, zaferlerini anlatan bir eser hazırlamıştır. Bu eser TSM. H1523' de kayıtlı ve 1584 tarihli *Hünernâme*'nin birinci cildini oluşturmaktadır.⁷⁶ (R.3,4,5) Bu eserin tezhibi, bölüm başlarındaki unvan sayfalarında görüldüğü gibi, klâsik devrin ihtişamını devam ettirmiştir.⁷⁷

Bu eseri hazırlayan sanatçı ekibine ait olduğu sanılan bir belgede dönemin ressamı Velican'ın ve Molla Kasım'ın serlevha tezhibi yaptıkları belirtilir. Hünernâme'nin birinci cildinin tezhipleri, siyah mürekkeple zarif çizimler yapan müzehhip ve ressam Velican'a atfedilir.⁷⁸ Eserin TSM. H1524' de kayıtlı 1588 tarihli ikinci cildini Seyyid Lokman sadece Kanûnî'nin hünerlerine, adaletine, zaferlerine ve ölümüne ayırtmıştır.⁷⁹ Velican'ın *Hünernâme*'nin ikinci cildinin kimi tasvirleriyle birlikte halkârî bezemelerini de yaptığı anlaşılmaktadır. Bu eseri hazırlayan sanatçı grubuna ödenen miktarı gösteren bir belgeye göre, aralarında Musa b. Ahmed ve Abdullah müzehhip ile beş oğlunun da olduğu on dört müzehhip *Hünernâme*'nin ikinci cildini tezhiplenmekle görevlendirilmiştir. Bu tarihlerde nakkaşhânedeki kalabalık bir kadro tarafından hazırlanan bir başka müzehhip eser, Sultan III. Murâd'ın 1588 tarihli *Dîvânı*'dır.⁸⁰

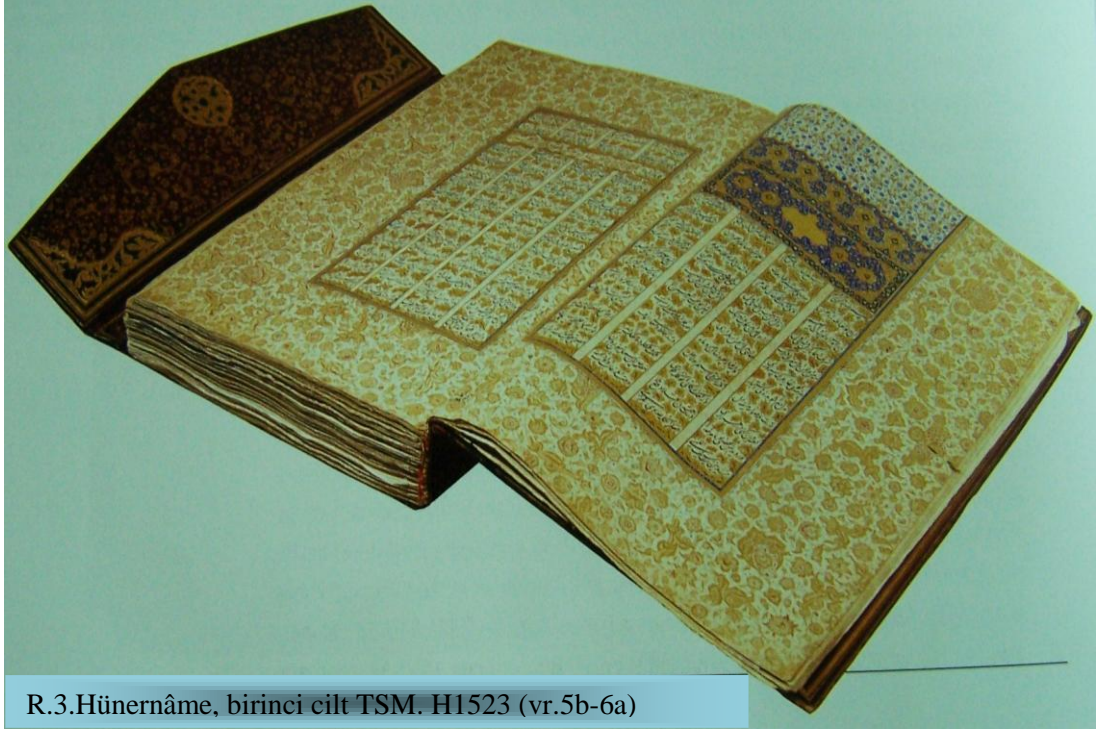
⁷⁶ Banu Mahir, **Osmanlı Minyatür Sanatı**, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 2004, s.58.

⁷⁷ İnci A. Birol, Çiçek Derman, **Türk Teyzîni San'atlarında Motifler**, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Neşriyatı, 1991, s.46.

⁷⁸ Zeren Tanındı, "Kitap ve Tezhibi", **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.886.

⁷⁹ Banu Mahir, A.g.k., s.58.

⁸⁰ İnci A. Birol, A.g.k., s.46.

R.3.Hünernâme, birinci cilt TSM. H1523 (vr.5b-6a)

(Kaynak: Zeren Tanındı, “Kitap ve Tezhibi”, **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.882).

R.4.Hünername Unvan Sayfası, TSM. H1523 (vr.5b)

(Kaynak: Zeren Tanındı, “Kitap ve Tezhibi”, **Osmanlı Uygarlığı**2, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.883).

R.5. Hünername birinci cildin kabının dış ve iç bezemesi, TSM. H1523

(Kaynak: Zeren Tanındı, "Kitap ve Cildi", **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003)

Sultan III. Murâd'a sunulmak üzere hazırlanmış olduğu anlaşılan bu eserin metin aralarına yerleştirilmiş kare biçimindeki koltuk bölümlerinin içlerinde görülen lâciverd, siyah ve altın zemin üzerine işlenmiş rumî, dal ve yaprak motifli incecik renkli bezemeler kompozisyon açısından İÜK. TY1976 nolu *Muhibbî Dîvânı*'ndakilerle benzeşmektedir. Dîvânın göz ardı edilemeyecek bir başka tezyînî özelliği ise sayfalarda cedvelli sâha dışında kalan kısımlarda hatâyîler ve üslûplaştırılmış çiçek motifi bazı halkârî süslemelerin, şahane nüsha olarak tanımlanan İÜK. TY5467 nolu *Muhibbî Dîvânı*'nın zengin sayfa bezemelerinin benzeri olmasıdır.⁸¹ Ayrıca Sultan III. Murâd *Dîvânı*'nın başlık tezhibi ve bu sayfaların koltuk bezemesi tasarımları, beyitler arasında kalan dar alanlardaki bezeme öğeleri, Karahisârî'nin büyük boydaki Mushafını tasarlayan müzehhiplerin bir çalışması olabileceğini düşündürür. Padişah dîvânı'nın ihtişamla tasarlanmasını sağlayan, eserin murassa cildinin kitâbesinde yazıldığı gibi Zeyrek Ağa'dır.⁸²

Aynı yıllarda Şehnâmecî Seyyid Lokman, yine Kanûnî dönemi şehnâmesi Arifî'yle ondan sonra şehnâmecilik görevine atanan Eflâtun'un tomar halinde yazmaya başlayıp bitiremedikleri genel bir İslâm tarihini de tamamlamıştır. 1583 tarihli *Zübdetü't-Tevârîh/Tomar-ı Hümayûn* adlı bu eser Sultan III. Murâd için kitap haline getirilmiş ve Nakkaş Osman'ın başkanlığında on üç nakkaş tarafından resmedilmiştir. (TİEM.T1973).⁸³ Belgede sık sık adı geçen Osman'ın esrin 19 tasvirini yaptığı, diğer resimleri yapan nakkaşların ise Ali Çelebi, Mehmed Bey, Mehmed Bursâvî, Molla Tiflîsî ve Velican olduğu belirlenir.⁸⁴

⁸¹ Gülbün Masera, "Kanûnî Sultan Süleyman'ın Sernakkaşı Karamemi", **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s.371.

⁸² Zeren Tanındı, "Kitap ve Tezhibi", **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.886.

⁸³ Banu Mahir, **Osmanlı Minyatür Sanatı**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2004, s.58.

⁸⁴ Filiz Çağman, "Minyatür", **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.906.

Sultan III. Murâd döneminin diğeri bir yeniliği Osmanlı Padişahlarının dizi halinde padişah portrelerini içeren yazmaların hazırlanması olmuştur.⁸⁵ Yukarıda bahsi geçen her iki eser (Hünernâme'nin 1. ve 2. Cildi ile Zübdetü't-Tevârîh) için de Osman Gazi'den itibaren geçmişteki sultanların portrelerine, giyiniş tarzlarına ihtiyaç duyulmuş. Bu durum Lokman ve Osman işbirliği içinde gerçekleştirildiği anlaşılan *Kıyâfetü'l-ihsâniye fî şemâ'ilül-Osmanîye* eserin(TSM. H1563) hazırlanmasına yol açmıştır. Bu eserde Lokman, Osman Gazî'den Sultan III. Murâd'a kadar olan oniki Osmanlı Padişahının fiziksel özellikleriyle karakterlerini kaleme almıştır. Nakkaş Osman da padişah portrelerini yapmıştır.⁸⁶

Şehname ekibinde yer alan nakkaş ve müzehhiplerden Nakkaş Osman, Üstad Ali, Üstad Zerger Hüseyin, Sernakkaş Üstad Lutfî, Molla Tiflisi, Molla Emin, Velican, Şaban Abdullah, Şah Mehmed, Yusuf Abdullah, Rıdvan Abdullah, Ahmed Abdullah, Üstad Musa diğeriğine göre Sultan III. Murâd'dan daha fazla ödüle mazhar olmuşlardır.⁸⁷

Seyyid Lokman'nın eserleri ve bu eserlerin hazırlanmasında yer alan geniş kadronun bu uzun 26 yıllık zaman diliminde aldığı in'âmlar ve hediyeler, Osmanlı sultanlarının sanatkârı başarılarından dolayı nasıl koruyup himaye ettiklerinin güzel bir kanıtı mahiyetindedir. Seyyid Lokman saray tarafından en uzun süre himaye gören ve bu yolla büyük bir mal varlığına sahip olan sanatkârlardan biridir.⁸⁸

Şehnâmecî Lokman'ın atölyesinde, şüphesiz sadece kendisinin yazdığı eserler hazırlanmamıştır. Bu ekipte bulunan nakkaşların, hattatların ve müzehhiplerin hükümdar için hazırlanacak kitaptan önce deneme ve çalışma mahiyetinde bazı eserler hazırladıkları günümüze gelen örneklerden anlaşılmaktadır. Bu tür yazmaların başında

⁸⁵ Banu Mahir, **Osmanlı Minyatür Sanatı**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2004, s.58.

⁸⁶ Filiz Çağman, "Minyatür", **Osmanlı Uygurluğı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.906.

⁸⁷ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.185.

⁸⁸ Hilal Kazan, A.g.y., s.17.

Firdevsî Şehnâmesi'nin çeşitli Türkçe çevirilerinin resimlenmesi gelmektedir. Lokman'ın kaleme almadığı bir başka eserde, içerisinde çift sayfalık 250 minyatürün yer aldığı *Surnâme-î Hümayûn* (TSMK. H1344) adlı eser gelmektedir.⁸⁹

Osmanlı Sarayı minyatürlü yazmalarının en parlak döneminin yaşandığı Sultan II. Selim(1566-74) ve özellikle Sultan III. Murâd(1574-95) dönemine damgasını vuran sanatçı Nakkaş Osman olmuştur. Nakkaş Osman'ın kişisel üslûbunun ön örnekleri, 1558 tarihli *Süleymannâme* (TSM. H1517) adlı eserindeki bazı minyatürlerde görülmektedir.⁹⁰

Ekip içerisinde **Nakkaş Osman** portreleriyle Osmanlı resim sanatında özgün bir tarz oluşturmuştur. Belgelerden de anlaşıldığı üzere Nakkaş Osman üç sultana yetişmiş, Sultan II. Selim, Sultan III. Murâd ve Sultan III. Mehmed'e hizmet etmiştir. Kaynaklara göre devrinde kendisi musavvirlerin zekâ ve feraset numunesi olarak gösterilmiştir.⁹¹

Nakkaş Osman'ın ilk resimlemiş olduğu düşünülen eser TSMK. H1339'da kayıtlı *Nushet el-esrâr el-ahbâr der sefer-i Sigetvar*'dır. Yazımı 1569 yılında tamamlanan bu eserdeki minyatürler bize, Osman'ın kendine özgü tarzı olan bir sanatçı olduğunu sergiler.⁹²

Nakkaş Osman Seyyid Lokman'ın te'lifi dizi kitaplarından başka 1591 tarihinde Kaptan Paşa köşkü ile Topkapı Sarayı'nda Kule Köşkünün kalem işlerinde çalışan ekibin içinde yer aldığı belgelerden anlaşılmaktadır. Kaynaklar Nakkaş Osman'ın özgün portreciliğini Seyyid Lokman'ın metninin şifreleri olarak değerlendirmektedir. Bunun

⁸⁹ Filiz Çağman, "Minyatür" , **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.910.

⁹⁰ Filiz Çağman, A.g.y., s.903.

⁹¹ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.113,186.

⁹² Filiz Çağman, A.g.y., s.903.

yanı sıra onun Sultan II. Mehmed döneminde uygulanan doğu batı tasvir sentezindeki İtalyan tarzı hacimlendirme ve ışık-gölge kullanımını en aza indirdiği, dolayısıyla Osmanlı portreciliğinde yabancı unsurları asgariye indiren bir sentezi kullanarak özgün tarzını meydana getirdiği şeklinde yorumlanmıştır.⁹³

Sultan III. Murâd'ın sarayındaki eserlerinden tanınan bir başka hassa nakkaşı,60 akçe günlükle çalışan *Nakkaş Lutfî Abdullah*'tır.^{94,95} Nakkaşbaşı olan Memi Ağa vefat edince 10 Ramazan 989/8 Ekim 1581 tarihinde hatt-ı hümayûnla bölük başlıktan nakkaş başılığa terfi demiştir. Nakkaş Lutfî sarayın en iyi ve kaliteli nakkaşları arasında yer akamltadır. Çünkü onun ismi sultan için yapılan özel birçok eşyanın tezyînat işlerinin kayıtlarında geçmektedir.⁹⁶

Bu büyük hacimli kitapların dışında Sultan III. Murâd henüz daha şehzâdeliğinde Arapça "*Acâibu'l-Mahlukât'in*" yazılıp minyatürlenmesi siparişini vermiştir. Kitabın minyatür ve tezhipleri nakkaş Lutfî tarafından yapılmıştır. 17 Şevval 1004/14 Haziran 1596'de "*Acâbü'd-Dünya*" isimli kitabın yeni bir nüshası yazılıp minyatürleri yapılmış, bunlardan başka sarayın haremde tasvirli fener şeklinde bir döner dolap bina olunmuş, 25 Şaban 998/29 Haziran 1590'da nakkaş Lutfî'ye dolabın in'âmı olarak bir adet kaftan verilmiştir.

Nakkaş Lutfî, Sultan için yapılip tezyîn edilecek olan bir grup keman, kemençe, mızrak, sanduk, saire, bir grup yay, asa, kürsü ve benzeri bazı eşyayı süslemiştir. 1 Muharrem 992/14 Ocak 1584'de Sultan III.Murâd için bir saltanat kayığı yapılmış Nakkaş Lutfî bu kayığın tezyînatını yapanlar arasında kendisine çeşitli in'âmlar verilmiştir.^{97,98}

⁹³ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.186,187.

⁹⁴ Rıfki Melül Meriç, **Türk Nakış Sanatı Tarihi**, Ankara, A.Ü. İlahiyat Fak. Türk ve İslam Sanatları Tarihi Ens. Yayını, 1953, s.7.

⁹⁵ Hilal Kazan, A.g.y., s.188.

⁹⁶ Hilal Kazan, A.g.y., s.118,187.

⁹⁷ Rıfki Melül Meriç, A.g.k., s.56-57.

1590 dan sonra Osmanlı minyatür sanatına Nakkaş Hasan'ın üslûbu hâkim olur. İlk tasvirlerini Nakkaş Osman'ın ekibinde görev alan *Surnâme-î Hûmâyûn*'da (TSMK. H1344) ortaya koyduğu anlaşılan Nakkaş Hasan, Şehnâmeçi Tâlikzâde Sûphi ve Çelebi'yle birlikte çalışarak konusu tarih ve edebiyat olan yirmi kadar eseri resimlemiştir. Nakkaş Hasan üslûbunun seçildiği önemli eserlerden birisi Sultan III. Murâd'ın saltanatının (1574-1595) sonlarına doğru hazırlanmaya başlanıp Sultan III. Mehmed döneminde(1595-1603) tamamlanabilen *Siyer-î Nebî* dir. İslam'ın ilk yüzyıllarını ve Hz. Muhammed'in hayatını konu alan eserin metni Erzurumlu Darîf tarafından derlenerek 1388'de Türkçe olarak yazılmıştır. Üslûp özelliklerinden anlaşıldığı kadarıyla bu eserin resimlenmesinde Nakkaş Osman'ın yanı sıra Nakkaş Hasan başkanlığında beş ve ya altı musavvir daha görev almıştır.⁹⁹

Belgelere göre eser, 349 bölümden meydana gelmiş ve 814 minyatüre yer verilmiştir. Altı cilt olarak tasarlanan eserin ancak beş cildi günümüze kadar ulaşabilmiştir. Eser Sultan III. Mehmed devrinde 1003/1594-95 yılında sunulmuştur.^{100,101} Nakkaş Osman'ın bu eseri resimlendiren nakkaşlar arasında yer aldığını bildiren yazılı bir belgeye rastlanmamasına rağmen, onun firçasından çıktığı kesin olarak bilinen minyatürlerle bu eserdekiler karşılaştırıldığında *Siyer-î Nebî*'nin ikinci cildin yedi, üçüncü cildinin sekiz, dördüncü cildinin onyediy ve altıncı cildinin altı minyatürünün bu nakkaşa ait olduğu anlaşılmıştır.¹⁰²

Siyer-î Nebî bu son derece verimli dönemde saray şehnâmeçisi Lokman'ın yönetimindeki son eserlerden biri olmalıdır.¹⁰³

⁹⁸ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.189.

⁹⁹ Banu Mahir, **Osmanlı Minyatür Sanatı**, İstanbul, Kabcacı Yayınevi, 2004, s.63-64.

¹⁰⁰ Zeren Tanındı, **Siyer-i Nebi (İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı)**, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984, s.32-37.

¹⁰¹ Hilal Kazan, A.g.y., s.188.

¹⁰² Banu Mahir, A.g.k., s.64.

¹⁰³ Filiz Çağman, "Minyatür" , **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.916.

Sultan III. Murâd ve Sultan III. Mehmed'in saraylarında eserleri bilinen usta nakkaşlardan bir diğeri hassa nakkaşları cemâatinde çeşitli yönetim kademelerinde bulunmuş olan Cafer Abdullah'tır. Nakkaş Lutfî gibi saraya ne zaman dâhil olduğu bilinmekle beraber yaptıkları eserlerden uyum içerisinde çalıştıkları ve sultan tarafından çok ihsanlara mahzar oldukları arşiv belgelerinden öğrenilmektedir.^{104,105} O devirde 41,5 akçe yevmiyeli çalışan Cafer Abdullah hassa nakkaşlar içinde aranan bir isimdir. Daha önce Seyyid Lokman ekibinde yer almıştır. Cafer Abdullah'ın o dönemde belgelerde cemâat kethudâsı olduğu için tezyînatında çalışıp ihsan ve in'âmlara nail olduğu tahmin edilen serler arasında Erzurumlu Dariri'nin "*Siyer-i Nebi*"si bulunmaktadır. Ekipte bu iki usta nakkaştan başka beş nakkaş çırağının daha bulunduğu bilinmektedir. Mücellitlerden Kara Mehmed ve Abdi Siyer kitabının ciltlenmesinde görev almışlardır. Bu her iki mücellit de gene Seyyid Lokman'ın Şehname kadrosunda yer almaktaydı.^{106,107}

Cafer Abdullah'ın nakşettiği bir diğeri eser, Sultan III. Murâd, dedesi Kanûnî Sultan Süleyman devrinde yazılmaya başlanıp, yarım kalan *Mushaf-ı Şerîf*'in tamamlanmasını istemiştir. Ahmed Karahisârî tarafından yazılmaya başlayıp, Sultan III. Murâd devrinde hattat Hasan Çelebi tarafından tamamlanan *Mushaf*'ın tezyînat işinde sarayın nakkaşhânesinin gözde nakkaşlarından Cafer Abdullah ve Lutfî'den önce sernakkaş olan Hasan'ın başkanlık ettiği malzemelerin kendisine teslim edilmesinden anlaşılmaktadır.^{108,109}

¹⁰⁴ Rıfki Melül Meriç, **Türk Nakış Sanatı Tarihi**, Ankara, A.Ü. İlahiyat Fak. Türk ve İslam Sanatları Tarihi Ens. Yayını, 1953, s.7.

¹⁰⁵ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.190.

¹⁰⁶ Rıfki Melül Meriç, A.g.k., 1953, s.58.

¹⁰⁷ Zeren Tanındı, **Siyer-i Nebi (İslâm Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı)**, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984, s.32.

¹⁰⁸ Hilal Kazan, A.g.y., s.118-119,190.

¹⁰⁹ Zeren Tanındı, "Türk Tezhip Sanatı", **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993, s.404.

Sultan III. Murâd devri hassa nakkaşlarından sanatında çok mahir bir başka sanatçı da Molla Kasım'dır. Saraya giriş tarihi bilinmemektedir. Arşiv belgelerinden aynı zamanda iyi bir hattat olduğu, Seyyid Lokman'ın te'lifi Surnâme'nin beyaza çekilmesi işinde çalıştığı, bundan dolayı da bir dizi zam aldığı öğrenilmektedir. Bunun yanı sıra dîvân kâtiplerinden Mahmud'un istinsah ettiği Mushaf'ın cedvel, aşır ve hizib süslemeleri ve sûre başı tezhipleri Zilkaade 991/Aralık 1583 tarihinde nakkaş Kasım tarafından yapılmıştır.¹¹⁰

Bunlardan başka Osmanlı sarayında hassa nakkaşları arasında çalışmış devirlerinde iyi tanınmış birçok nakkaş müzehhip bulunmaktadır. Gelibolulu Mustafa Âlî, Menâkıb-ı Hünervereân'da, XVI. asırda Osmanlı'ya hizmet ettiği bilinen diğer nakkaş, müzehhip ve musavvirler olarak Velican, Şaban Müzehhip, halkârî üstadı Kudret, Velican'ın kardeşi Hüseyin, Halepli Taceddin Kerebend, Hüseyin Bâlî, Kıncı Mahmud, Hasan Mısırî, İbrahim Çelebi, Galatalı Memi Çelebi, Nakkaş Osman'ın şâkirdi Mehmed Beg ve kayınbiraderi Ali, Hasan Kefeli ve Nakkaş Haydar'ın isimleri verilmektedir.^{111,112}

Dönemin mücellidleri arasında yer alan devrinin en tanınmış mücellidi Ahmed'in üç oğullarından biri olan Mücellid Mustafa Sultan III. Murâd'ın himayesi altında saray kütüphanesinin nadide kitaplarının bir kısmının cildlerini yapmıştır.

Sultan II. Selim'in günümüzde henüz mevcut olmayan Dîvân'ının ciltlerini bir arşiv kaynağında 982/1574 tarihinde devrin üstadlarından kabul edilen mücellid Hürrem'in ciltlediği masraf defterlerinden anlaşılmaktadır. Mücellid Hürrem Anadolu'dandır. 952/1545 senesinde mücellid Hasan'ın şâkirdi olarak 1 akçe yevmiye ile saraya alınmıştır. Sultan III. Murâd devrinde kethudâ olmuştur.

¹¹⁰ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.191.

¹¹¹ Gelibolulu Mustafa Âlî, **Menakıb-ı Hünerverân**, Türkçesi: Müjgan Cumbur, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, s.65-70.

¹¹² Çiçek Derman, "Osmanlılar'da Tezhip Sanatı", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, C.II, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1988, s.489.

Sultan III. Murâd'ın sarayında mücellid Abdî Şaban diğer meslektaşları arasında ön plana çıkmıştır. Saraya 974/1567 yılından sonra girdiği muhtemel olan Abdî Şaban özellikle şehnameci Seyyyid Lokma'nın ekibinde yer alarak, Osmanlı kitap sanatlarının en değerlilerinden olan Seyyyid Lokman'ın te'lif eserlerinin ciltlenmesinde çalışmıştır.¹¹³

Mücellid Abdî Şaban'ın, Mustafa Çelebi'den sonra sermücellid olduğu ve bu görevde 1584-1605 yılları arasında kaldığı düşünülmektedir. Abdî Şaban cilt tasarımında kendinden önceki meslektaşlarının geleneğinden dışarı çıkmamış, ama ona taze güç katmış ve geleneğin taşıyıcısı olmuştur. Abdî Şaban özgün cildi Lizbon Gülbenkyan Koleksiyonu'nda olan *Hünername*'nin ikinci cildinin(TSM. H1524) kapaklarında çok sayıda mücellid ve mücellid çırağıyla, yine onun abidevi eserlerinden *Zübdet-üt Tevarih*'in(TİEM. T1973) kapaklarını hazırlanmasında birden fazla mücellid ve çırağıyla çalışmış olduğu bu eserlerle ilgili masraf defterlerinden anlaşılmaktadır. 64x41 cm ölçüsüyle saray nakkaşhânesinin abidevî eseri arasında yer alan ve hattını Ahmed Karahisârî ve Hasan Çelebi'nin yazdığı bilinen *Mushafın* cildini de mücellid Abdî yapmış olmalıdır.(TSM. HS5) Kesin bir kaydın olmamasına rağmen, Abdî mücellidin saray nakkaşhânesinin bir başka göz kamaştırıcı cildinin hazırlanmasında da çalıştığı düşünülmektedir. 996/1588 tarihli bu eser *Sultan III.Murâd'ın Dîvânıdır*. (TSM. 2/2107) Dış kapaklarını saray kuyumcusu Zerger Mehmed Ağanın değerli taşlarla ve altından yaptığı zarif kabın bordo renk deri iç kapakları mücellid Abdî'nin eseri olmalıdır.^{114,115,116}

Bu eserlerden başka Abdî Şaban'ın eseri olduğu arşiv belgelerinden öğrenilen bir diğer eser des Sultan III.Murâd devrinde tekrar istinsah edilip resimlendirilen

¹¹³ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.201-202.

¹¹⁴ Zeren Tanındı, "Türk Tezhip Sanatı" **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993, s.426-427.

¹¹⁵ Filiz Çağman, **Sezgerân Mehmed Usta ve eserleri**, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü, 1984, s.51,67.

¹¹⁶ Emine Bilirgen, Süheyle Murat, **Topkapı Sarayı Hazine-i Hümayûn**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001, s.104.

Darîrî'nin *Siyer-i Nebî*'sidir. Bu eserdeki sanatı çok beğenilen Abdî Şaban'ı 2000 akçe in'âmla Sultan III. Mehmed ödüllendirmiştir.¹¹⁷

Abdî Şaban'ın XVI. yüzyıl sonlarına doğru başyardımcısı kendinden sonra serbölük olan Kara Mehmed'dir. *Siyer-i Nebî*'nin ciltlenmesinde aktif olarak bulunmuştur.¹¹⁸

Mehmed Ankara'da Seyyid Lokman ekibinde yer alan başka hassa mücelliddir. Sultan III. Murâd'ın sanatkârları arasında çalışan hassa mücellidleri içinde ciltlediği eserler ve gördüğü himaye dolayısıyla ön plana çıkan bir başka mücellid Ahmed Hasan'dır.¹¹⁹

¹¹⁷ Hilal Kazan, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora Tezi, İstanbul, M.Ü. Sosyal Bil. Ens. İlahiyat A.B.D., 2007, s.203.

¹¹⁸ Zeren Tanındı, "Türk Tezhip Sanatı" **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993, s.427.

¹¹⁹ Hilal Kazan, A.g.y., s.203.

3.TEZHİP SANATININ TARİHİ GELİŞİMİ İÇİNDE SULTAN III. MURÂD DÖNEMİ TEZHİP SANATI VE HUSUSİYETLERİ

Eski geleneksel kitap sanatlarımızdan birisi olan tezhip sanatı uzun ve köklü bir geçmişe sahiptir. Tezhip sözcüğü, Arapça zeheb (altın) kökünden gelmektedir. Altınlamak mânâsına gelen tezhip kelimesi, ezilerek fırçayla sürülecek hâle getirilmiş olan varak altın ve muhtelif renklerin kullanılmasıyla gerçekleştirilen, parlak ve cazip bir kitap sanatıdır. Yazma eserlerin, bilhassa Saray kütüphanesi için hazırlanmış olanlarında tezhîbe çok ehemmiyet verilmiştir. Hattan yanında onu bezeyen, ortaya çıkaran, kıymetini arttıran tezhîp, kitap sanatları içinde de ayrı bir önem taşımaktadır.

Tezhip üslûplaştırılmış, nebâtî (hatâyî, penç, gocagül, yaprak...) ve hayvânî (rumî, münhanî, çintemâni...) asıllı motiflerle hazırlanan kompozisyonlarda uygulama sahası bulmuştur. Bu tam üslûplaştırılmış motiflerden başka, kısmen üslûplaştırılan dolayısıyla karakterini tam kaybetmeyen motiflerde (gül, lâle, karanfil, bahar dalı...) kullanılmaktadır. Bu motiflerin bazıları her devirde revaç bulan, bazıları da belirli asırlarda parlayıp sönen tezyînî unsurlardır. Meselâ Selçuklu ve Beylikler devri tezhibinin vazgeçilmez motifi olan münhanî, bu durumu diğer asırlarda devam ettirememiştir; buna mukabil hatâyî, penç ve rumî tezhibin her devrinde ana motif özelliğini korumuştur.¹²⁰

Tezyîn edilmiş eserlere “müzehhep” eser, tezhip yapan sanatkâra; erkek ise “müzehhip”, bayan ise “müzehhibe” denilir. Tezhip yapılan yere ise nakkaşhâne ve ya nakışhâne denir. Tezhip sanatı; başta Mushaflar olmak üzere, mesnevîler, dua kitapları, ilmî, edebî, tarihi el yazması kitaplar, murakkaalar, kıt’alar, dîvânlar, minyatürlü albümler, tuğralar, fermanlar ve kitap kapları olmak üzere geniş bir sahada uygulanmıştır.¹²¹ Tezhib sanatını da yakından incelerken, kitaba verilen önem çok daha

¹²⁰ Çiçek Derman, “Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.12, YTY, Ankara, 2002, s.291.

¹²¹ İnci A. Birol, **Tezhip Tasarım**, Yayınlanmamış ders notları, 2005.

iyi anlaşılmaktadır. Sanatkârın düşüncesini ve zevkini ortaya koyan eserlerde bunu görmekteyiz.

Yazma eserlerin, bilhassa Saray kütüphanesi için hazırlanmış olanlarında tezhîbe çok ehemmiyet verilmiştir. Hattın yanında; onu bezeyen ortaya çıkaran, kıymetini arttıran bu sanat, kitap sanatları içinde ayrı bir önem taşımaktadır. Takdim edilen şahsın mevkiine veya sipariş eden kimsenin mâli gücüne göre kullanılan malzeme ve sarf edilen emek de farklı olmuştur.¹²² Tezhip sanatı Orta Asya'da Uygur Türkleriyle ortaya çıkmış ve gelişme göstermiştir.¹²³

Orta Asya steplerinde yarı göçebe bir hayat yaşayan ilk Türkler, oturduğu çadırın içini bezeme ihtiyâcı duymuş, dokuduğu kilime, halıya, keçeye renkli motifler koymuş, kullandığı çanak çömleğini, kaşığı, giydiği libasını, başına bağladığı yemenisini, yorganını, döşegini, hatta hayvanının üzerine koyduğu eğere kadar kullandığı her eşyayı zevkine göre bezemiştir. Böylece Türkler, henüz göçebe hayatı yaşarken bile sanatı, buldukları ortama, kullandıkları eşyaya başarıyla taşımışlardır. Bilhassa İslâm dinini kabul ettikten sonra yaratılmış her şeyin muhteşem bir sanat eseri olduğunu idrak ederek saygı duymuşlardır. Onun için Türklere göre sanat, hayatın hem süsü hem de bizzat kendisi olmuştur.¹²⁴

Selçuklular'la İran üzerinden Anadolu'ya kadar ulaşan ve burada kendinden evvel yaşamış medenîyetlerin kalıntılarını bulan tezhip sanatı, onu uygulayan sanatkârların bu tesirleri kendi milli zevklerine dönüştürmesiyle de gelişmesini devam ettirmiştir. Bu gelişme ve üslûpların doğuşunda, Uzakdoğu ve İran'dan çeşitli aralıklarla gelen tesirler, Memlûk sanatı izleri, Anadolu Beylikleri'nden kalan miras, fethedilen topraklardan gelen yeni zevklerin birleşimiyle gittikçe artan ve XVI.yüzyılda çok üst

¹²² Çiçek Derman, "Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi", **Türkler Ansiklopedisi**, C.12, YTY, Ankara, 2002, s.291.

¹²³ Çiçek Derman, "Osmanlılar'da Tezhip Sanatı", **Osmanlı Devleti ve Medenîyeti Tarihi**, C.II, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1988, s.487.

¹²⁴ İnci A. Birol, **Klasik Devir Türk Tezyîmî Sanatlarında Desen Tasarımı** Çizim Tekniği ve Çeşitleri, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Neşriyatı, 2008, s.31.

seviyeye varan yaratıcılığı takip etmek mümkündür. Osmanlı devletinin ilk yüzyılına ait tezhip örnekleri, zamanımıza kadar gelememiştir. Bu devre ait en erken tarihli tezhip örneği, Sultan II. Murâd adına hazırlanmış bulunan bir mûsikî nazariyat kitabıdır(*Makasîd'ül-Elhan*). 841/ 1437 tarihli bu yazma TSMK. R1726'da saklıdır.¹²⁵ *Makasîd'ül-Elhan*'ın tezhibine ait bir örnek Resim.6'da verilmiştir.

R.6. Makasîd'ül-Elhan'ın tezhibi, TSMK. R1726 (vr.1b-2a)

(Kaynak: Zeren Tanındı, “Kitap ve Tezhibi”, **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.872)

Türk tezhip sanatı XV.yüzyılda çok geniş bir coğrafyada kendini göstermiş, Anadolu'da Osmanlı İmparatorluğu ve bazı beyliklerle, İran'da Timurlular dönemi Herat ve Şiraz'ında tezhip sanatı en ince şekliyle işlenmiştir.

¹²⁵ Çiçek Derman, “Osmanlılar'da Tezhip Sanatı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, C.II, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1988, s.487.

Tezhip Sanatının gelişmesinde bir diğer önemli dönüm noktası da; Yavuz Sultan Selim'in 1514'de kazandığı Çaldıran zaferiyle, Tebriz, Herat ve Şiraz'dan getirilen bir kısmı Türkmen asıllı sanatkârlardır. Osmanlı sanatına yeni ufuklar açan bu tarihi olay üzerine bazı çevrelerin Acem üslûbunun Osmanlı sarayına girmesiyle Türk üslûbunu bozacağı şeklinde endişe ve yorumlar olmuştur fakat o devirlerde kuvvetli olan Türk sanat geleneği kendini korumansı bilmiş, İran'dan gelen Acem üslûbu, İstanbul'da Osmanlı üslûbu ile buluşarak klasik dönemin başarılı sentezini ortaya koymuştur.¹²⁶

Sultan II. Bâyezîd devrinde başlayan klasik üslûbun en parlak devri, Kanûnî Sultan Süleyman'ın (1520-1566) saltanatı süresince devam etmiştir. Bu dönemin önde gelen ismi, saray nakışhânesi başnakkaşı Şahkulu'dur.¹²⁷ Resmi kayıtlarda Bağdatlı olduğu belirtilmektedir. Resim ve nakış sanatı eğitimini Tebriz'de Âgâ Mirek'ten almış ve yeteneğini geliştirmiştir. Zamanla bu alandaki güzel eserleriyle şöhreti İslâm ülkelerinde yayılmıştır. Nakış sanatında ortaya koyduğu üslûpla Osmanlı nakkaşlarını uzun süre etkilemiş olan Şahkulu aynı zamanda "Penâhî" mahlasıyla Türkçe ve Farsça şiirler yazmıştır. Şahkulu'nun yetiştirdiği öğrenciler arasında öne çıkan ve kendisinden sonra saray nakkaşhânesinin sernakkaşı olan sanatkâr Kara Memi'dir. Şahkulu saray Nakkaşhânesi'nde yeni bir bezeme üslûbu şeklinde gelişme gösteren saz yolunun ilk temsilcisidir. Saz kelimesi "üslûp ve tarz" anlamındaki yol kelimesiyle birleşerek Osmanlı bezeme terminolojisinde zemini boyanmamış kağıtlar üzerine siyah mürekkep ve fırça ile yapılan resmi ifade etmiştir. İri, kıvrak ve sivri uçlu dilimleri olan üslûpla çekilmiş yaprak ve çiçek motifleri, hayal mahsulü çeşitli orman hayvanları, periler bu üslûbun konularını meydana getirir. Tezhip, kitap kabı, çini, taş işçiliği, kalem işi, halı ve kumaş desenleri, kuyumculuk ve maden işçiliği gibi sanat kollarında uygulanan bu üslûp, XVI. yüzyılın ilk yarısından başlayarak gittikçe artan bir istekle XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar kullanılmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman'ın uzun süren saltanat

¹²⁶ Çiçek Derman, "Osmanlılar'da Tezhip Sanatı", **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, C.II, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1988, s.489.

¹²⁷ İnci A. Birol, **Klasik Devir Türk Tezyîmî Sanatlarında Desen Tasarımı** Çizim Tekniği ve Çeşitleri, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Neşriyatı, 2008, s.44.

yıllarında kitap sanatlarında yeni üslûpların doğmasına paralel olarak yazma eserlerin hazırlanmasında saz yolu da bu dönemde en güzel örneklerini vermiştir. Bu üslûbun en çarpıcı özelliği ise âharlı kâğıt üzerine sadece altın ve is mürekkebi kullanılarak işlenen hareketli desenlerden meydana gelmesidir. Şahkulu'ndan sonra pek çok nakkaş tarafından sevilerek kullanılan saz yolunun bir başka sanatkârı imzasıyla tanınan Tebrizli Velican'dır. Daha sade ve ayrıntısız biçimde çalışan bu sanatkârın eserleri 1580-1600 yıllarına aittir.¹²⁸

XVI. yüzyıl klasik tezhibin doruk noktasıdır. Desenlerdeki âhenk, renklerdeki olgunluk ve işçilikteki mükemmellik tezyînî sanatları zirveye taşımıştır. Cetveller akıllara durgunluk verecek kadar incelerek çoğalmış, Osmanlı altını göz kamaştıran parlaklığı ile Türk zevkinin mütevâzı kimliğine, ihtişam ve cazibesine katmıştır.¹²⁹

Kanûnî devri tezhiplerinde sıkça rastlanan üç nokta ve dalgalı iki çizgiden meydana gelen çintamâni, pîçîde (sarılma) rumî motiflerinin zengin kullanım alanı bulunduğu görülür.¹³⁰ Ustalıkla işlenmiş, altın mat-parlak kullanılarak zer-ender-zer tekniğine bolca yer ayrılmış. Zer-efşan denilen ve farklı büyüklükte altın parçalarının kâğıt zeminine serpilmesiyle yapılan işleme usûlü de en güzel örneklerini vermiştir.¹³¹ Yine bu dönem üslûbu olarak çift tahrir ve ya havalı diye adlandırılan ve küçük helezonlar üzerine ufak hatâyî motiflerinden meydana getirilen yeni bir tarzın ortaya çıktığı bilinir. Osmanlı sarayında son derece sevilen bu üslûb uzun bir dönem varlığını korumuştur.¹³²

¹²⁸ Çiçek Derman, Gülnur Duran, "Şahkulu", **İslâm Ansiklopedisi**, C.38, İstanbul, TDV Yayınları, 2010, s.83-84.

¹²⁹ İnci A. Birol, **Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı** Çizim Tekniği ve Çeşitleri, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Neşriyatı, 2008, s.45.

¹³⁰ Çiçek Derman, "Osmanlılar'da Tezhip Sanatı", **Osmanlı Devleti ve Medenîyeti Tarihi**, C.II, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1988, s.489.

¹³¹ İnci A. Birol, A.g.k., s.45.

¹³² Çiçek Derman, "Osmanlılar'da Tezhip Sanatı", **Osmanlı Devleti ve Medenîyeti Tarihi**, C.II, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1988, s.489.

XVI. yüzyılda zahriye tezhibinin yanısıra serlevha tezhibi de önem kazanır. Serlevha, tezhip sanatında terim olarak el yazması kitapların zahriye sayfasından sonra gelen, metnin başladığı tezhipli sayfalardır.

Serlevha tezhibinde dönemlere göre, özellikle Mushaflarda farklı üslûplarla geliştirilerek İslâm bezeme sanatının en zengin örnekleri ortaya konmuştur. XIV. yüzyıldan XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar Fâtîha ile Bakara sûresinin ilk âyetlerinin yer aldığı sayfalardaki tezhip yazının etrafında en mükemmel şeklini almıştır. Her iki sayfada tezhip yazı sahası dışında bütün sayfayı kaplayacak şekildedir ve birbiri ile aynı desene ve renge sahiptir. Bu dönemin Mushaf örneklerinde bazen bu iki sûre metninin iki yanına koltuk denilen dikdörtgen veya kare biçiminde tezhipli kısımlar eklenmiştir. Müzehhip, bu çerçeve ve tezhibi içleri bezemeli ara suları, kenar suları ekleyerek, sayfa kenarına doğru kubbe şeklinde çıkmalar yaparak genişletir. Bu kubbeler bazen sadece uzun kenar üzerinde ortada, bazen de her kenarda birer adet olabilir.

Bu devrin Osmanlı yazmalarında altın ve bedahşî lâciverdi başta olmak üzere, renk ve motif zenginliği en olgun şekli ile tezhipteki yerini almıştır. Hatâyî grubu çiçekler, sarılma rumî motifleri, yarı üslûplaştırılmış çiçekler, saz yolu üslûbunda motifler, tığlarda renk ve motif çeşitliliği, altın ve lâciverdin dengeli kullanımı ile özenle işlenmiştir.¹³³

Tezhip süslemesinin temel malzemesi olan altın çok bol olarak kullanılmakla birlikte çiçek motiflerinde beyaz, turuncu, pembe, sarı, vişneçürüğü, mavi gibi hemen hemen her rengin yerine göre kullanıldığı görülür. İpliklerde turuncu renge çok sık rastlanmakta, yeşil, bordo, koyu pembe, sarı renklerle de ara iplikleri çekilmektedir. Zemin rengi olarak altının yanında bedahşi lâciverdi önemli yer alır. Lâciverd zemin üzerine altın dallar ve renkli çiçeklere hemen her tezhipte yer verildiği gibi, *zer-ender-zer* (altın içinde altınla) usûlündeki bezemeler de bu dönemde çok sevilmiş ve uygulanmıştır.

¹³³ Gülnur Duran, “Serlevha”, **İslâm Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s.362.

Türk tezhibinde XVII. yüzyılın ilk yarısı XVI. yüzyılın devamı sayılabilir.

XVII. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti'nde başlayan sosyal ve politik gerileme, sanat faaliyetlerini de etkilemiştir. Ancak geçmiş asrın kuvvetli tesiriyle, tezhip sanatında klasik üslûp, özelliğini kısmen devam ettirebilmiştir.¹³⁴

Batılılaşma döneminde stilizasyon azalmış, bitkilerin doğadaki görünüşüne daha yakın, bezemeden çok resim sanatı çerçevesine giren çiçek minyatürlerine daha çok yer verilmiştir. Tezhip sanatındaki gerilemeye karşılık XVIII. yüzyıl, çiçek resimlerinin en parlak devri olmuştur.¹³⁵ İşte bu sanat ortamı içinde yaşamış, Türk bezeme sanatı tarihinin en önemli sanatkarlarında biri olan Ali Üsküdarî'dir. Müzehhip Ali Üsküdarî, XVIII. yüzyıl batı sanatlarının hâkim olduğu sanat ortamında üslûbunu oluştururken, klâsik yolun temsilciliğini de yapar. Bu tarz eserlerinde XVI.yüzyılın ilk yarısında Kanûnî Sultan Süleyman dönemi saray nakkaşhânesinin sernakkaşı müzehhip Şahkulu'nun ve ondan sonra sernakkaş olan Karamemi üslûbunun takipçisi olur.¹³⁶

“Yüzyıllar içinde kazanılmış renk ve şekil zenginliğiyle Osmanlılar'da en mükemmel seviyeye XV. asır sonlarında ulaşan tezhip; XVII. asır başlarına kadar zirvede kalmış, daha sonra duraklama devresine girmiş; XVIII. yüzyıldan itibaren –Batı tesiriyle- kimliğini kaybetme yolunda yürümüştür. Hele IX. asırda hattın etrafına âdetâ eğreti oturmuş bir yabancı hüviyetine bürünen tezhip, 1940'lardan başlayarak- klâsiği araştıran sanatkarların gayretiyle- nihayet “kökü mâzide kalan âti” görünümünü kazanmıştır.”¹³⁷

¹³⁴ Çiçek Derman, “Osmanlılar'da Tezhip Sanatı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, C.II, İstanbul, İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1988, s.490.

¹³⁵ Yıldız Demiriz, **Osmanlı Kitap Sanatlarında Natüralist Üslûpta Çiçekler**, İstanbul, Edebiyat Fakültesi Yayınları No:3205, Rektörlük yayın No:3277, 1986, s.390.

¹³⁶ Gülnur Duran, “18. Yüzyıl Müzehhip, Çiçek Ressamı ve Lâke Üstâdı Ali Üsküdarî”, **Osmanlı Hanedan Ansiklopedisi**, Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 1999, s.126-130.

¹³⁷ M.Uğur Derman, “Hat”, **Sabancı Koleksiyonu**, İstanbul, Akbank Kültür Yayınları, 1995, s.30.

3.1.Dîvân ve Bezemesi

Edebî eserlerin başında, en zengin anlatımla işlenmiş dîvânlar gelmektedir. Dîvânlar dışındaki edebî eserler ise; “Mesnevî ve hamseler, şehnâme, surnâme, şehrengiz ve tezkireler, siyasetnâme, seyahatnâme, sefaretnâme, gazavatnâme ve kıyafetnâmeler, siyerler, sakînâmeler, mecmua, hikâyeler, gülmece ve yergiler, fıkralar ve latifelerdir.”¹³⁸

Dîvân, aslen Farsça bir kelime olup, İslâmın ilk yıllarında Arapça’ya geçen bu tabir, muhtelif manalarda kullanılmıştır. Hem Farsça, hem Arapça bir tabirdir.¹³⁹

“Herhangi bir mevzu üzerinde tedvin edilen eser manasında olarak dîvân tabiri kullanılmıştır. Dîvân-ül-lûgat-üt-Türk gibi. Sonraları bu mana daraltılarak manzum sözlerin topluca yazıldığı kitaba **dîvân** ismi verilmiştir. Dîvân-ül-hamase gibi ki, Ebu Temam’ın cem ve tertip ettiği seçme şiirlere havi bir kitaptır. Bu tabir böylece şairlerin müntahap şiirlerini ihtiva eden mecmua manasında kullanıldığı halde daha sonra yalnız bir şairin defteri yerine de istimal edilmeye başlandı. Fûzûlî Dîvânı, Nef’i Dîvânı gibi.”

“Dîvân tertibi, manzumelerin şairler arasında muayyen bir usûl ile yazılmasıdır. O yolda yazılmış şiir mecmualarına *mürettep dîvân* yahut *mürettep dîvânçe* denilir. Dîvânda riayet olunan usûl; tevhit, münâcât, naât, gibi şeylerin baş tarafa yazılması, sonra padişahların ve devlet erkânının sitayişine dair kasidelerin tahrir olunması, doğum, ölüm vesaire gibi şeylerin tarihine dair kasidelerin kaleme alınması, daha sonra gazellerin kafiyesi itibariyle huruf-u heca sırasına göre derc olunması ve en nihayet rûbaî, kıt’a, murabba, müseddes, muamma, şarkı, müfredat tarzındaki yazıların derci ile dîvân tamamlanmasıdır.”¹⁴⁰

¹³⁸ Ağâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973, s.5.

¹³⁹ Anonim, “Devirler/İsimler/Eserler/Terimler”, **Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi**, C.2, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1977, s.351.

¹⁴⁰ M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, MEB Yayınları, 1946.

Şiir Osmanlı sanat dünyasında çok önemli bir yer tutmuştur. Birçok Osmanlı padişahı, şiir okuyup şairleri ödüllendirmekle yetinmemiş, kendileri de bir dîvân oluşturacak sayıda şiir yazmıştır. Bu şiirler imparatorluğa hükmeden padişahların duygularını göstermesi bakımından önemlidir. İstanbul Fatihî Avnî, iktidarının farkındadır ama, kulu olduğu sevgilisi o şahdır ki, yanağının güneşi feleğin güneşini aydınlatmaktadır. Kanûnî Sultan Süleyman'da seçtiği Muhibbî (seven,sevene ait) mahlasına uygun âşıkâne şiirler yazmıştır. Fatih ve Kanûnî gibi Yavuz Sultan Selim (Selîmî), Sultan III.Murâd (Murâdî), Sultan I.Ahmed (Bahtî), Sultan III.Ahmed (Necib) ve Sultan III.Selim (İlhâmî) de dîvân sahibi padişahlardandır.¹⁴¹

XVI.yüzyılın ilk yarısında Osmanlı Sultanları arasında minyatürlü ve tezhipli ilk dîvân I.Selim'e aittir (1512-1520), daha sonra Kanûnî Sultan Süleyman'ın (1520-1566), Sultan III. Murâd'ın(1574-1595), Sultan II.Osman'ın(1618-1622) dîvân nüshalarının mahir müzehhipler tarafından hazırlanmış nüshaları günümüze gelmiştir. Sultan dîvânlarının bezemeli son örneği ise Sultan III.Selim(1789-1807) için hazırlanmıştır.¹⁴²

Tezyînî İslâm sanatlarında Mushaf tezhibinden sonra edebî eserlerden, dîvânların tezhibi önemli bir yer işgâl eder.

Dîvânlarda genellikle tezhip edilen kısımları şöyle sıralamak mümkündür. Bunlar; Kitabın kabı, zahriye sayfası, serlevhalar, unvan sayfaları, bahir başları, arabaşlıklar, koltuklar, arasuları, kenarsuları ve hâtîme sayfalarıdır. Dîvânların bu kısımları yazıldıkları dömenin bezeme üslûbuna göre tezhip edilmişlerdir. Renk, motif, desen ve işçilik bakımından farklılık gösterirler.

¹⁴¹ Mine Esiner Özen, "Süleymâniye Kütüphânesindeki Padişah Divânları'ndan Murâdî Dîvânı", **Antik Dekor**, Sayı:44, 1998, s.124-125.

¹⁴² Zeren Tanındı, "Başlangıcından Osmanlıya Tezhip Sanatı", **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s.258.

4. SULTAN III. MURÂD'IN SANAT HAYATI

4.1. Sultan III. Murâd'ın Edebî Şahsiyeti

Osmanlı kültürünün klasik formun zirvesine ulaştığı bir devir olarak tanımlanan Sultan III. Murâd, Osmanlı hükümdarları arasında ilmiyle şiirleriyle tanınmış bir şahsiyettir. Zamanına göre yüksek bir tahsil görmüş, Arapça ve Farsçaya derin bir vukuf peyda eylemiş olan Sultan III. Murâd manzumelerinde **Murâdî** mahlasını kullanmış, yazılarında tasavvuf telakkilerinden bahsetmiştir. Saltanat meşguliyeti arasında ilim, şiir ve hattatlıkla uğraşması onun çok yönlü bir padişah olduğunu göstermektedir. Şehzadeliği ve yirmi bir yıllık saltanatı süresince bin altıyüz kadar gazel yazmıştır. Bunun yanı sıra ilmi ve tasavvufî toplantılar tertip etmiş, bu sahada da eserler yazmıştır. Ayrıca Murâdî'nin iki de tasavvuf vadisinde yazılmış eseri vardır. Bu cihetiyle de Sultan III. Murâd, Osmanlı hanedanı içinde en çok ilmi eser veren sultanlardan biridir.^{143,144,145}

Sultan III. Murâd, dedeleri gibi büyük, hatta babası kadar tedbirli bir padişah değildi. Bununla beraber iyi tahsil görmüş, Hoca Sâdeddin gibi âlimlerden tarih ve siyaset okumuş; çok iyi bildiği Osmanlı Türkçesinden başka Arabî ve Fârisî'yi bu dillerde şiir söyleyecek kadar iyi öğrenmiş bir hükümdardı. Mâneviyâta bağlı bir ruhu, bu arada kuvvetli bir tasavvuf kültürü ve imanı vardı. Hemen bütün Osmanlı Sultanları gibi sade bir Türkçe ile ekseriyâ gazel şeklinde söylediği şiirlerinin çoğunu tasavvuf duygu ve düşüncesiyle yazmıştır.^{146,147}

¹⁴³ Bekir Kütükoğlu, "Murâd III", **İslam Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s.176.

¹⁴⁴ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Ün. Fen-Ed.Fak., 1985, s.1.

¹⁴⁵ **İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divânlar Kataloğu**, XII. - XVI. Asır, İstanbul, C.1,MEB Yayınları, s.177.

¹⁴⁶ Nihad Sâmi Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, MEB Yayınları, 1971, s.571.

¹⁴⁷ Sabri Gözgücü, **Murâd III**, İstanbul, Gür Yayınevi, 1975, s.373.

Eğlenceye ve zevke düşkün olan Sultan III. Murâd'ın şiirlerinin çoğu, hayat anlayışının aksine din ve tasavvuf ağırlıklıdır.¹⁴⁸

Sultan III. Murâd, şiirlerini diğer Osmanlı Sultanları gibi sade ve basit bir dille söylemiştir. Oldukça işlek bir şiir tekniğine sahiptir. Şiirlerinde Arapça ve Farsça kelime kullanmakla beraber, tertiplere fazla rağbet etmemiştir. Sanat yapma endişesi yoktur. Adeta konuşur gibi bir şiir yazma tekniğine sahiptir.^{149,150}

Şiirlerinde tasavvuf terimlerini, dîvân edebiyatı mazmunlarını ve Türkçe'yi güzel kullandığı görülmektedir. Sultan III. Murâd, yazdığı şiirleri Bakî, Haşimî, Subhî, Hoca sâdeddin gibi döneminin şairlere incelenmek üzere göndermiştir. Onlarda bunları şerh etmiş ve aynı tarzda eserler vücûda getirmişlerdir.^{151,152}

Ancak Sultan III. Murâd'ın şiirleri bunların çoğundan iyidir.¹⁵³ Beyit ve şiirleri, umumiyetle tasavvuf vadisinde olup vahdet-i vücud'u isbatlar mahiyetteki güzel ve zarif sözlerdir. Döneminde yaşayan ozanlar da Sultan III. Murâd'ın yaradılışındaki incelik ve zariflik konusunda aynı görüşü paylaşmışlardır.¹⁵⁴

Kınalızade Hasan Çelebi Tezkiresi'nin başında "...düzenli bir dîvânı, Arapça, Farsça, Türkçe örnek sayılacak kadar güzel sözleri" olduğu söylenen Murâdî, Riyazü'ş-şuara ve Rıza Teskiresi'nde şair padişahlar arasında yerini almıştır.¹⁵⁵

¹⁴⁸ Günay Kut, "Türk Edebiyatında Klasik Dönem", **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.550.

¹⁴⁹ Ahmet Kırkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebi kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Ün. Fen-Ed.Fak., 1985, s.206.

¹⁵⁰ Ahmet Kırkılıç, Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânından Seçmeler, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:873, 1998, s.18

¹⁵¹ Mine Esiner Özen, "Süleymâniye Kütüphânesindeki Padişah Divânları'ndan Murâdî Dîvânı", **Antik Dekor**, Sayı:44, 1998, s.124-125.

¹⁵² Bekir Sıtkı Baykal, **Sultan Murâd Han'ın Saltanatı**, Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi II, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982, C.2, s.1.

¹⁵³ Ahmet Kırkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebi kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, s.208

¹⁵⁴ Bekir Sıtkı Baykal, A.g.y., s.1

¹⁵⁵ Mine Esiner Özen, A.g.y., s.126.

Murâdî'nin şiirlerinde Yunus, Hoca Denhanî, Nesimî, Süleyman Çelebi, Ahmed-i Daî, Necatî, Fuzulî ve Baki'nin izleri görülmektedir. Ruhî, Baki, Nef'î ve Nabi gibi şairlerin bazı beyitleri, onun şiirlerini hatırlatmaktadır.¹⁵⁶

Ali Emiri, Sultan III. Murâd'ın, eserlerinde kâinâtın hakikat sınırlarını ifade ettiğini ve Cenab-ı Hakk'ı zikr ettiğini ifade etmektedir.¹⁵⁷

Onun şiirlerinde, maddî sevgililer için yazılmış olanı yok gibidir. Birkaç mitolojik sevgili dışında divanda hiçbir kadın adına rastlanmamaktadır.¹⁵⁸

4.2. Sultan III. Murâd'ın Hattatlığı

Çoğu Osmanlı padişahları gibi Sultan III. Murâd'da iyi bir sanat eğitimi almış, şiir ve edebiyatın yanında büyük dedeleri Sultan II. Murâd, Fatih Sultan Mehmed, Sultan II. Bâyezîd gibi hat sanatıyla da ilgilenmiştir.^{159,160} Hocasının kim olduğu bilinmemekle beraber Müstakimzâde Tuhfe-i Hattâtî'nde, sülûs, nesih ve ta'lîk yazılarda yetişmiş iyi bir hattat olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca İslam kitap sanatları hakkında en önemli başvuru kaynağı olan Defterdar Âlî Efendi "*Menâkıb-ı Hünerverân*" isimli eserini Sultan III. Murâd adına kaleme almıştır.^{161,162}

Müstakimzâde onun hattının bilinen delili olarak Ayasofya Camii mihrabının iki yanında asılı yüksek levhalar üzerine yazıp resimledikleri iki kelime-i tevhîd ve bir âyet-i kerime levhasının bulunduğunu bildirmekteyse de bugün mevcut değildir. Bu

¹⁵⁶ Ahmet Kırkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânından Seçmeler**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:873, 1988, s.48.

¹⁵⁷ Ahmet Kırkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, AÜ. Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s.208.

¹⁵⁸ Ahmet Kırkılıç, A.g.k., s.19.

¹⁵⁹ Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C.2, İstanbul, Meral Yayınevi,2000, s.224.

¹⁶⁰ Bekir Kütükoğlu, "Murâd III", **İslam Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s.176.

¹⁶¹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.III, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s.115.

¹⁶² E.Behnan Şapolya, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, İstanbul, Rafet Zaimler Yayınevi, 1961, s.197.

eserleri Sultan III. Murâd tahta çıktığı yıl olan 982/1584 yılında yazmıştır “Alâmet-i ümmet 982” tarihini düşürmüştür.

Bugün Sultan III. Murâd’a ait san’at eseri olarak yegâne hatt İstanbul Yazı San’atları Müzesi’nde, 255 numarada kayıtlı Murâdî imzalı celî ta’lîk bir levhası mevcuttur. Padişah bu eseri cülûsunun yirminci yılında, başka bir deyişle vefatından bir sene önce yazmıştır. Eser 26cm. çapında bir daire içinde yuvarlak bir şekilde ve tek satır halinde yazılmış bir ta’lîk dörtlük, orta kısmında “Meded ya Şeyh” ibaresi yer almaktadır. Dairenin alt başında bulunan Murâdî mahlas imzasından dörtlüğün hattı gibi nâzımının da Sultan III. Murâd olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bunlardan başka İÜK. T5580 numarada kayıtlı *Dîvân-ı Münîrî*’nin ketebe sahîfesindeki istinsah kaydından dîvânın müstensihinin Sultan III. Murâd olduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca Sultan III. Murâd’ın Topkapı Sarayı’nda da levhaları mevcuttur.^{163,164,165}

¹⁶³ Ahmet Kırkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, AÜ. Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s.204,217.

¹⁶⁴ Bekir Kütükoğlu, “Murâd III”, **İslam Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul, TDV Yayınları, 2001, s.176.

¹⁶⁵ E.Behnan Şapolya, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, İstanbul, Rafet Zaimler Yayınevi, 1961, s.197.

4.3. Sultan III. Murâd'ın Eserleri

4.3.1. Fütûhâtü's- Sıyâm

Osmanlı padişahları içinde yalnız Sultan III. Murâd tasavvufa ait “Fütûhâtü's-Sıyâm” adlı bir eser yazmıştır.¹⁶⁶ *Nev'i*, eserin telifine “Fütûhât-ı mülûk 991” ibaresini ebced hesabıyla tarih olarak düşürmüştür.

Kâtip Çelebi de bu eser için “ Ehli yanında makbûl eserdir” demektedir. “Çoğu Arapça ve Farsça olan bazı şiirlerinin Haşimî, Bâkî, Subhî, Hoca Sâdeddin, Zekeriyâ v.b tarafından yapılmış şerhlerini ihtiva eden mecmua (TİEMK. Nr.1901; istinsâh tarihi:993) ile Sultan III. Murâd'ın müstakil bir telifi olarak gösterilen *Fütûhât-ı Sıyâm* muhtemelen aynı eserdir” denilmektedir.¹⁶⁷ Bu eser 91 ana başlıktan ibarettir. Remel bahri ile mesnevî tarzında yazılmış olup, 1645 beyit bulunmaktadır. Eserin Ali Emiri 576 numara ile kayıtlı yazma nüshasının cildinin ortası siyah, kenarları kahverengi gömme şemseli, köşebentli bir cilt içinde 102 varak 26.3x 17.3(17.5x11.7) cm. eb'adında; 9 satır harekeli nesih ile yazılmış olup, her sayfa altın cedvellidir. 1b'de unvan tezhibi vardır.

Eserin yazılmasına 1001 Ramazan/ 1592 Haziran'da başlanıp, aynı ayın kadir gecesinde tamamlanmıştır. Müstensihin ismi kitabın herhangi bir yerinde geçmemektedir. Mukaddimeden anlaşıldığına göre, H. 1001 yılının Ramazan ayında muhtemelen padişah muhtelif meclislerde bu şiirleri inşâd ederek mecliste bulunanlardan biri tarafından yazılmış ve bu şekle getirilmiştir.¹⁶⁸

¹⁶⁶ E.Behnan Şapolya, A.g.k., s.203.

¹⁶⁷ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, AÜ. Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s.372.

¹⁶⁸ Kamil Yaşar Uyar, **Sultan III. Murâd'ın Fütûhât-ı Ramazân-ı ve Fasça Şiirleri**, Doktora Tezi İstanbul, İÜ.Sosyal Bil.Ens., 1994, s.19.

4.3.2. Esrâr – nâme

Sultan III. Murâd'ın bilinen ikinci eseridir. Esrâr-nâme Şeyh Şemseddîn Sivasî tarafından şerh edilmiştir.¹⁶⁹

4.3.3. Farsça Eserleri

Sultan III. Murâd'ın “Murâdî” mahlasıyla Farsça yazdığı şiirlerinden oluşan ve henüz basılmamış olan, dîvânçesinin halen bilinen iki yazma nüshası mevcuttur.

Nüsha: Ali Emiri [Farsça] 329

Eser nadir nüshalardandır. Şemseli, köşebend ve zencirekli kahverengi meşin bir cilt içinde 24 varak, 210x135(160x93)cm. eb'adında; 9 satır ta'lîk yazı ile yazılmıştır. Başta iki sayfa cedveli, unvan sayfası tezhiplidir. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir. Ayrıca “Allah onun gücünü ve fütûhâtını arttırsın” gibi dualardan şiirlerin, şâirin hayatında toplandığı tahmin edilmektedir.^{170,171} R.7(vr.1b-2a)

¹⁶⁹ Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C.2, İstanbul, Meral Yayınevi, 2000, s.224.

¹⁷⁰ Millet Kütüphânesi, **Ali Emîrî Efendi Kitaplığı, Farsça Eserler Bölümü**, Nr.329.

¹⁷¹ Kamil Yaşar Uyar, **Sultan III. Murâd'ın Fütûhât-ı Ramazân-ı ve Fasça Şiirleri**, Doktora Tezi İstanbul, İÜ.Sosyal Bil.Ens., 1994, s.18.

R.7. Ali Emiri [Farsça] 329 (vr.1b-2a)

(Kaynak: MK, Ali Emiri Efendi Kitaplığı, Farsça Eserler Bölümü, Nr.329)

Nüsha: Türk İslâm Eserleri Müzesi 1901 (mecmûa)

Eser Sultan III. Murâd hayatta iken 993/1585 yılında Nûh Halîfe b. Abdullah tarafından Hâne-i Hümâyûn'da istinsah edilmiştir.

Arapça, Türkçe ve Farsça gazellerle mesnevî tarzında yazılmış birkaç manzumeyi ihtiva etmektedir. Şiirler devrin meşhur şairlerinden Hâşimî, Nevâlî, Bakî, Suphî ve Hoca sâdeddin gibi şairler tarafından Türkçe olarak şerh edilmiş, şiirdeki mazmunlar genişçe açıklanmıştır.

Bezemeli olan eserin kabı vişne rengi meşinden olup şemse ve köşebentlerin etrafı kabartma çiçek desenlidir, altınla işlenmiştir. Kenarları zencirek ve cedvelli, içi zeytuni renkli olup şemse ve köşebentleri kırmızı çiçekli ve araları altındır. Miklebi aynıdır. Her sayfa altın cedvelli, kenarları çiçek motifli, etrafı halkârî olup, 11 satır harekeli nesih hatla yazılmıştır. 26,3x17,5/15,5x8,6cm. eb'adında, 227 varaktan ibaret olan eserin baş ve nihayetinde sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'nın mührü vardır.^{172 173}

4.3.4. MURÂDÎ DÎVÂNİ

4.3.4.1. Sultan III. Murâd Dîvânı'nın Özellikleri

Sultan III. Murâd'ın *murabba'*, *mesnevî*, *müfredât* gibi istisnaları olmakla beraber, hemen hemen *gazellerden mürekkep*, oldukça büyük bir *Dîvân*'ı vardır. Gazelleri hurûf-ı hecâ sırasıyla *müretteb*'dir.¹⁷⁴

Eser, sekiz beyitlik bir besmele manzûmesiyle başlamaktadır. Dîvân'da 1567 *gazel*, 1 *muhammes*, 49 *mesnevî*, 38 *kıt'a* ve 47 *müfred* vardır (bkz.s.167-171). Toplam beyit sayısı 8398'dir.

Murâdî Dîvânı'ndaki manzumelerin çoğu Türkçe'dir. 5 *gazel* Arapça; 8 *gazel*, 2 *mesnevî*, 2 *nazm*, 1 *kıt'a* da Farsça yazılmıştır. Bunların yanı sıra eserde Arapça- Türkçe olarak 81 *mülemmâ gazel*, 4 *mülemmâ mesnevî*, 1 *nazm*; Arapça- Farsça- Türkçe olarak 1 *gazel*; Arapça- Farsça olarak 1 *gazel* yer almaktadır.

Hasan Çelebi, Beyânî ve Müstakîmzâde bu eseri müretteb diye vasıflandırmışsa da diğer pek çok dîvândan farklı olarak kasîde, tercî-i bend, terkîb-i bend müstezâd,

¹⁷² Türk İslâm Eserleri Müzesi Nr.1901 Envanter Defteri

¹⁷³ Kamil Yaşar Uyar, *Sultan III. Murâd'ın Fütûhât-ı Ramazân-ı ve Fasça Şiirleri*, Doktora Tezi İstanbul, İÜ.Sosyal Bil.Ens., 1994, s.18.

¹⁷⁴ Nihad Sâmî Banarlı, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul, MEB Yayınları, 1971, s.571

rübâî, tuyuğ, murabba', terbî, şarkı, tardiyye, tahmîs, taştîr, müseddes, tesdîs, ..., muammâ, lügâz, târîh gibi manzûmeler Murâdî Dîvânın'da yoktur.¹⁷⁵

O asırda, bunlardan şarkı nev'i henüz doğmamış, *tuyuğ* (bkz.s. 167-171) ise devre göre küçümsenmekteydi.

Eserde gazellerden sonra beş bentlik bir muhammes görülmektedir. Bunu mesnevîler takip etmektedir. En kısa mesnevî iki beyit en uzun mesnevî yirmi iki beyittir.

Dîvân'ın mesnevî kısmından sonra *mukattâat* (bkz.s. 167-171) başlığı altında kısa şiirler eserde yer almaktadır. Ancak bunlar "kıt'a" değil birer "nazm" bunların arasında Hekimoğlu nüshasında iki beyitlik bir kıt'a vardır. En kısa nazım iki beyit, en uzun nazım ise dört beyittir. Dîvân'daki tek kıt'a da iki beyittir. Eserin sonunda ise müfredler vardır.

Murâdî, tercî-i bend ve terkîb-i bend gibi nazım şekillerini muhtemelen uzunluğu sebebiyle tercih etmemiştir. O, medhiyye tarzındaki kasîdelere de padişah olması sebebiyle rağbet etmemiştir.

Dîvân'daki gazellerin çokluğundan dolayı Murâdî için "Bir gazel şairidir" diyebiliriz. Sultan III. Murâd gazellerinin son beytinde mahlasını zikr etmektedir. Bazen de mahlasını, Murâdî yerine Murâd olarak da kullanmıştır. Mahlasını söylemediği gazellerinin sayısı ise çok azdır. Onun gazellerinin en kısası dört, en uzununu yirmi iki beyittir. Dîvânda Arap harflerinin hepsine uygun kafiye de şiir vardır.¹⁷⁶

¹⁷⁵ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, AÜ. Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s.373.

¹⁷⁶ Ahmet Kırkkılıç, Agy., s.369-371.

Halen TSM. 2/2107’de muhafaza edilen Dîvân’ın eb’adı 37,2x22 cm.’dir. Alt ve üst kaplarda, farklı biçim ve teknikte işlenmiş altın işçiliği vardır. Vişneçürüğü renkli deriden hazırlanan kap içi, mülemma salbekli gömme şemse ve köşebentlerle klasik biçimdedir.¹⁷⁷ (R.8. Dîvân’ın kabı)

Bu Dîvân’ın tezhibi de kabı gibi müstesna bir sanat eseridir. Dikdörtgen zahriye tezhibi (vr.1a) tek kelimeyle muhteşemdir. İlk bakışta bezemenin tamamında hâkim olan bulut motifi dikkat çeker. Çizgi dolantı bulut desen içinde ve tığlarda zengin kullanım alanı bulmuştur. İç kısımda görülen ulama desen, hurdelenmiş rumî motifiyle tarhlara ayrılmıştır. Altın rumî motifinin içi kırmızıyla boyanmıştır. Açık renkli hatâyîler bulut ve rumî helezonlar arasına yerleştirilmiştir. İç pervaz, sadece bulut motifiyle hazırlanmış ve *zer-ender-zer* üslûbuyla işlenmiştir. Dendanlarla tamamlanan dış pervazda ise, bulut ve ayırma rumî motifleriyle zemin tarhlara ayrılmış, zarif tığlarla nihayetlenmiştir. Sadelik ve asalet örneği olan bu tezhip, ihtişamını her aşırda korumuş ve bezeme sanatında zirveye yerleşmiştir.¹⁷⁸ (R.9) Dîvân’ın zahriye tezhibi (vr.1a)

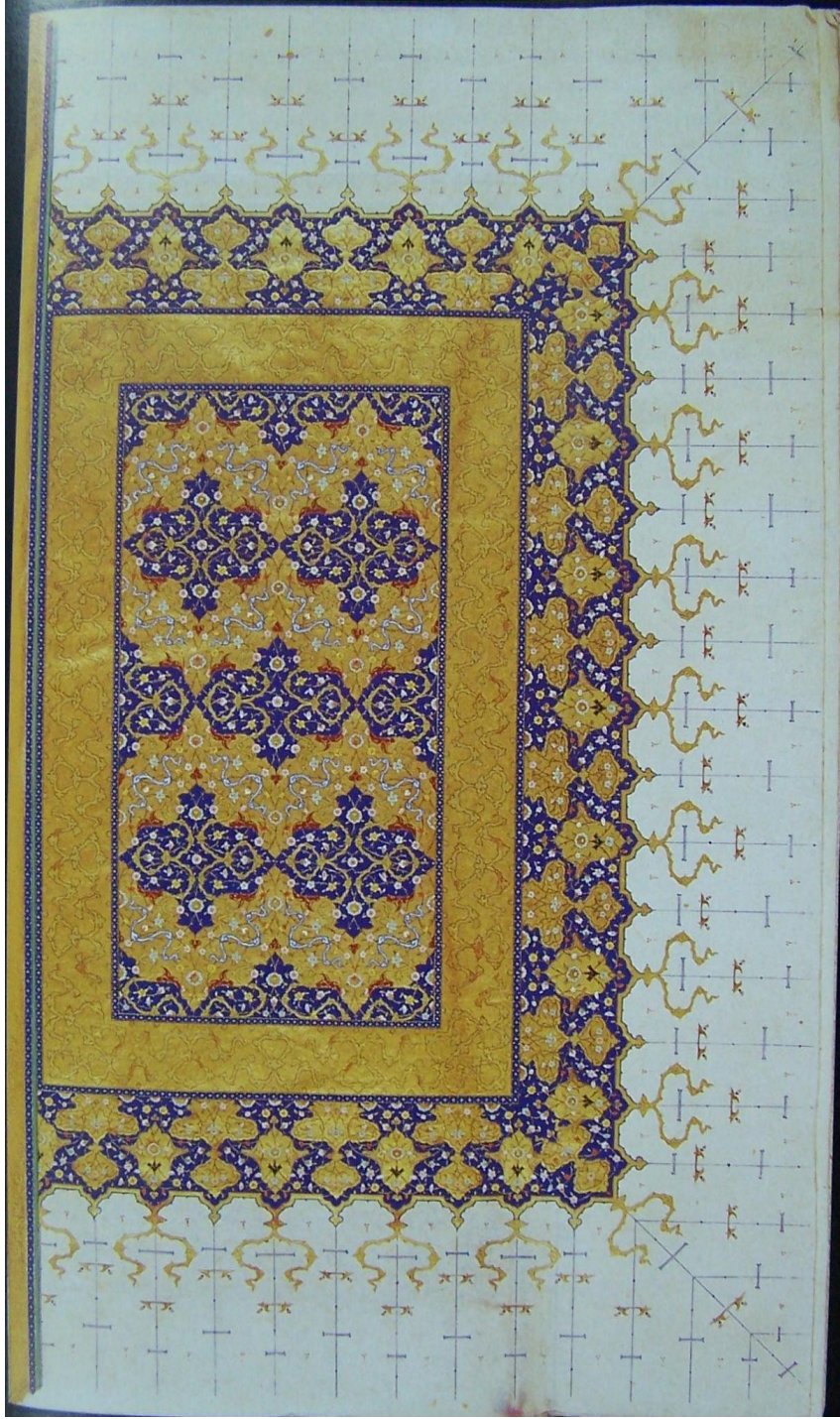
¹⁷⁷ Çiçek Derman, “Osmanlıda Klasik Dönem”, **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s.357.

¹⁷⁸ Çiçek Derman, A.g.y., s.358.

R.8.Murâdî Dîvân'ı Dış Kabı TSM. 2/2107

(Kaynak: Kemal Çığ, **Türk Kitap Kapları**, İstanbul, Doğanekardeş Basımevi, 1971, s.60).

R.9.Murâdî Dîvân'ı Zahriye Tezhibi TSM. 2/2107 (vr.1a)
(Kaynak: Zeren Tanındı, "Kitap ve Tezhibi", **Osmanlı Uygarlığı 2**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s.888).

Dîvân'ın unvan sayfası tezhibi (vr.1b), ufak renk ve motif değişikliği dışında aynı üslûp ve zarafetle bezenmiştir. Şiir isimleri altın zemine üstübeç mürekkebiyle yazılmış ve beyit kenarlarında kalan koltuklar cazip renkli ince ara sularıyla çerçeve içine alınıp bezenmiştir (vr.2a).¹⁷⁹ (R.10) Dîvân'ın unvan sayfası tezhibi vr.1b-2a

R.10.Murâdî Dîvân'ı Unvan Sayfası Tezhibi TSM. 2/2107 (vr.1b-2a)

(Kaynak: Zeren Tanındı, "Kitap ve Tezhibi", **Osmanlı Uygarlığı 2**, s.887)

¹⁷⁹ Çiçek Derman, "Osmanlıda Klasik Dönem", **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s.358.

Osmanlı Müellifleri'nde Murâdî'nin Millet Kütüphanesi'nde Arapça ve Farsça dîvânları olduğu gibi birde Türkçe dîvânı'nın olduğu ifade edilmektedir.¹⁸⁰ Osmanlı Tarihi'nde de onun Türkçe Dîvân dışında Arapça ve Farsça Dîvânları'ndan bahs olunmaktadır.¹⁸¹ Türk Ansiklopedisi, Sultan III. Murâd maddesi ve Büyük Türkiye Tarihi'nde Murâdî'nin iki Türkçe birer de Arapça ve Farsça olmak üzere dört dîvânı olduğu kayd edilmiştir.^{182,183}

4.3.4.2. Sultan III. Murâd Dîvânı'nın Yazma Nüshaları

Sultan III. Murâd Dîvân'ının altısı İstanbul'da, ikisi de Paris'te olmak üzere sekiz yazma nüshasını vardır. Bunlardan tez harici envanter bilgileri, numarası ve özellikleri hakkında kaynak, yayın ve belgelere dayanılarak bilgi verilmiş, tezimize konu olan “SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972; SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874; SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359; SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625” katalog kısmında tezyînî yönden tek tek incelenmiştir.

1.Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Efendi Kitaplığı, Manzum Eserler Bölümü, Nr.401

Müstensihi belli olmayan 1000/1591-92 istinsah tarihli bu nüsha 25,8x16,5 – 16,8x10,2cm. eb'adında, 353 yaprakta çift sütuna 11 satırla, krem rengi kâğıda hareketli nesih hatla yazılmıştır. (R.11-12)

Eserde 2 münâcat, 1305 gazel, 26 beyit vardır. Başta ve sonda Alî Emîrî ile kitaplığın mührü basılıdır. İlk sayfa bu sayfadaki gazellerin iki satır halindeki son beyitlerinin iki yanındaki koltuklar tezhipli, diğer gazellerin de son beyitlerinin iki

¹⁸⁰ Mehmed Tahir, **Osmanlı Müellifleri**, C.2, İstanbul, Meral Yayınevi, 2000, s.224.

¹⁸¹ İ.Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.III-I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, s.114.

¹⁸² Yılmaz Öztuna, “III. Murâd”, **Büyük Türkiye Tarihi Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977, s.428, 480.

¹⁸³ Kemâl Çiçek, “III. Murâd”, **Osmanlı Hanedan Ansiklopedisi**, C.12, Ankara, MEB Yayınları 1999, s.130.

yanındaki koltuk yerleri ekseriyâ tezhip için kare içine alınmış, bazı gazellere de başlık yeri açılmış ise de tezhiblenmemiş ve başlık konulmamıştır. Bu nüshanın bazı sayfalarının kenarları altın cedveli olup, bazıları boştur. Bazı sayfaların Rakibleri diğer sayfanın ilk kelimesiyle uygun değildir. Yazılar kalınlı incedir. Bunlardan anlaşıldığına göre dîvân, sonradan başka bir hattata ikmâl ettirilmiş ve tezhiblerinin bir kısmı yapılamamıştır. Eserin cildi kahverengi meşin, şemseli ve mikleblidir.^{184 185}

R.11. MK. Ali Emiri Efendi Kitaplığı, Manzum Eserler Bölümü, Nr.401 (vr.1b-2a)

¹⁸⁴ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, AÜ. Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s.377-378.

¹⁸⁵ **İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Divânlar Kataloğu XII- XVI. Asır, C.I,s.178.**

R.12. MK, Ali Emiri Efendi Kitaplığı, Manzum Eserler Bölümü, Nr.401 (vr.8b-9a)

2.Topkapı Sarayı Müzesi, Revan Kitaplığı, Nr.740.

Müstensihi Mahmûd bin Şeyh Ömer Dergüzînî olup istinsahı XI. yüzyılda yapılan bu nüsha 30,5x17,5 – 20,4x9,6cm. eb'adında, 179 yaprakta çift sütuna 15 satırla, aharlı zerefşan kâğıda harekesiz ta'lik hatla yazılmıştır.

Eserde 1 Besmele manzumesi, 851 gazel, 25 mesnevi (Besmele manzumesi dahil), 11 müfred vardır. Zahriye ve serlevha müzehhep olup baş tarafında Sultan I. Mahmûd'un tuğralı mührü vardır. Gazel başlıkları için yer bırakılmış ise de başlık

yerleri boş bırakılmıştır. Eserin cildi devrine ait vişneçürüğü, deri, miklepli, şemse ve köşebentlidir.^{186,187}

3.Fransız Milli Kütüphanesi, Bibliotheque National, Nr.1030.

İstinsah tarihi ve müstensihi belli olmayan, 27,3x17,5 cm. eb'adındaki bu nüshada 1 besmele manzumesi, 1322 gazel, 24 mesnevî, 27 nazm, 28 müfred vardır. Divân 270 yaprak, 15 satır, harekeli güzel bir nesihle lüks bir yazma halinde tertiplenmiştir. Sayfa kenarlarına cedvel çekilmiş, gazellerin vezin değişikliklerinde, üstlerine tezhipsiz boşluklar bırakılmıştır. İlk sayfada “Tezkire-i Sultân Murâd” ve tezhipli sayfada da “Bâ diyâr-ı makâm-ı İbrâhîm be- Kâbe-i insân şâh-ı kerîm” kazılı bir mühür vardır. Bu nüsha Bibliotheque National’de Sultan II. Murâd adına kayıtlıdır. Bu kayıt Fâtih Sultan Mehmed’in ilk dîvân sahibi padişah olması sebebiyle ondan önce dîvân sahibi bir sultanın varlığını göstermiş olduğundan ilim âleminde heyecan uyandırmış ise de sonradan Sultan III. Murâd’ın olduğu anlaşılmıştır.^{188,189,190}

4. Levâyih-i Tayyibe, Fransız Milli Kütüphanesi, Bibliotheque National, Nr.274

Levâyih-i Tayyibe adlı bu mecmûa Sultan III. Murâd’ın seçme gazelleriyle tertiplenmiş daha küçük bir yazmadır.¹⁹¹ İstinsah tarihi ve müstensihi belli olmayan 18,5x12,5 cm. eb'adındaki bu nüshada manzumesi de dâhil olmak üzere 3 mesnevî ve 205 gazel yer almaktadır. 101 yaprak olan bu nüshanın hemen her sayfasına bir şiir yazılmıştır.

¹⁸⁶ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, AÜ. Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s.378.

¹⁸⁷ Fehmi Ethem Karatay, **TSMK. Türkçe Yazma Divânlar Kataloğu**, C.II, İstanbul,TSM. Yayımları, s.127.

¹⁸⁸ Ahmet Kırkkılıç, A.g.y., s.379.

¹⁸⁹ Nihad Sâmi Banarlı, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, MEB Yayınları, 1971, s.571.

¹⁹⁰ E.Bloch, Bibliotheque Nationale, **Catalogue des Manuscrits Turks**, s.137.

¹⁹¹ Nihad Sâmi Banarlı, A.g.y., s.571.

Sayfalardaki satır sayısı besmele manzume mısralarının karşı karşıya yazılması halinde beş, alt alta yazılması halinde ondur. Çok nefis yazı ve bezeme ile meydana getirilmiş olan bu eser bir hat ve tezhip şaheseridir. Ancak eser yazılırken vezne fazla dikkat edilmemiş olacak ki bazı kelimelerde eksiklikler görülmektedir. Gazeller kafiye ve vezin sırası gözetmeksizin sıralanmıştır. Eserin “*Levâyah-i Tayyibe*” diye bir de özel adı vardır.^{192,193}

5.Süleymâniye Kütüphânesi, Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (Kat. Nr. 1)

6.Süleymâniye Kütüphânesi, Fâtih Kitaplığı, Nr.3874 (Kat. Nr.2)

7. Süleymâniye Kütüphânesi, Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (Kat. Nr. 3)

8. Süleymâniye Kütüphânesi, Hekimoğlu Alî Paşa Kitaplığı, Nr.625 (Kat. Nr. 4)

¹⁹² Ahmet Kırkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Doktora Tezi, Erzurum, AÜ. Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, s.379.

¹⁹³ E.Bloch, Bibliotheque Nationale, **Catalogue des Manuscrits Turks**, s.115-116.

5. KATALOG:

SULTAN III. MURÂD DÎVÂNI'NİN SÜLEYMÂNİYE
KÜTÜPHÂNESİ'NDEKİ YAZMA NÜSHALARININ BEZEME
ÖZELLİKLERİ

5.1. Kat. Nr.01 Ayasofya Kitaplığı – 3972

Katalog Nr.	: 01
Resim Nr.	: R.13 - R.39
Çizim Nr.	: Ç.1 – Ç.13
Eserin Adı	: Dîvân
Bulunduğu Yer	: Süleymâniye Kütüphanesi, Ayasofya Kitaplığı
Envanter Nr.	: 3972
Müellifi	: Murâdî- Sultan Murâd-î Sâlis el- Osmânî
Hattatı	: Belli Değil
Müstensihi	: Belli Değil
İstinsah Tarihi	: Belli Değil
Kitabın Eb'adı	: 370x230x35mm.
Yaprak Sayısı	: 238 varak
Dili	: Türkçe
Yazı Çeşidi	: Nesih
Satır/Sütûn Sayısı	: 19/2
Kullanılan Mürekkepler	: Üstübeç, is, lâ'l, zer, mavi mürekkeb
Kağıt Rengi	: Krem, âharlı
Bezemeli Sayfalar	: vr.1b,2a Unvan sayfası ve 2545 adet tezhipli bahirbaşı ve koltuk

KİTAP KABI

Eser siyah deri ve miklebli bir kab içindedir. Kabin dış yüzü 180x75mm. eb'adındaki salbekli şemse deseni ile 65x55mm. eb'adındaki mikleb deseni ve köşebentlerde serbest bir kompozisyon içinde hatâyî ve bulut motifleriyle *üstten ayırma şemse* usûlünde hazırlanmıştır. Desenlerin etrafı ince altın dendanlarla çevrenmekte ve küçük kısa tığlarla sonlanmaktadır. 17mm. genişliğindeki kenarsuyu deseni *alttan ayırma şemse* tekniğine göre hatâyî motifleriyle bezenmiştir. Kabin ve miklebin üç kenarı iki ince altın cedvel arasına *yekşahla* yapılan 5mm. kalınlığında *zencîrek* ile çevrenmiştir. (R.13)

Kabin içinde bordo zeminin ortasında 135x80mm. eb'adındaki şemse deseni *alttan ayırma şemse* tekniğine göre hatâyî ve yaprak motifleriyle serbest kompozisyon olarak hazırlanmıştır. 65x55mm. eb'adındaki miklebinde bulunan desen de aynı usûle göre bezenmiştir. Desenlerin etrafı ince dendanlı altın cedvel üzerine yapılan tığlarla sonlandırılmıştır. Kabin içi ve miklebin üç kenarı cedvellerle çevrenmektedir.(R.14)

Eserin sırt ve sertabında bezeme unsuru bulunmamaktadır.

ESERİN GENEL ÖZELLİKLERİ:

Eserin vr.1a sayfasında Sultan I. Mahmud'un tuğralı mührü ile vakfi tescil eden Haremeyn Evkafı Müfettişi Mustafa Tahir Efendi'nin mührü ve “Şefa'at ez nebi çü ayed be Muhammed” ibaresi yazılı başka bir mühür basılıdır.(R.15)

“Bismillahi'r-rahmani'r-rahim
Âyet-i unvan-ı kelâm-ı kadîm”

beyitiyle başlayan dîvânda 1 Besmele *manzûmesi*, 3 *münâcât*, 1 *na't*, 1407 *gazel*, 1 *muhammes*, 12 *nazım*, 2 *kıt'a*, 1 *kebîre*, 1 *kıt'a*, 1 *Mesnevî*, 32 *beyit* vardır.¹⁹⁶ Son müfred

“Ta’atım olmadı sana lâyıık
Rûşen eyle bu kalbi yâ hâlık”

Eser krem rengi âharlı kâğıda 260x130mm. alan içerisine çift sûtûna 15-19 satırla harekeli nesih hatla yazılmıştır. vr.1b ve 2a *unvan sayfası* düzeninde tasarlanmıştır. Bu sayfaların kenarları halkârî bezemelidir. Başlıkları tezhiplidir. Yazmanın diğer sayfa kenarlarına bezeme yapılmamıştır. Eserde yazı sâhaları 2mm. cedvelle ve lâciverd kuzu ile sınırlandırılmıştır. Eserin tamamındaki satır ve sûtûn araları 0,5mm.’lik altın cedvellerle ayrılmıştır. Sûtûn araları vr.1b-2a’da *zer-ender-zer* tarzında bezenmiştir. Her gazelin başındaki Sultan’a yapılan dua kısımları (*bahirbaşı*) üstübeç, lâ’l, turuncu, mavi ve zer mürekkebe ile Arapça olarak yazılmış, *klâsik* ve *halkârî* üslûpta tezhip edilmiştir. Eserin tamamındaki bahirbaşlarında aynı veya birbirine yakın desenlerin renkleri değiştirilerek farklılık yaratılmaya çalışılmıştır.

Eserin *hâtîme* tezhibi yoktur.

ESERİN BEZEME ÖZELLİKLERİ:

Unvan Sayfası Tezhibi:

vr.1b-2a: Eserin 1b-2a varakları *unvan sayfası* düzeninde tasarlanmıştır. (Ç.1,2; R.16,17). Yazı sâhasında dendanla sınırlandırılan satırlar araları (*beyne’s sûtûr*) bezemelidir. Deseni meydana getiren helezonları içten iğne perdahtı takip etmektedir.

¹⁹⁶İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu XII- XVI.Asır, C.I,s.179.

110x11mm. ve 69x8mm. eb'adındaki sütûn araları *zer-ender-zer* olarak hatâyî grubu motiflerle bezenmiştir. Çiçeklerin ortaları ve yaprak uçları kırmızı renk ile hafif gölgelendirilmiştir.

vr.1b'nin altın cedvellerle çevrelenmiş yazı sâhasının üst kısmında yer alan bezeme *iklil unvan* şeklinde, iki ana sâhadan meydana gelmektedir. Alttaki 49x125mm. eb'adındaki yatay dikdörtgen sâha, ¼ simetrlili olarak 0,5mm.'lik altın iplik ile tarhlara ayrılmıştır. Tarhların içine klasik ve *zer-ender-zer* tezhip üslûbuna göre rumî, hatâyî ve bulut motifleriyle birbirinden farklı desenler yapılmıştır. Zemin renginde bedahşi lâciverdi, kırmızı, altın daha küçük alanlarda ise siyah kullanılmıştır. Sâhanın merkezindeki sıvama altın zeminli tarhın içi boş bırakılmıştır. Dikdörtgen sâhanın etrafı 6mm.'lik zencerek desenli arasuyundan sonra 3mm. lâciverd ince arasuyu ile çevrelenmektedir.(Ç.1;R.16,28)

Üstte bulunan bezemedeki, bedahşi lâciverdi ve altın zeminler 1/6 simetrlili hazırlanan rumî ve bulut motifleriyle tarhlara ayrılmıştır. Hatâyî motifleri 1/6 simetrlili olarak alan içerisinde serbest bir kompozisyon oluşturmaktadır. Burada da *zer-ender-zer* ve *klasik* üslûbtaki tezhip bir arada kullanılmıştır. Desen, kenarına çekilen dendanlı kırmızı iplik ve lâciverd kuzu ile tamamlanmıştır. Tezhip, lâciverd çift tahrir olarak işlenmiş, hatâyî motifi ve kırmızı sümbüllerden oluşan 14mm.boyundaki tığlarla sonlanır. (Ç.1; R.16,28)

vr.1b'de bir adet, vr. 2a'da dört adet bahir başı tezhibi vardır.

vr.1b'de 28x125mm. eb'adındaki *bahirbaşı* tezhibi ¼ simetrlili olarak rumî ve hatâyî motifleriyle *klasik* üslûpta tezhip edilmiştir. Rumî motifleriyle bedahşi lâciverdi ve altın zeminli tarhlara ayrılmıştır. Daha küçük alanlarda kırmızı zemin rengi olarak kullanılmış ve altınla üç nokta yapılarak doldurulmuştur. Motiflerde sarı, turuncu ve açık pembe renk hâkimdir. Turuncu iplikle çevrelenen yazı sâhasının zemini sıvama altın sürülerek dua metni üstübeç ile nesih hatla Arapça olarak yazılmıştır. Siyahla çift

tahrir olarak ince bir şekilde işlenmiş hatâyî ve yaprak motiflerinden oluşan kompozisyon serbest olarak yazı sâhası içerisinde helezonlar çizmektedir. 0,5mm. lâciverd ince arasuyuyla desen çevrenmiştir.(Ç.3; R.16,29)

vr.2a'daki *bahirbaşı* tezhipleri vr.1b deki *bahirbaşı* tezhibiyle aynı özelliklere sahiptir. (R.17)

Yazı sâhasının 1b'de üç, 2a'da dört tarafı siyah ince bir iplik, 2mm.'lik cedvel ve lâciverd kuzu ile çevrenmiştir. Sayfa kenarlarındaki; yaprak ve hatâyî grubu motiflerle 1/2simetrik olarak hazırlanan kenarsuyu deseni, klasik *halkârî* üslûbundadır. (Ç.2; R.16,17)

Bahirbaşı Tezhibi:

Her gazelin üstünde “Velehu Sellemehüllah velehu tâlebekahû” gibi ibarelerle Sultan için yazılmış “Allah ona yardım etsin”, “Allah onun gücünü kuvvetini arttırsın” meâlinde dua metinleri bulunmaktadır. Eserdeki şiir kısımları Türkçe yazılmakla birlikte *bahirbaşlarındaki* Sultan'a yapılan dua metinleri Arapça yazılmıştır. Bu dua metinleri kimi şiirin sonunda uzun tutulmuş kimisinde ise kısa tutulmuştur. Eserde toplam 2545 adettir. Bunlardan dua metni uzun olan 211 adedinin tezhibi tamamen klasik üslûptadır. Eserin tamamında 27 adet farklı desene sahip başlık tezhibi vardır. Bunların zemin renkleri değiştirilerek bezemede çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Bezemeli sâhaların içerisinde kullanılan desenler karmaşık olmayıp, gözün helezonları takip edebileceği dengeli bir şekilde çizilmiştir.

Eb'adları 16-30x125-127mm. arasında değişen sâhalar lâciverd, mavi, turuncu, kırmızı arasuyu ile çevrenmektedir. Yazı sâhası dandanlı turuncu, kırmızı, beyaz ipliklerin yanı sıra rumî, bulut ve yaprak motifleriyle sınırlandırılmıştır. Parlatılmış altın zemin üzerine dua metinleri üstübeç mürekkebiyle nesih hatla Arapça olarak yazılmıştır. Tezhipli sâha ¼ simetriklidir. Desen rumî, ortabağ ve tepelik rumî, bulut,

yaprak motifleri ve dendanlarla tarhlara ayrılmıştır. Zemin renginde ağırlıklı olarak bedahşi lâciverdi ve altının yanı sıra mavi ve nâdir olarak turuncu renge raslanmaktadır. Hatâyî grubu motifler klasik tezhip usûlüne göre bezenmekle birlikte kimi yerde altın, siyah ve kırmızı renklerde çift tahrir tarzı bezemeler yapılmıştır. Bezemede kullanılan renkler canlı ve kitabın tamamında aynıdır. Motiflerde pembe, beyaz, sarı, yeşil, mavi ve turuncu renk hâkimdir.(Ç.3-13; R.16-26, R.29-39)

Dua metninin daha kısa tutulduğu 2334 adet *bahirbaşı* koltuk şeklinde hazırlanmıştır. Hatâyî grubu motifleriyle hazırlanan desen altınla işlenmiştir. Simetrik ve ters simetrik olarak yerleştirilen desenler eserin tamamında sıkça tekrar edilmiştir. Altın cedvelle ayrılmış iki koltuk arasında kalan yazı sâhası kâğıt rengi bırakılarak dua lâ'l, mavi, turuncu ve zer mürekkeble, harekeli nesih hat ile Arapça olarak yazılmıştır. (R.18-27)

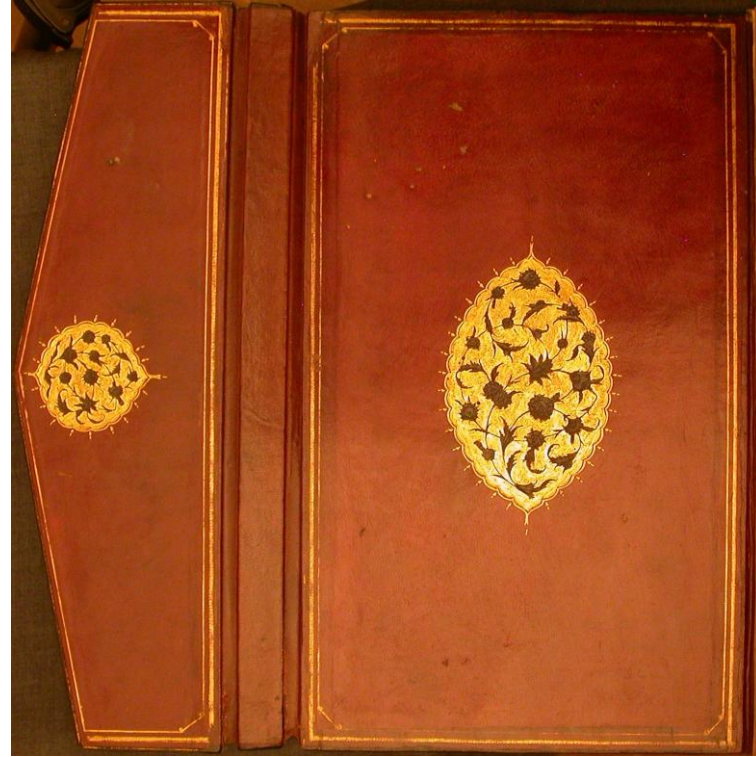
vr.142b' nin sayfa sonunda yer alan gazel vr. 143a'da da devam etmektedir. Aynı gazelin beyitleri bölünerek araya *bahirbaşlarındaki* koltuklarla aynı üslûbda bezeme yapılmıştır. Bezemeli sâhanın *hâtîme* tezhibi olabileceği düşünülmüş fakat araştırmamız sonucunda bu alanın sadece boşluk doldurmak amacıyla tezhip edildiği anlaşılmıştır. Dikdörtgen sâha içerisindeki ¼ simetrik rumî ve üslûplaştırılmış çiçeklerle hazırlanan desen halkârî usûlündedir. Rumî motifleriyle tarhlara ayrılan zemin sulu altın ve kâğıt rengindedir. Ortadaki tarh sıvama altın sürülerek boş bırakılmıştır. (Ç.13; R.26, 39)

Eser, XVI.yy. sonu XVII.yy. başı tezhip özellikleri taşımaktadır.

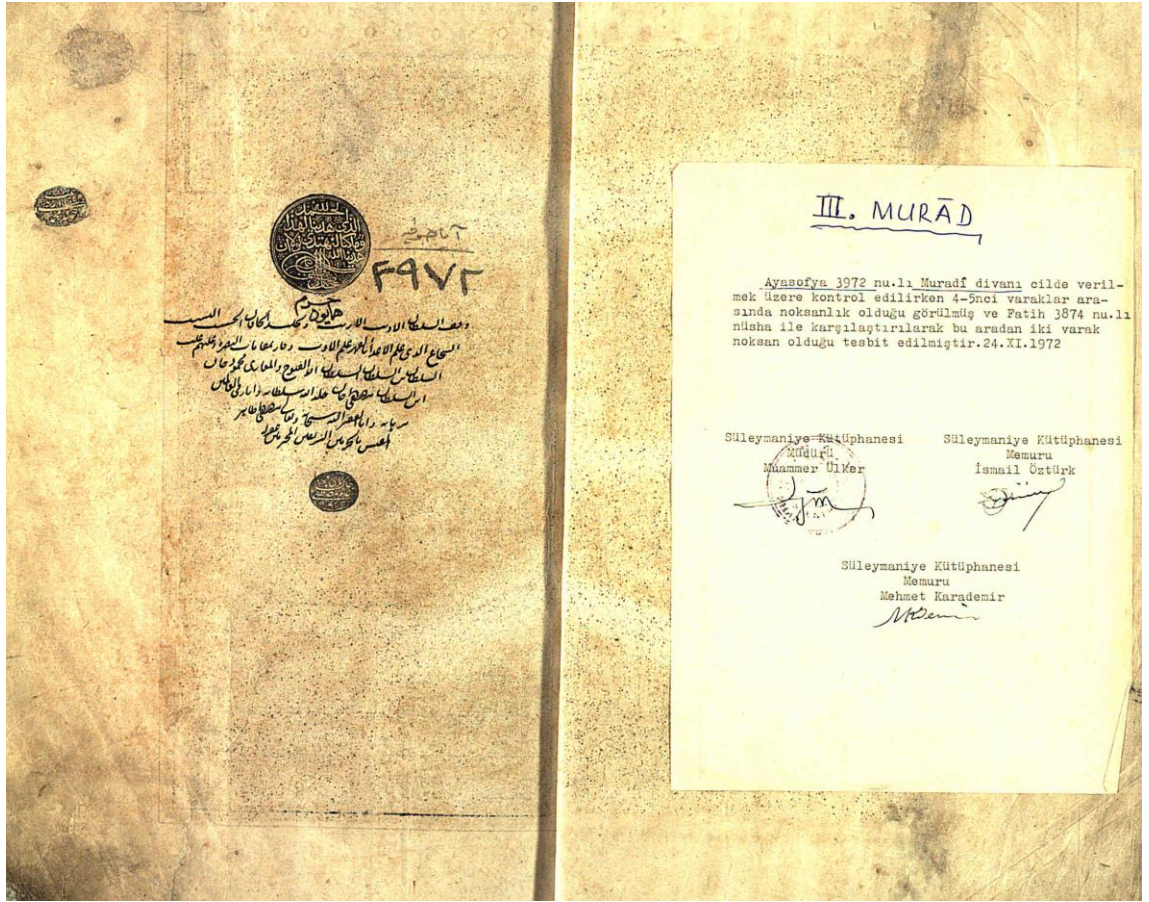
Sayfa düzeni, 1588 tarihli TSM. 2/2107'deki Muradî Dîvânı'nın tezhibi ve sayfa düzeniyle benzerlik göstermekle birlikte işçiliğindeki farklılık dikkati çekmektedir. (R.10). XVI.yy. klasik tezhibinin zerafet ve ince işçiliğine göre biraz daha kabardır.

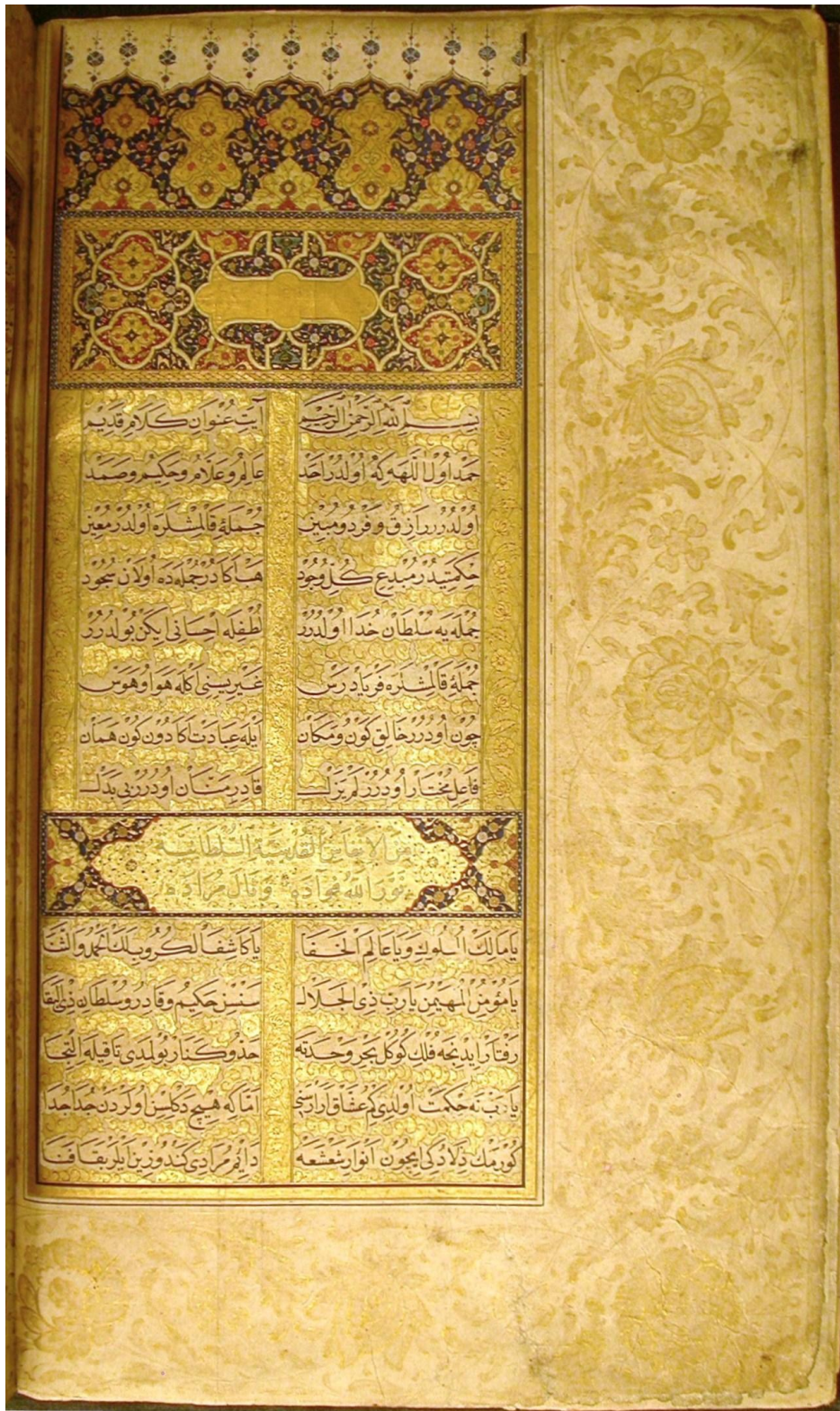
R.13. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, Kabın Dışı

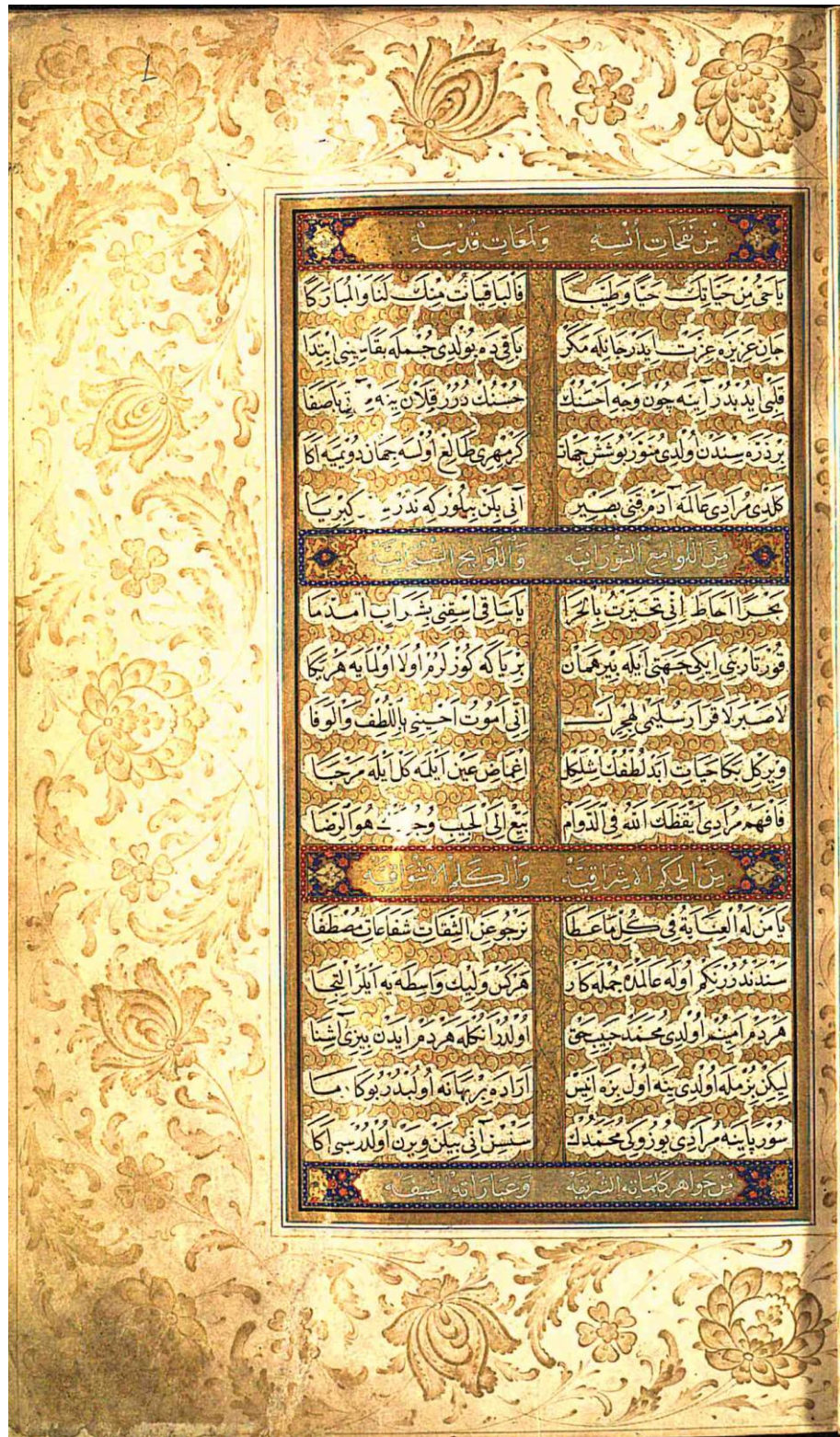
R.14. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, Kabın İçi

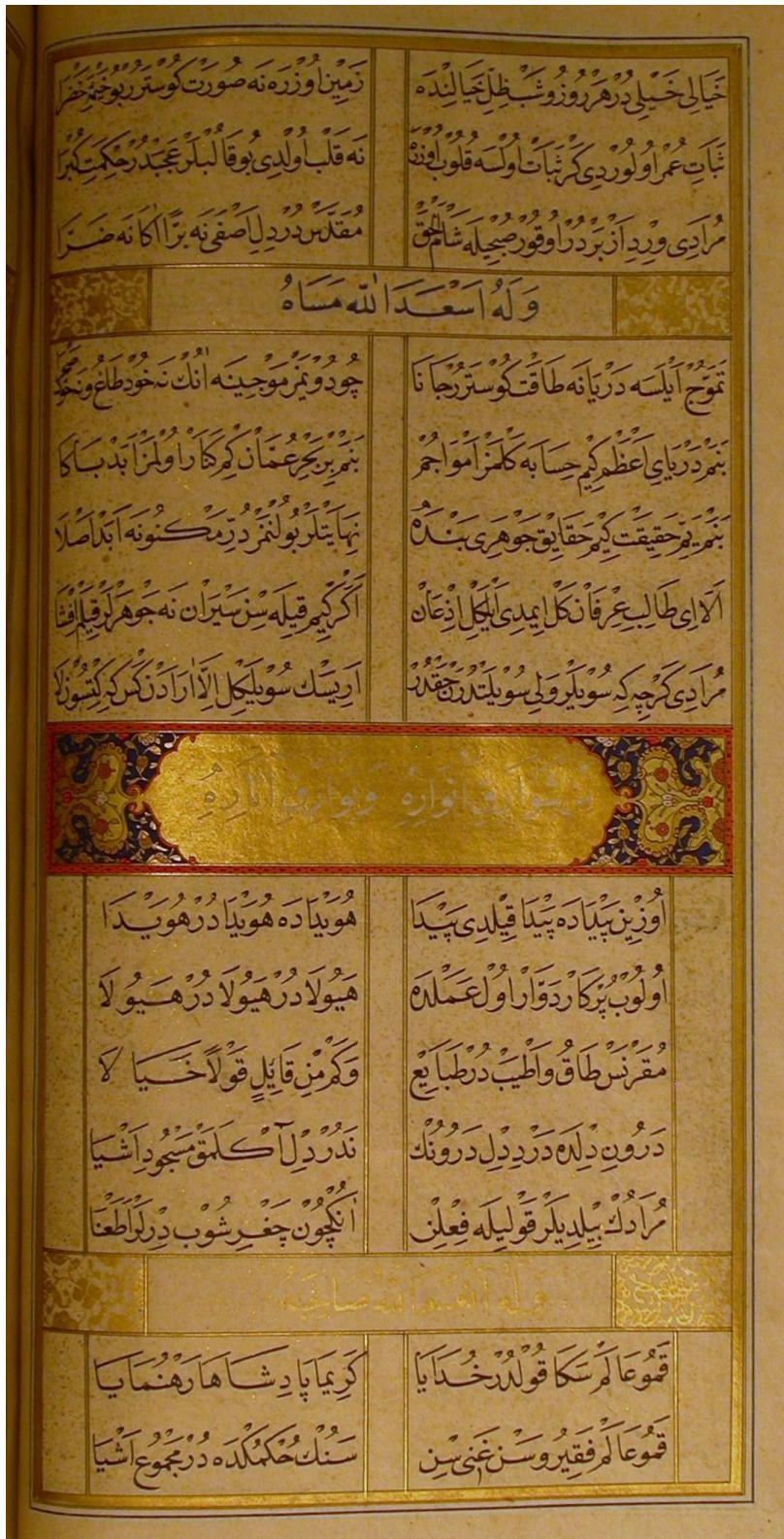
R.15. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr. 1a)

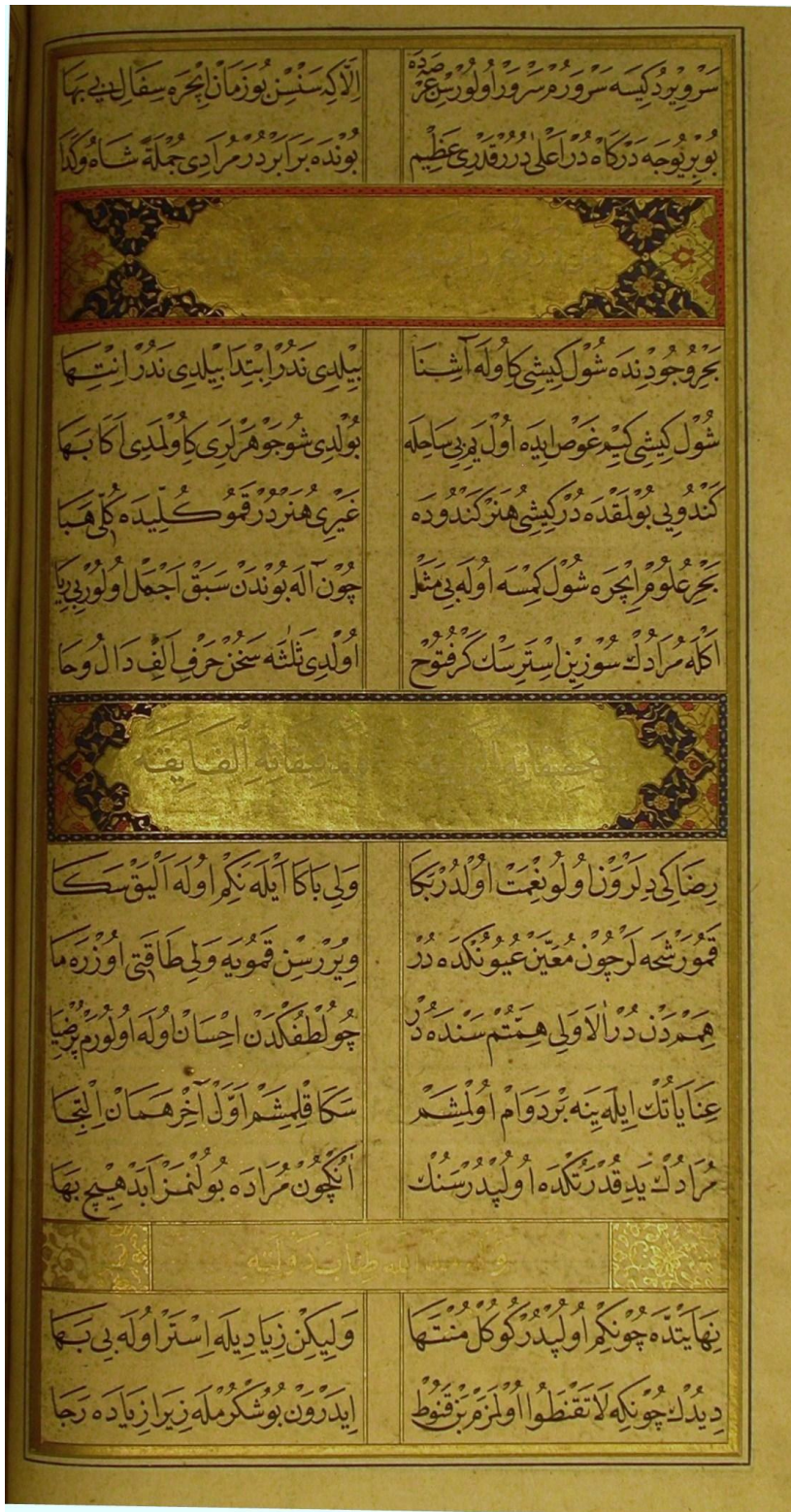
R.16. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.1b)

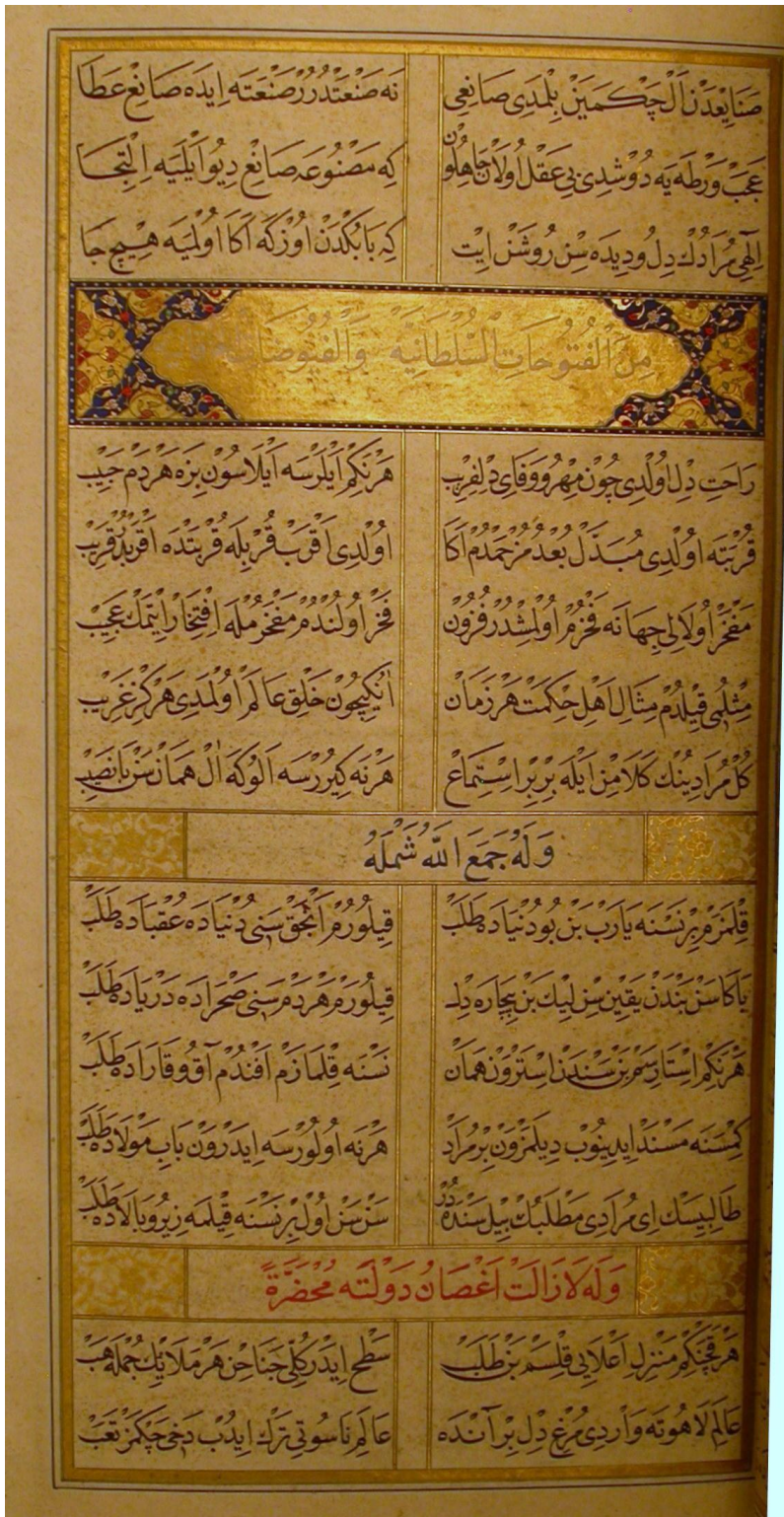
R.17. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.2a)

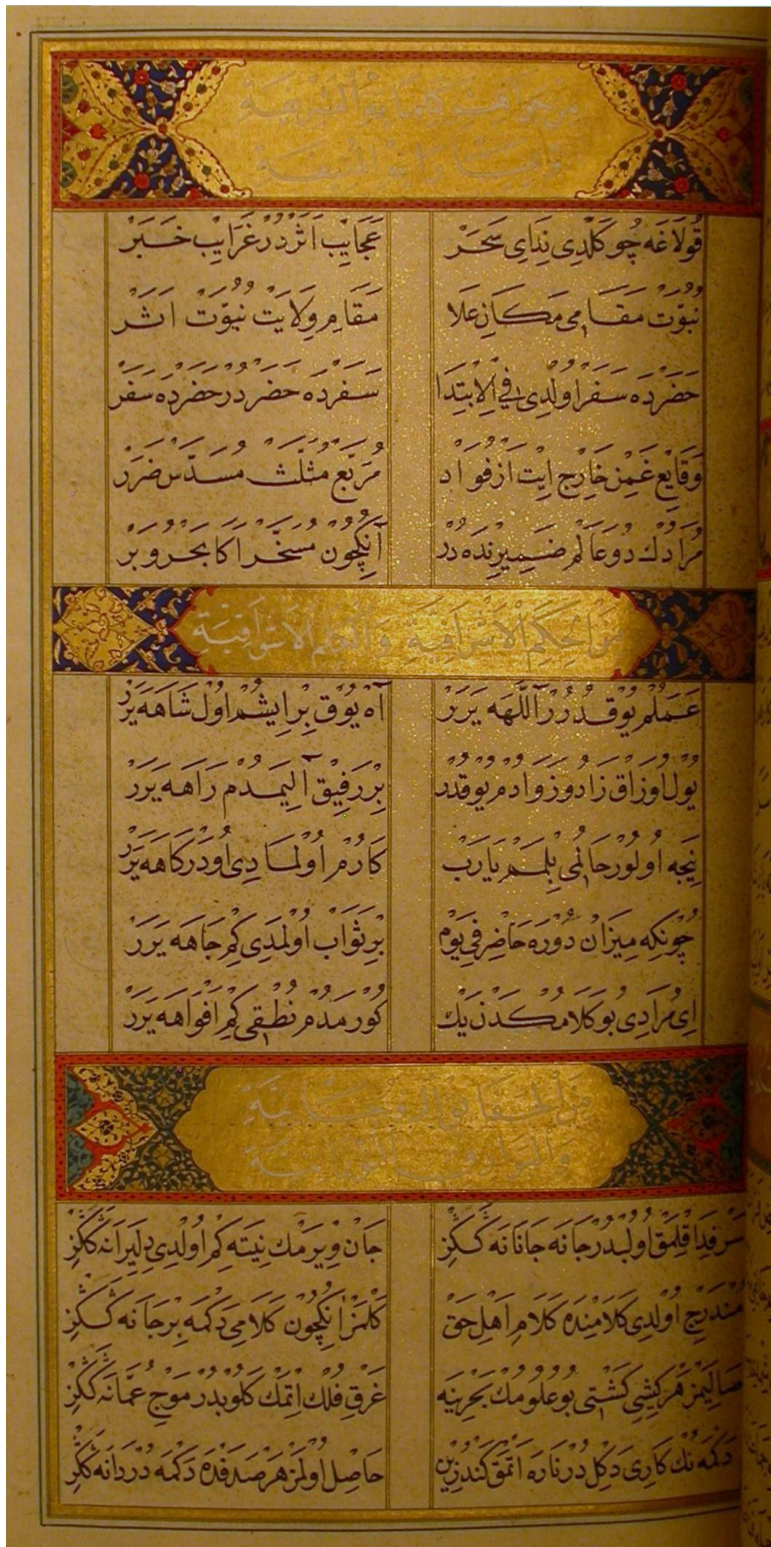
R.18. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.10b)

R.19. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.17b)

R.20. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.18a)

R.21. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.82a)

وَلَهُ اٰمَنَةُ اللّٰهِ

بَرِيدَن كُورْدِكِي طُورَه جَانَسَز	بِن بِيحَه صَابِر اَوْلَم جَانَا نَسَز
هَر ايشِي سَن ايشَلَمَه اِذَعَانَسَز	اِيكِي كُورْدِك كَنَدُو كِي بَر اِيْلَه وَاوَد
اَنِي كِي مَوْن اَوْلَمِدِي اَوْل اَن سَز	جَان جِهَالِي جَانَلَه سَو مَكَن دَر
بِر بَهَادِر دَر رَعْب اَوْرَان سَز	بِيحَه عَشِقَلَه كِه دَر طُوْتَسَان
حَمْدِ لِه اَوْلَمِدِي اِحْسَانَسَز	بُو مَرَادِي چِكَلِي جُو قُور وَجِفَا

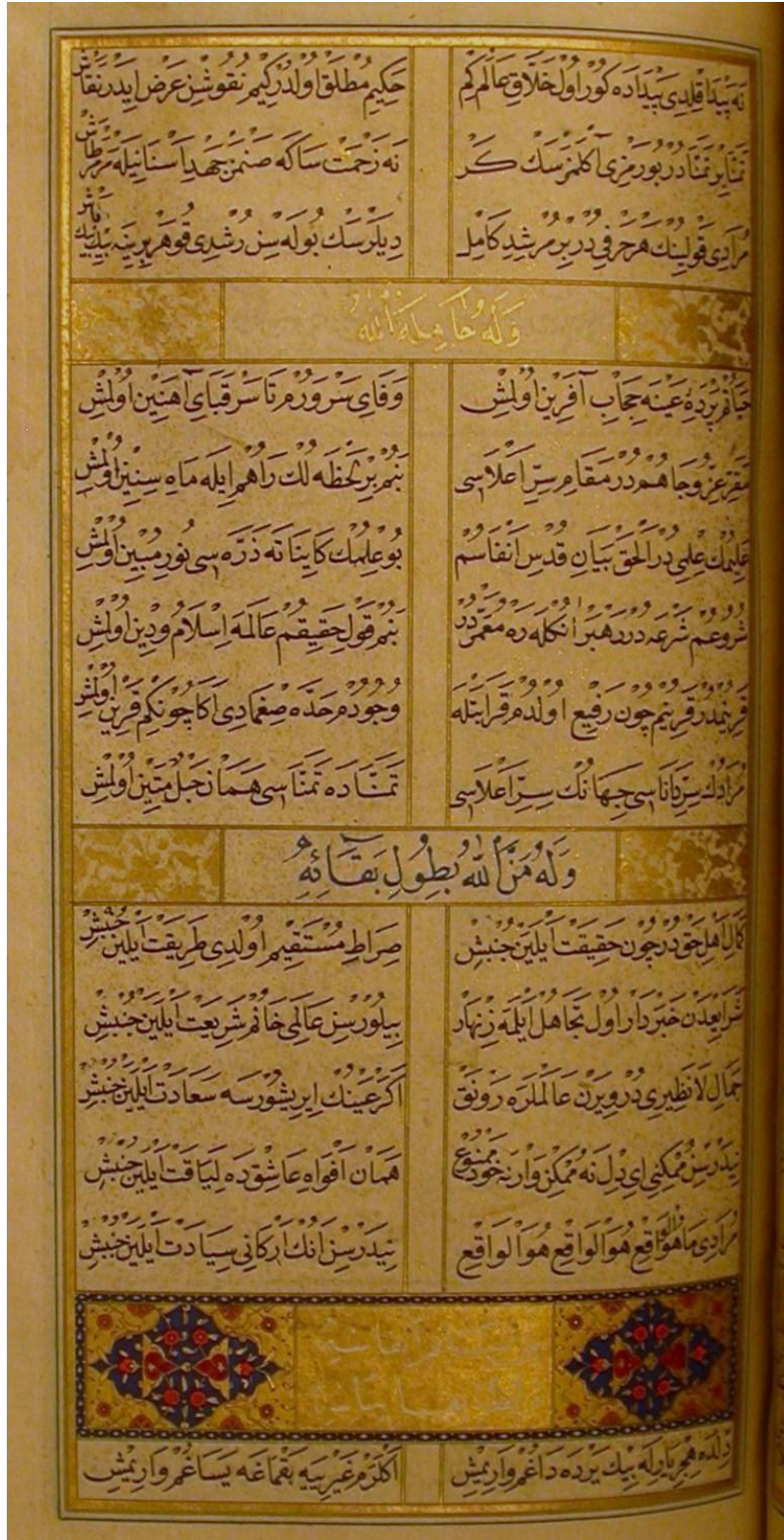
مَرادِي كُورْدِك اَلَهِيَّة وَتَسَانِ

جِهَانَدَه وَا رِي بَر دَم دَر دُو سَز	دَر يَغَا اَوْلَم دَم بَر كُون اَل سَز
دَم اَوْلُو رِي كِه كُوز مَ اَوْلَه نَسَز	جِي بِيك هِي رِي دَر دِن كُن كُوكَل آه
اَوْلُو رِي عِي نَز كِه اَوْلَه دَم سَز	بُو دُو بِي وَفَا دَر دَر دُو غَمَلَه
دَكَل اِي دِل سَن كُ شَاهَك كَرَم سَز	هَنَز بِي لُو رِي عِي بِيك بِي مَه كَل غَم
مُرَادِي بِي لَبَقَا اَوْلَز عَدَم سَز	بَقَا بِي سَن دَك شِمَا كَل فَتَا يَه

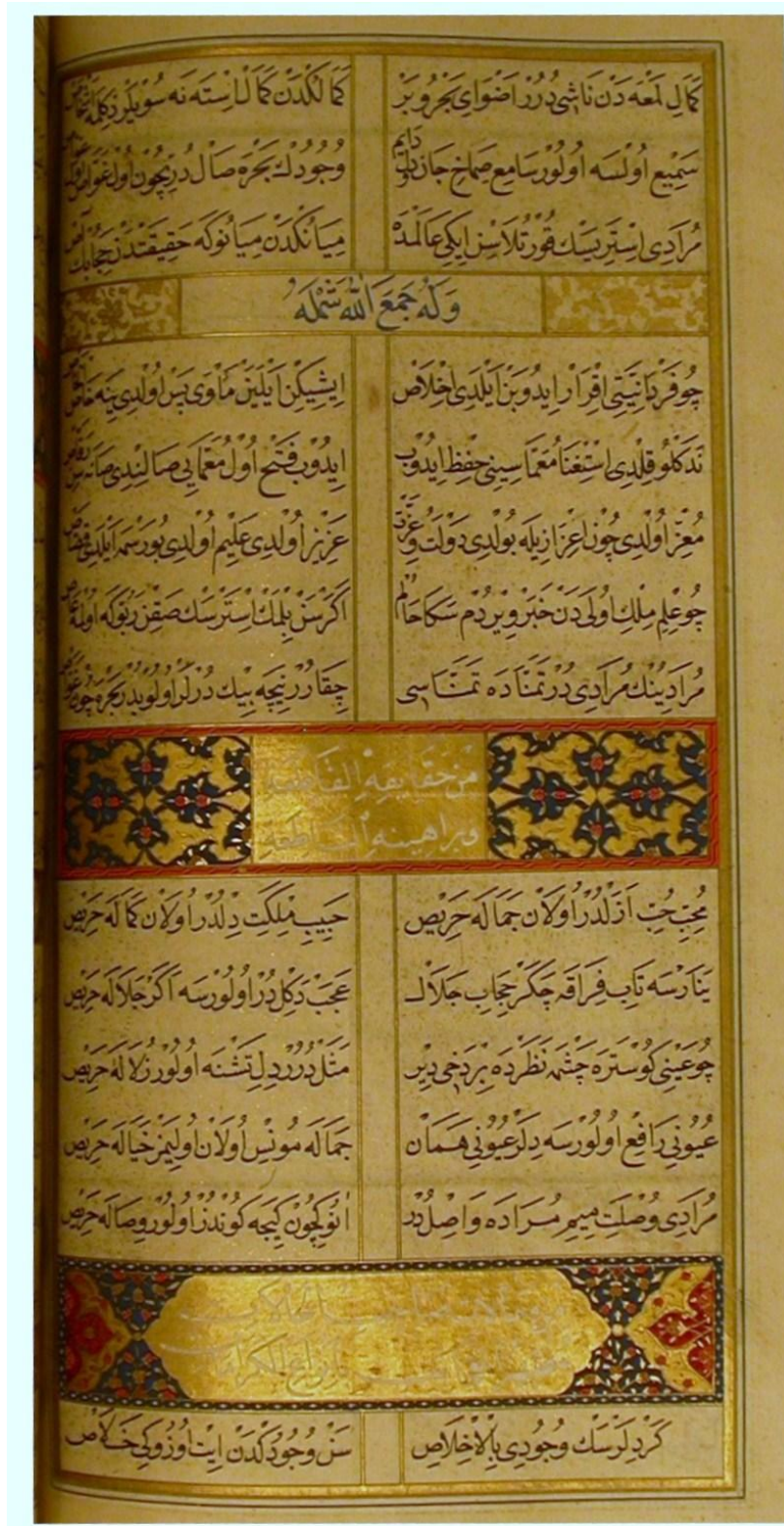
وَلَهُ حَمْسَةُ اللّٰهِ

وَلِي مَعِينَه بَر كَمْتَر كَد اِيُوَز	بَرِي صُور تَدَه كُورْدِك پَار شَا اِيُوَز
قَمُويَه يَاد وَا يَارَه اَشْتَا اِيُوَز	بَرِي يَار اِي شِكِنْدَه اَكَلَه يَاد
وَلِي كِن مَجْتَبَا وَرَقْضِي اِيُوَز	بُو صُور تَ عَالَمِنَه جَاهِلَنَز بِيَز
وَلِي بَاطِنَه اِي دِل اَصْفِيَا اِيُوَز	كَد وَر تَ كُوسْتَر بَ عَالَمِنَه هَر م
وَلِي آيِنَه عِبْرَت نَمَا اِيُوَز	مُرَادِي سَنَه بُو قُظَاهُ عَمَلَدَن

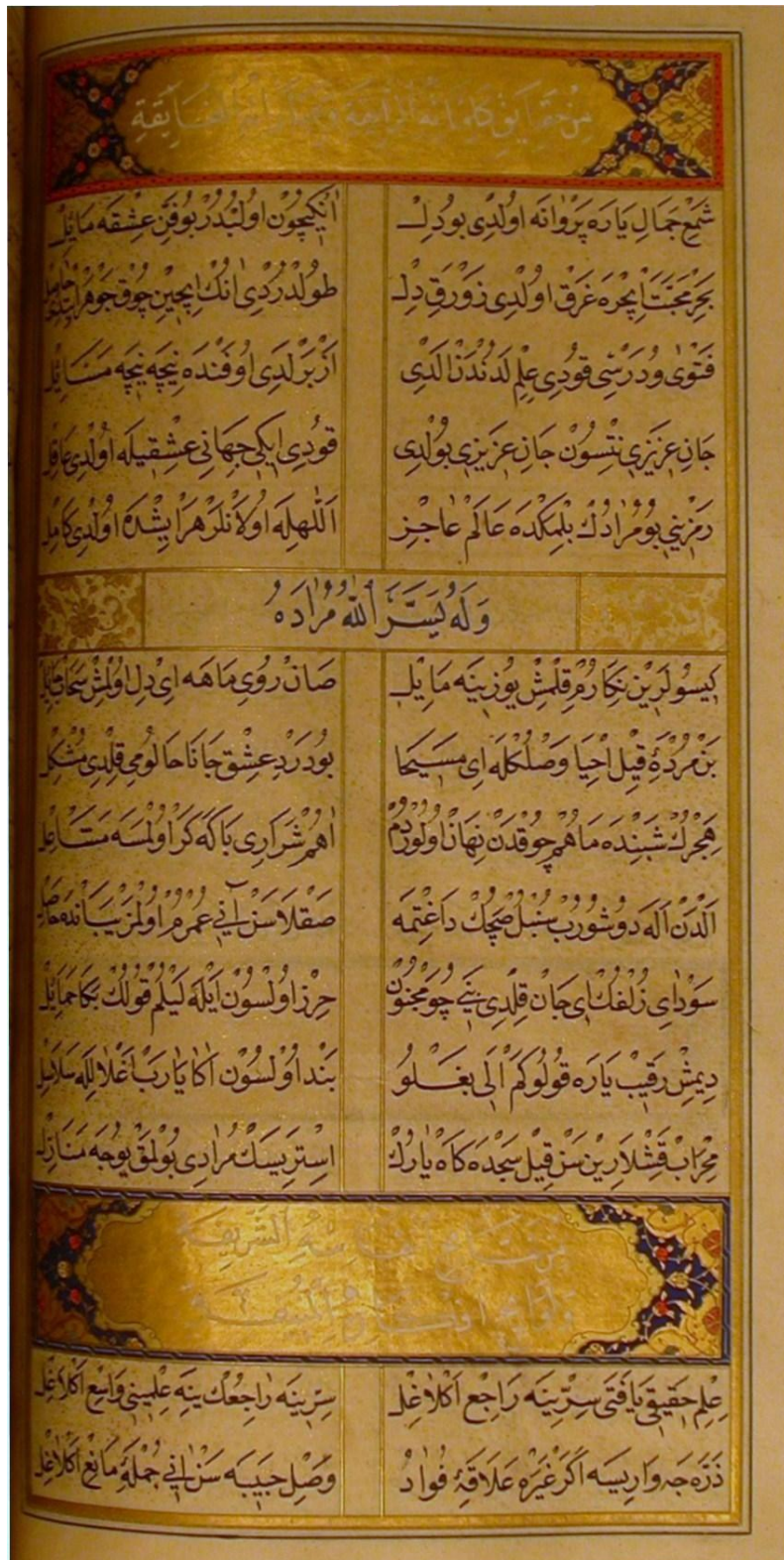
R.22. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.91b)

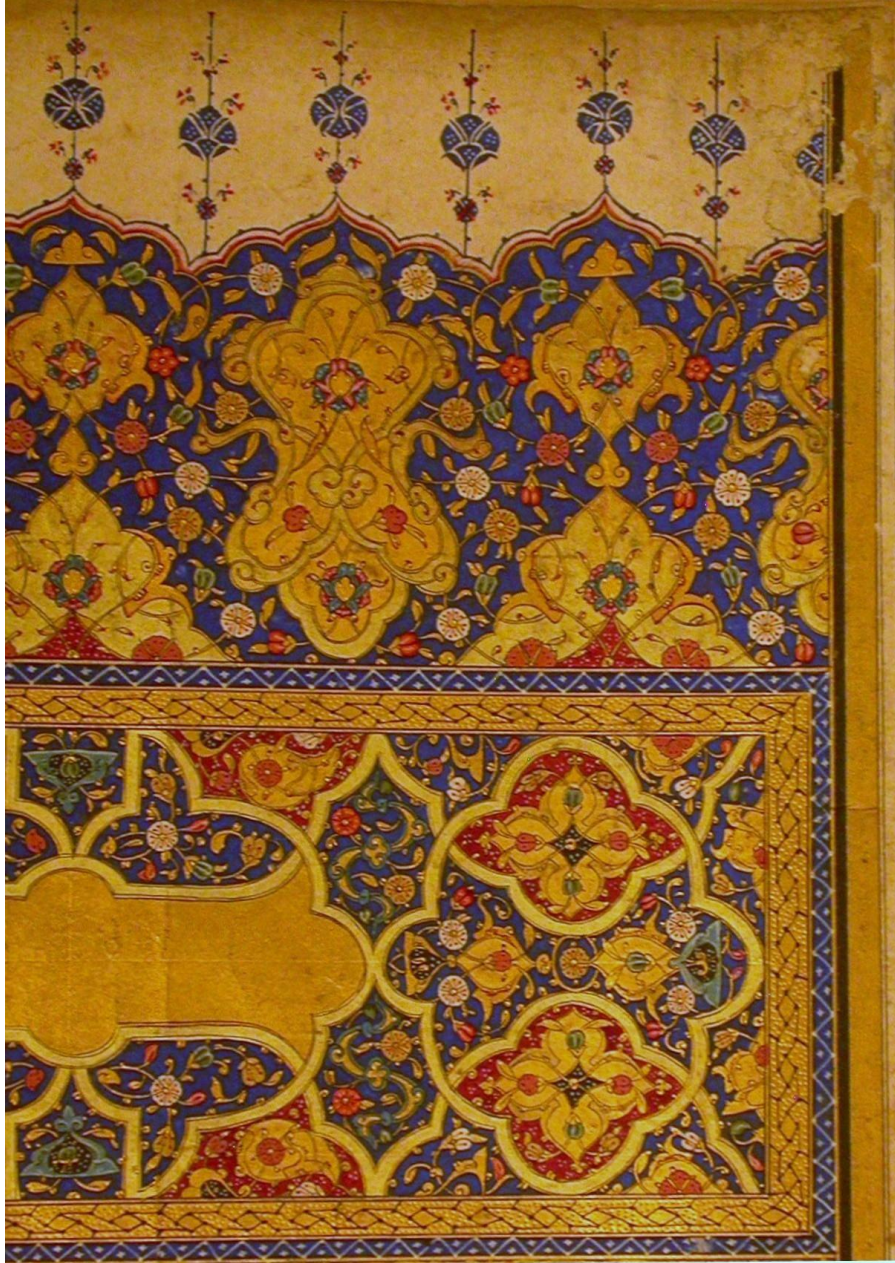
R.23. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.94a)

R.24. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.97b)

R.25. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.121b)

R.28. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.1b) unvan sayfası detayı

R.29. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.1b) bahirbaşı tezhibi

R.30. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.10b) bahirbaşı tezhibi

R.31. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.17b) bahirbaşı tezhibi

R.32. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.18a) bahirbaşı tezhibi

R.33. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr 82a) bahirbaşı tezhibi

R.34. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.82a) bahirbaşı tezhibi

R.35. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.91b) bahirbaşı tezhibi

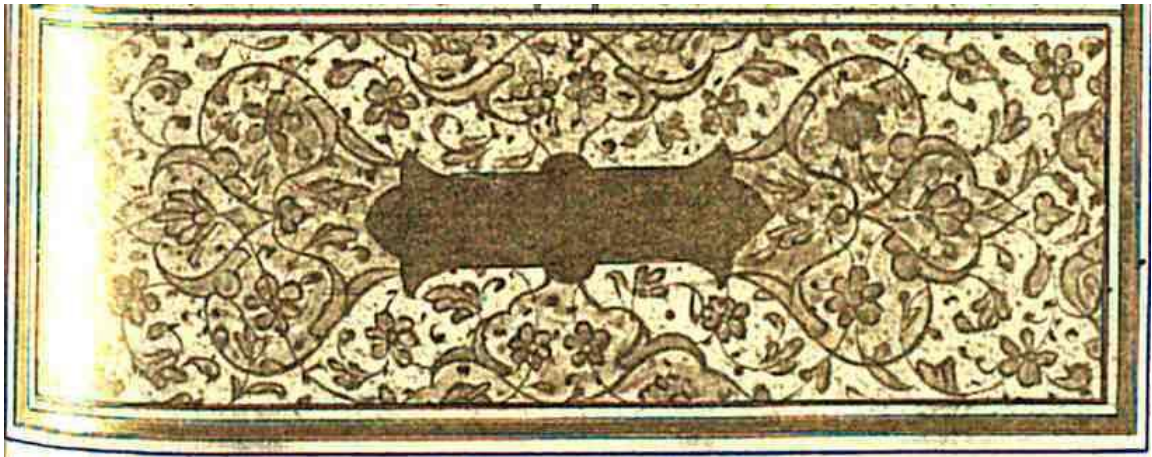
R.36. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.94a) bahirbaşı tezhibi

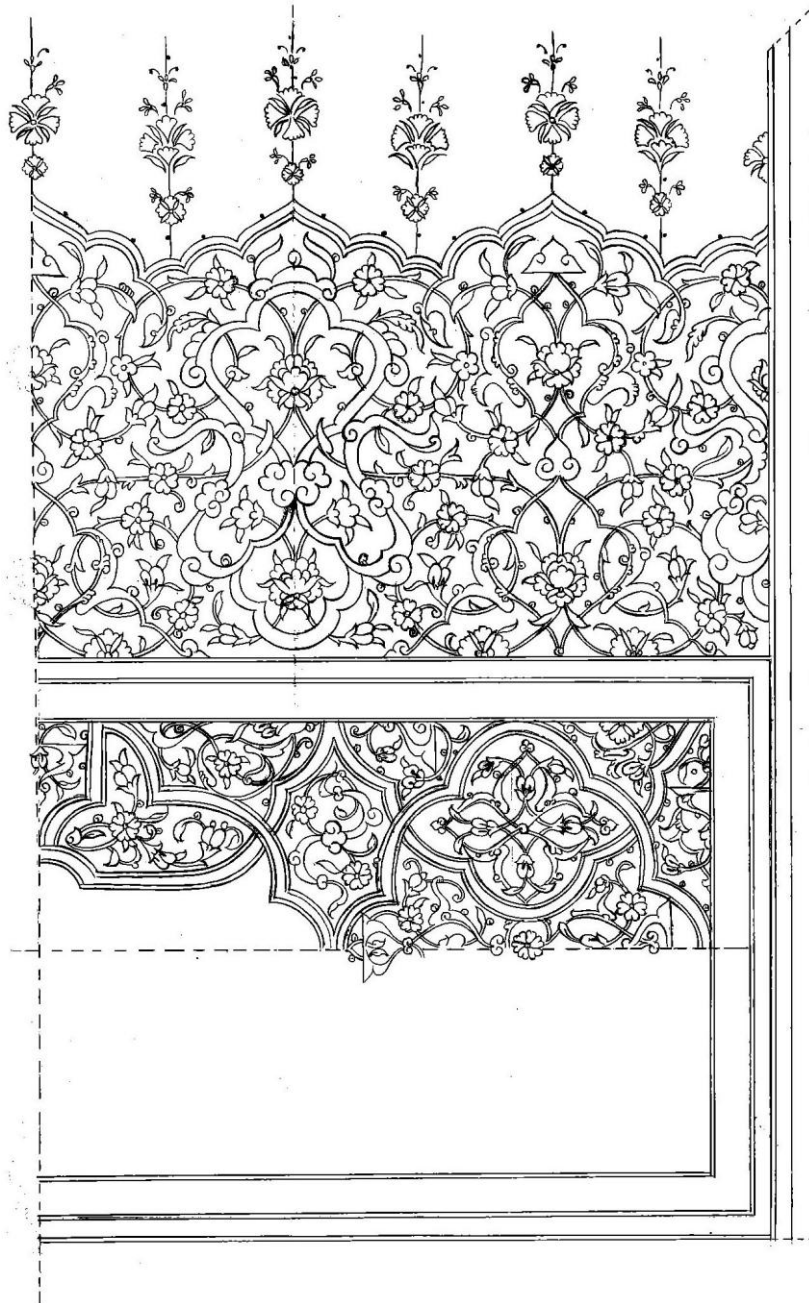
R.37. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.97b) bahirbaşı tezhibi

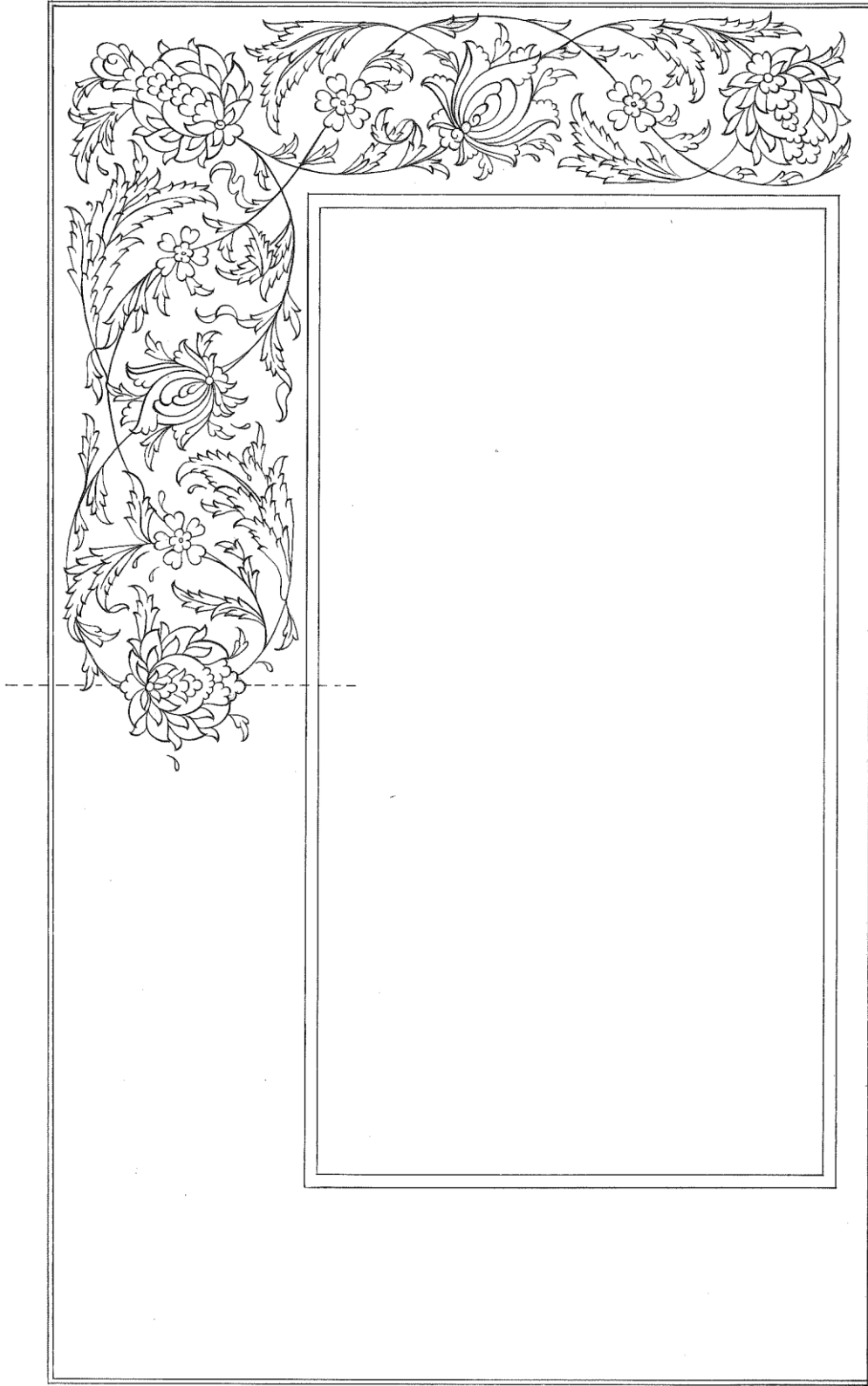
R.38. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.121b) bahirbaşı tezhibi

R.39. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.142b) bahirbaşı tezhibi

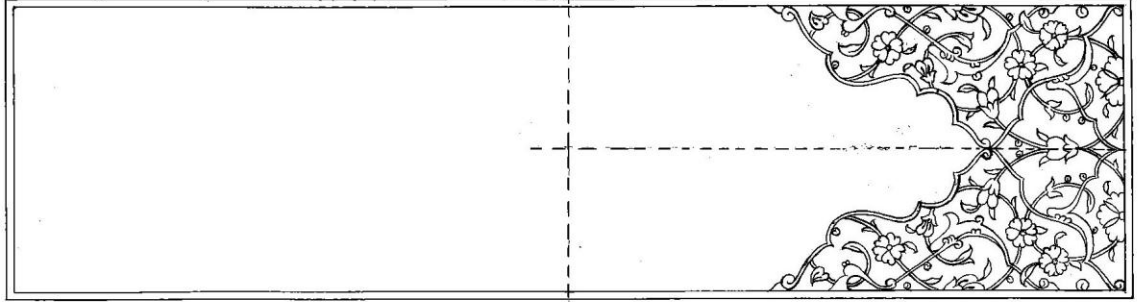

Ç.1.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.1b)

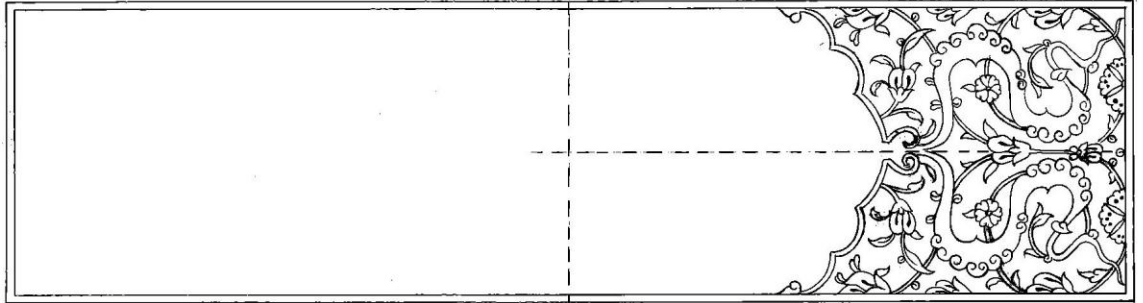

Ç.2.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.2a)

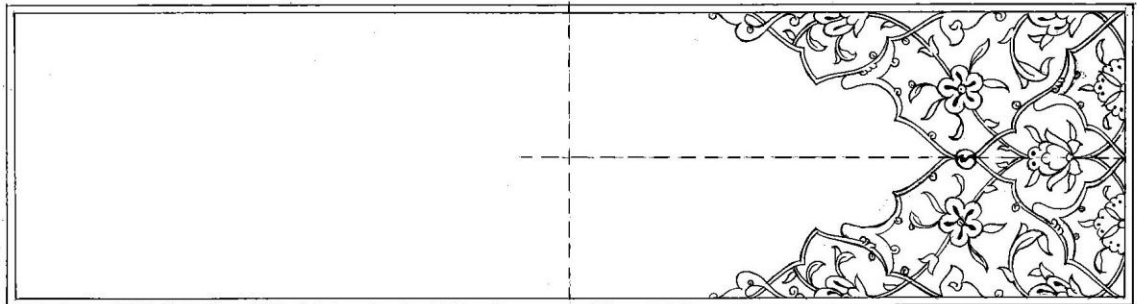
Ç.3-13. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972

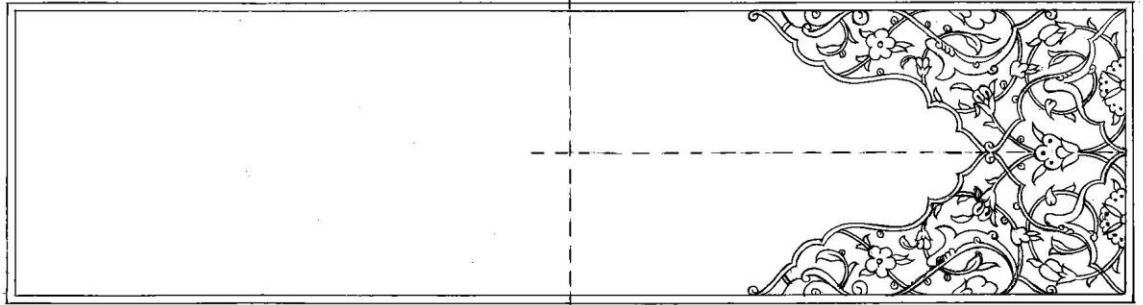
Ç.3.(vr.1b)

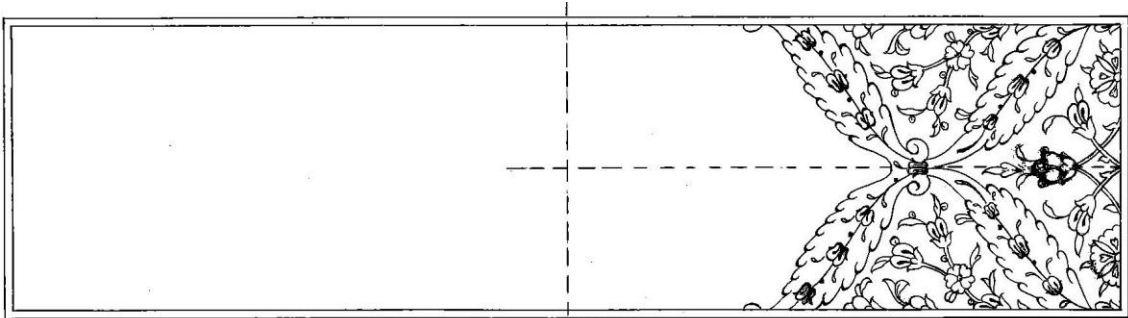
Ç.4.(vr.10b)

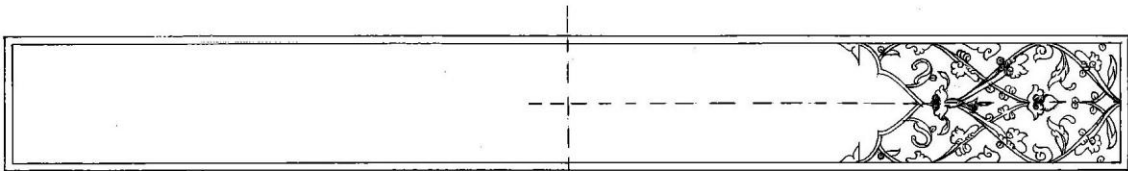
Ç.5.(vr.17b)

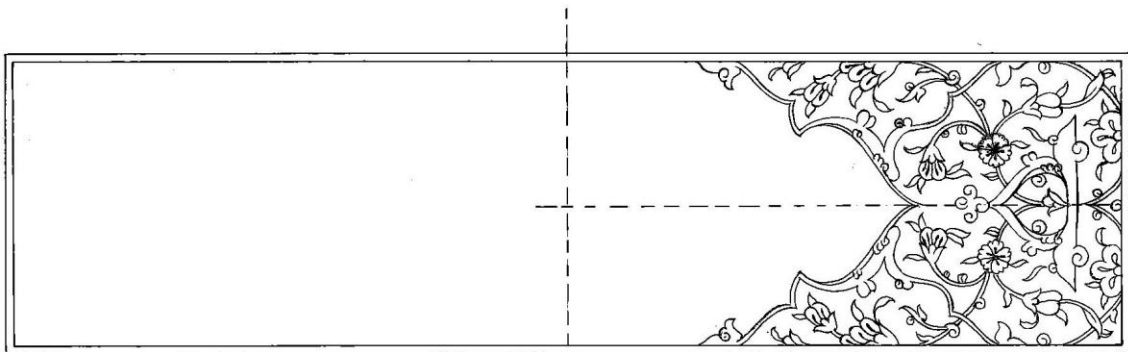
Ç.6.(vr.18a)

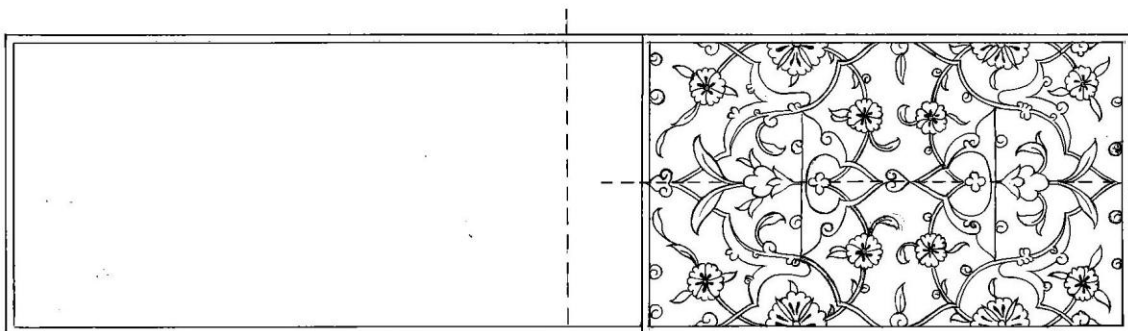
Ç.7.(vr.82a)

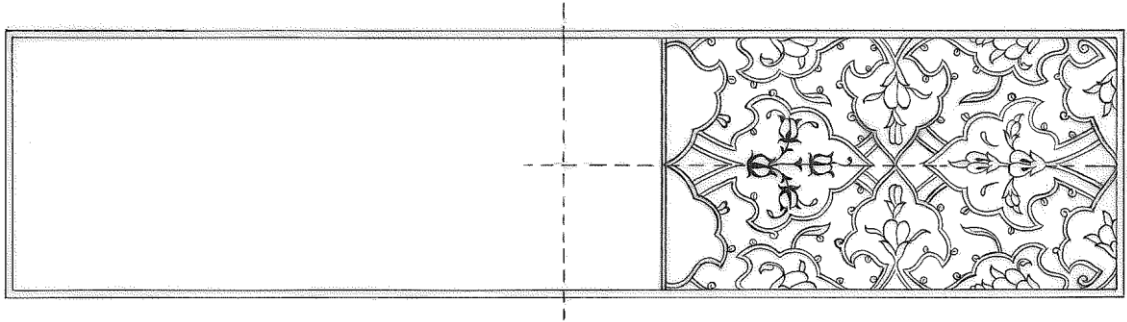
Ç.8.(vr.82a)

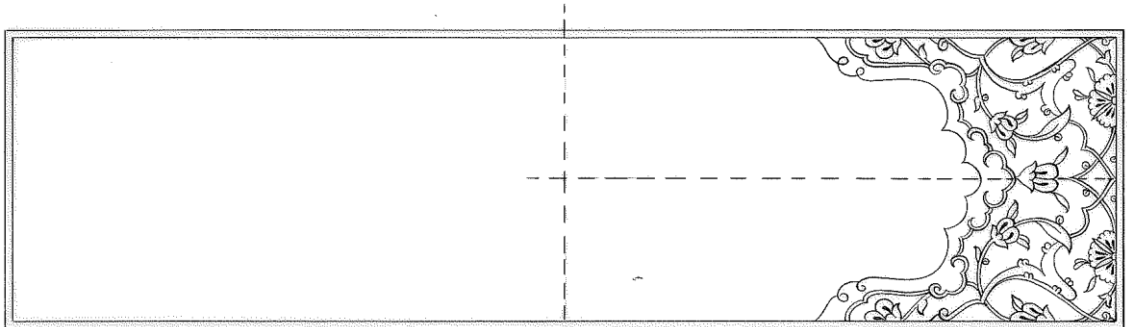
Ç.9.(vr.91b)

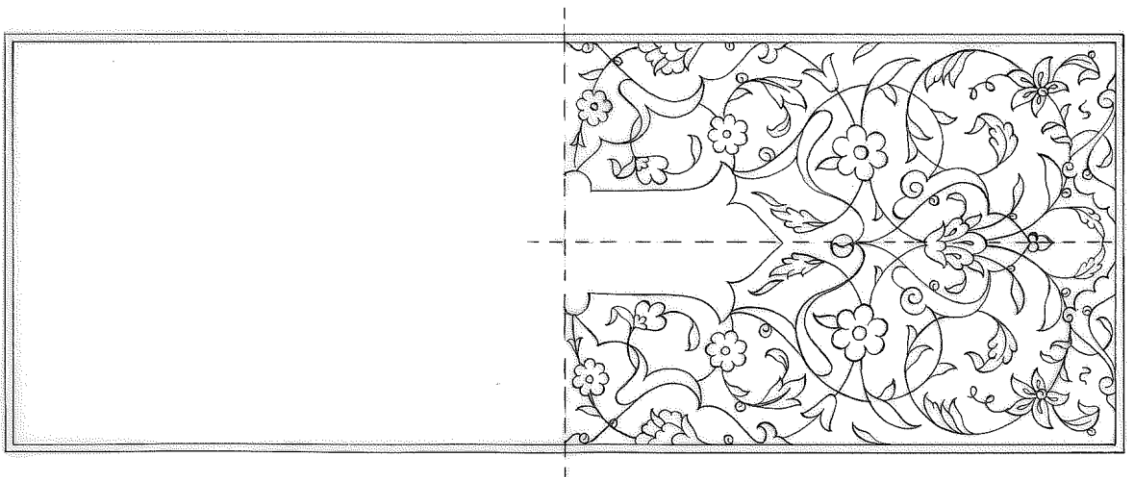
Ç.10.(vr.94a)

Ç.11.(vr.97b)

Ç.12.(vr.121b)

Ç.13.(vr.142b)

5.2. Kat. Nr.02 Fatih Kitaplığı – 3874

Katalog Nr.	: 02
Resim Nr.	: R.40 - R.57
Çizim Nr.	: Ç.14 - Ç.32
Eserin Adı	: Dîvân
Bulunduğu Yer	: Süleymâniye Kütüphanesi, Fatih Kitaplığı
Envanter Nr.	: 3874
Müellifi	: Sultan Murâd Sâlis b. Selim Sâni
Hattatı	: Belli Değil
Müstensihi	: Belli Değil
İstinsah Tarihi	: Belli Değil
Kitabın Eb'adı	: 300x185x47mm.
Yaprak Sayısı	: 266 varak
Dili	: Türkçe
Yazı Çeşidi	: Ta'lik
Satır/Sütûn Sayısı	: 17/2
Kullanılan Mürekkepler	: İs, zer mürkkebi
Kâğıt Rengi	: Krem, âharlı
Bezemeli Sayfalar	: vr.1b,2a Unvan sayfası, vr.266a Hâtime sayfası ve 2502 adet tezhipli koltuk

KİTAP KABİ

Gömme şemse, salbek, köşebent ve miklebi bulunan kitap kabı siyah deri rengindedir. Kabın dışı, alt kab, üst kab ve miklebe bulunan *şemse* ve *köşebent* desenleri serbest kompozisyon olarak bulut ve hatâyî motifleriyle, *mülemma şemse* usûlünde hazırlanmıştır. Kabın kenarsuyu bezemesi *alttan ayırma* usûlünde altın zemin üzerine bordo rengi hatâyî grubu motiflerle ve *zencerek* demiriyle yapılmış kenarsuyuyla çevrelenmiştir. (R.40)

Kabın içi, alt kab, üst kab ve mikleb içi bordo deri üzerine gömme şemse, salbek ve köşebentler hatâyî ve bulut motifleriyle serbest kompozisyon olarak *alttan ayırma şemse* usûlünde hazırlanmıştır. Desenler altın dandanlı cedvellerle çevrelenerek kısa tığlarla tamamlanmıştır. Eserin sırtında bezeme unsuru bulunmamaktadır. Sertabın iç kısmında altın ipliklerle çevrelenmiş üç adet kitabe şeklinde tarh bulunmaktadır. Bunların içlerine rozet şeklinde *zencerek* yapılmıştır. Kabın, miklebin ve sertabın iç kısmını altın cedveller çevrelemektedir. (R.41) Kitabın yan kâğıtları çiçekli ebrûdur.(R.42)

ESERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Başı ve sonu Ayasofya 3972 nolu nüshayla aynı olup, vr.1a da Sultan I.Mahmud'un tuğralı vakıf mührü ile vakıf kaydı, altta ise Haremeyn-i Şerîfein Müfettişi Mustafa Tahir'in mührü basılıdır.(R.43)

Eserde 1 Besmele manzumesi,5 münâcât, 1400 gazel, 1 muhammes, 1 mesnevî, 36 nazım ve kıt'a, 32 beyit vardır. Bazı gazeller ile mesnevîler için "Münâcât" başlığı konulmuş ise de zaten dîvândaki şiirlerin çoğu münâcâttır.¹⁹⁷

¹⁹⁷ İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Dîvânlar Kataloğu XII- XVI.Asır, C.I,s.178.

Eser krem rengi âharlı kâğıda 226x113mm. alan içerisine çift sütûna 17 satırla ta'lik hatla yazılmıştır. Eserin başı vr.1b-2a *unvan sayfası* düzeninde tasarlanmıştır. (Ç.14; R.44,45)

Gazellerin arasında “Min letâifih il- garîbe, velehu ammerehullah” ve emsâli başlıklar bulunmaktadır. Bunların yanına ve gazellerin son beyitlerinin iki yanına koltuk şeklinde tezhip yapılmıştır. Başlıklar zer mürekkeple yazılarak tahrirlenmiştir. Şairin mahlasının bulunduğu son beyitler ise is mürekkebiyle yazılmıştır.

Yazı sâhası altın cedvel arasına çekilen 1mm.'lik yeşil renk iplik ve en dışta lâciverd kuzu ile çevrelenmiştir.

Eser klâsik usûle göre bezenmiş *hâtîme sayfası* tezhibiyle tamamlanmıştır. (Ç.32; R.54,55)

ESERİN BEZEME ÖZELLİKLERİ

Unvan Sayfası Tezhibi:

vr.1b-2a: Eserin vr.1b-2a varakları unvan sayfası düzeninde tasarlanmıştır.(R.44,45)
vr.1b'de 0,5mm.'lik altın cedvellerle sınırlandırılan yazı sâhasının her iki yanında ve sütun arasında 103x11mm. eb'adında klasik düz tezhib ve *zer-ender-zer* üslûbda hazırlanmış koltuk bezemeleri bulunmaktadır. Klasik düz tezhipli kısımlarda, desen, rumî motifinin kendi içinde oluşturduğu tarhlardan meydana gelmiştir. Tarhlarda kırmızı, siyah ve altın zemin rengi yer değiştirerek dengeli bir şekilde kullanılmıştır. Tarhların dışında kalan alan ise lâciverd zemin üzerine hatâyî grubu motiflerle ½ simetrik olarak hazırlanmıştır.

12mm. enindeki sütûn araları *zer-ender-zer* olarak sarı altın zeminde hatâyî grubu motifler yeşil altınla bezenmiştir.

Bu sayfalardaki gazelin üstünde yer alan bahir başını belli etmek için altınla yazılarak tahrirlenmiş dikdörtgen alanın her iki yanına yine *zer-ender-zer* olarak hazırlanmış hatâyî grubu motiflerden oluşmuş koltuk bezemeleri yapılmıştır. (R.44)

Altın cedvelli yazı sâhasının üst kısmında yer alan bezeme *iklil unvan* şeklinde, iki ana sâhadan meydana gelmektedir. Alttaki 38x86mm eb'adında yatay dikdörtgen sâha $\frac{1}{4}$ simetridir ve hatâyî grubu motiflerle hazırlanmış, rumî motifleriyle çevrelenmiş sıvama altın zeminli yazı sâhası boş bırakılmıştır. Yazı sâhasının iki yanındaki altın ve pembe rumîlerle çevrili, altın tarhların içi $\frac{1}{2}$ simetridir, dışı ise $\frac{1}{4}$ simetridir lâciverd zemin üzerine hatâyî grubu motiflerle klasik tezhip üslûbunda bezenmiştir. Bu sâhanın dışını iki tarafında 1mm. kırmızı iplik bulunan 8mm. genişliğinde altın zemin üzerine pembe ve mavi penç motifleriyle üç iplik şeklinde hazırlanan arasuyu çevrelemektedir.

Üstte bulunan 25x102mm. eb'adındaki desen sâhası, iplik ve rumî motifleriyle lâciverd ve altın zeminli tarhlara ayrılmıştır. Daha küçük kısımlarda kırmızı ve siyah zemin rengi olarak kullanılmıştır. Burada da *zer-ender-zer* ve klasik üslûptaki bezeme bir arada kullanılmıştır. Hatâyî grubu ile simetridir düzendeki pafta içi deseninde, motiflerde pembe, beyaz, mavi ve sarı renk hâkimdir. Kompozisyon, kenarına çekilen dandanlı beyaz iplik, altın ve en dışta dandanlı lâciverd iplik ve lâciverd çizgisel çalışılmış 14mm. boyundaki tığlarla sonlanır. Tığların arasındaki boşluklar lâciverd ve kırmızı dolantı bulut ile zenginleştirilmiştir.

Alttaki tezhipli sâhanın dört tarafı üstteki sâhanın üç tarafı 1mm.' lik lâciverd ince arasuyu ile çevrelenmiştir. (Ç.14; R.44,57)

vr. 2a'daki sûtûn aralarına yapılan bezeme ve kullanılan üslûp vr.1b'deki sûtûn aralarıyla aynı özelliklere sahiptir. Şairin mahlasının bulunduğu son beyitlerin iki yanına yapılan simetrik altı adet koltuk *zer-ender-zer* ve klasik üslûpda bezenmiştir. *Zer-ender-zer* işlenen koltuklar hatâyî grubu motiflerle, klasik düz tezhipli koltuklar hatâyî ve rumî motifleriyedir.

Yazı sâhasının vr.1b'de üç vr.2a'da dört tarafı altın cedvel arasına çekilen yeşil iplik ve en dışta lâciverd kuzu ile çevrenmiştir. (R.44-45)

Koltuk Tezhibi:

Eserde, gazellerin şairin mahlasının bulunduğu son beyitinin iki yanında yer alan koltuk bezemeleri toplam 2502 adettir. Eb'adları 24-27x26mm. arasında değişen 24 farklı desende koltuk bezemesi vardır. Geometrik şekiller, rumî, hatâyî ve bulut motifleriyle hazırlanan bu desenler *zer-ender-zer* ve klasik üslûpda işlenmiştir. Zeminlerde altın ve lâciverd ağırlıkta olmakla beraber daha küçük alanlarda siyah ve nâdir olarak da yeşil ve bordo renge rastlanmaktadır. Motiflerde ise pembe, sarı, mavi, beyaz ve kırmızı renk hâkimdir. Zer mürekkeple yazılan başlıkların iki yanındaki bezemeler ise hatâyî grubu motiflerle halkârî üslûbundadır. Diğer koltuk bezemelerine kıyasla daha sade yapılmışlardır. (Ç.15-31; R.44-54)

Sûtûn Arası Tezhibi:

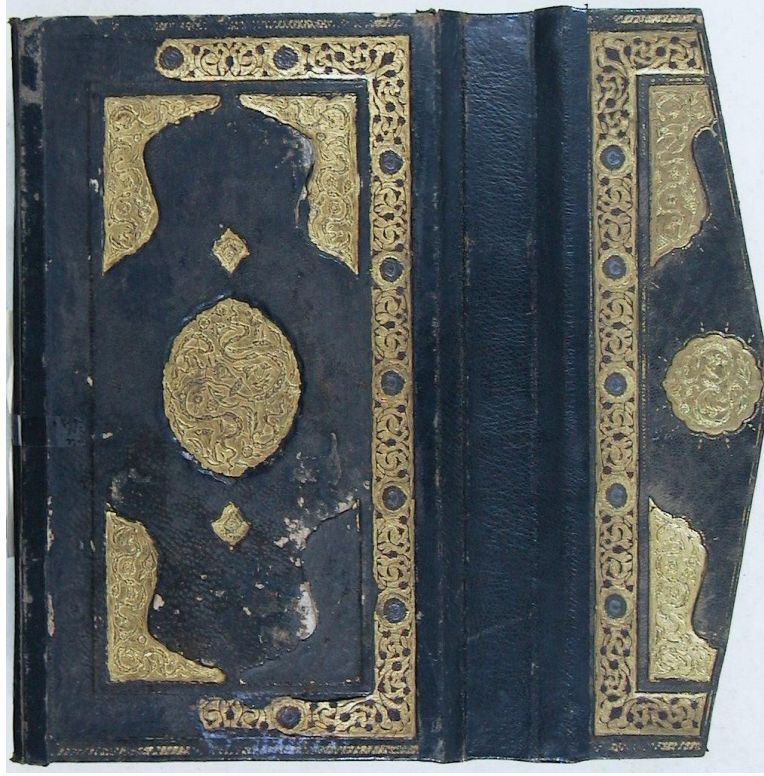
vr.1b ve vr.2a dan farklı olarak tüm eserdeki sûtûn araları hatâyî grubu motifleriyle halkârî üslûbunda tezhip edilmiştir. Yapraklar altın, çiçekler pembe ve mavi ile renklendirilerek uçlarına lâ'l mürekkebiyle gölgelendirmeler yapılmıştır. Eserdeki tüm satır ve sûtûn araları 0,5mm.'lik altın cedvellerle sınırlandırılmıştır. (R.44-54)

Hâtîme Sayfası Tezhibi:

vr.266a: Bezeme yazı sâhasının alt tarafında yer alır. Altın cedvellerle sınırlandırılmış 88x108mm. eb'adındaki alan içerisindeki desenin merkezinde 1/8 simetrlili klasik tezhipli bir madalyon, madalyon dışındaki sâha ¼ simetrlili bulut ve hatâyî grubu motiflerle hazırlanmış bezeme bulunmaktadır. Motifler kâğıt zemin üzerine sarı ve yeşil altın sürülerek uç kısımlarına lâ'l mürekkebiyle foya yapılmıştır. Madalyonun ortasındaki sıvama altın zeminli sâha boş bırakılmıştır. Bu sâha ¼ simetrlili pembe rumî motifiyle sınırlandırılmış olup lâciverd zeminli tarh üzerine 1/8 simetrlili olarak hazırlanan desen beyaz, pembe, mavi, sarı ve kemit rengi hatâyî grubu motiflerle klasik düz tezhip usûlünde işlenmiştir. (Ç.32; R.54,55)

Eserin tezhip üslûbu, XVI.yy. sonu XVII.yy. başı tezhip özellikleri taşımaktadır. Sayfa düzeni, SK. Ayasofya 3972 ile benzerlik göstermekle beraber vr.1b-2a'daki sûtûn arası bezemeleri birbirinin aynısıdır.(R.16,17-R.44,45)

İÜK. TY5477 nolu Muhibbî Dîvânı ile ortak özelliklere sahiptir. Sayfa düzeni ve unvan sayfasındaki bezemeler benzerlik göstermektedir. (R.56)

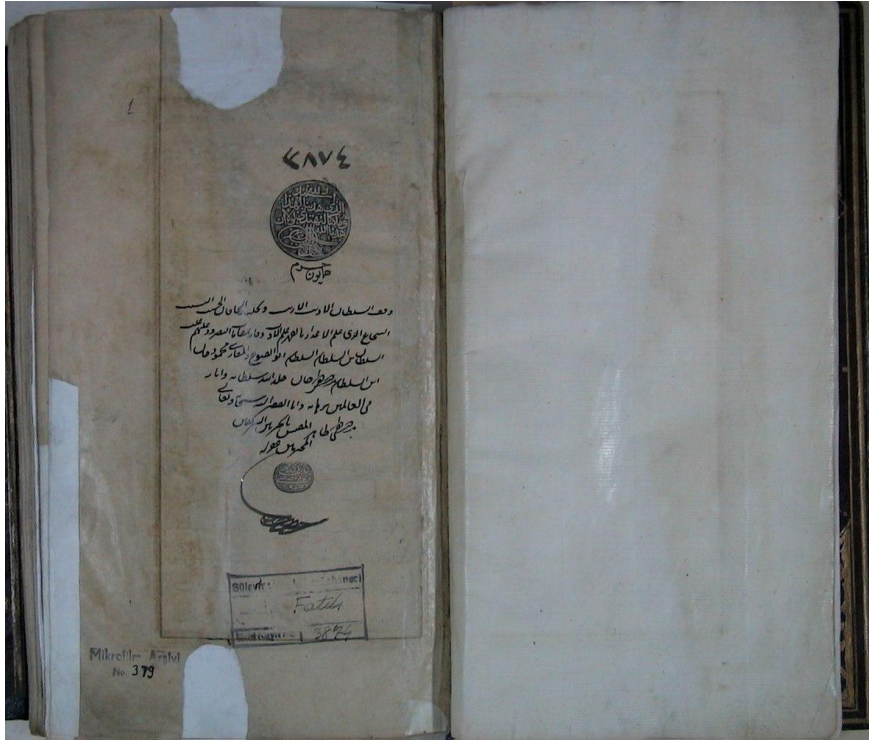
R.40. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 Kabın Dışı

R.41. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 Kabın İçi

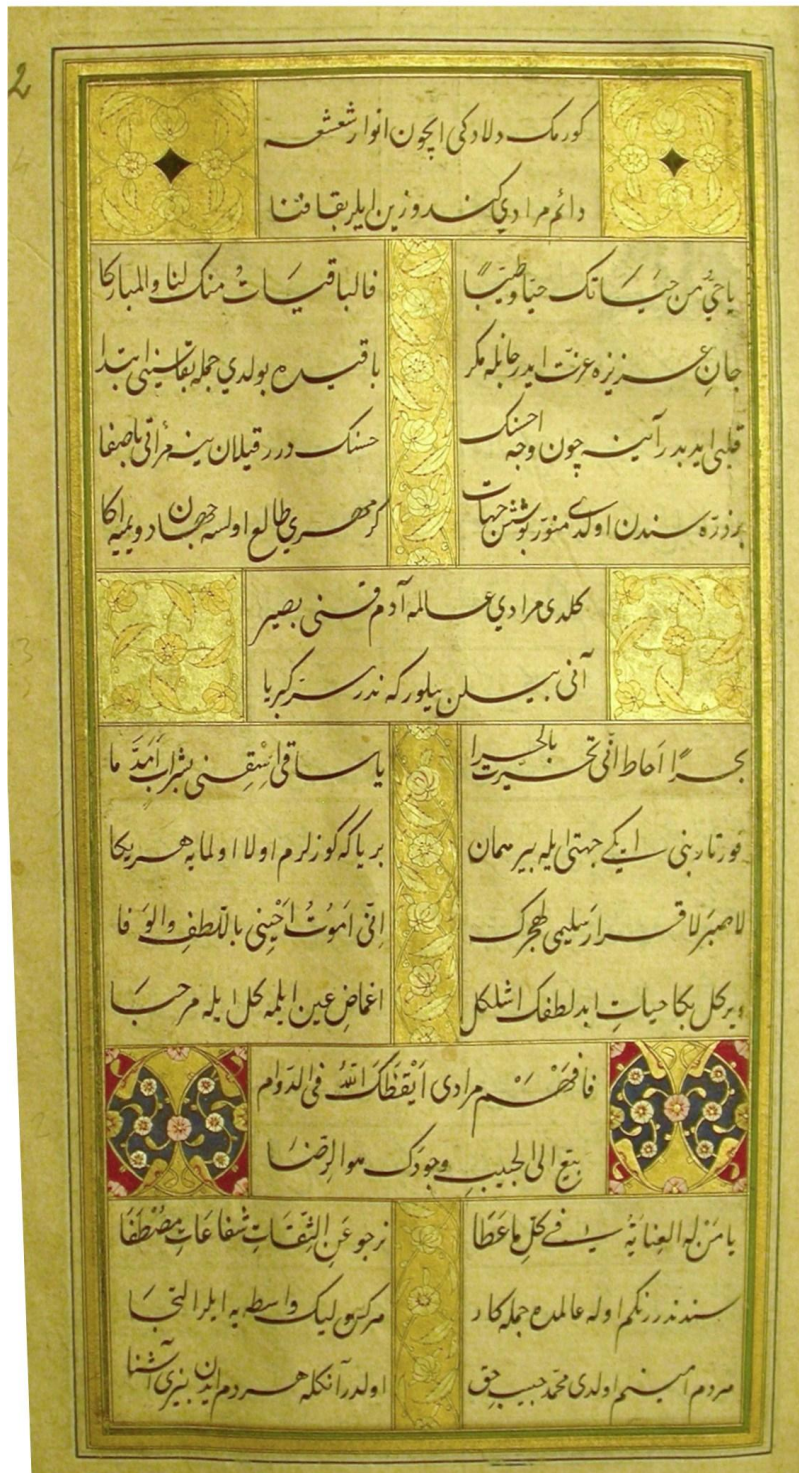
R.42. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 Kabın İçi (yan kağıdı ebrûlu)

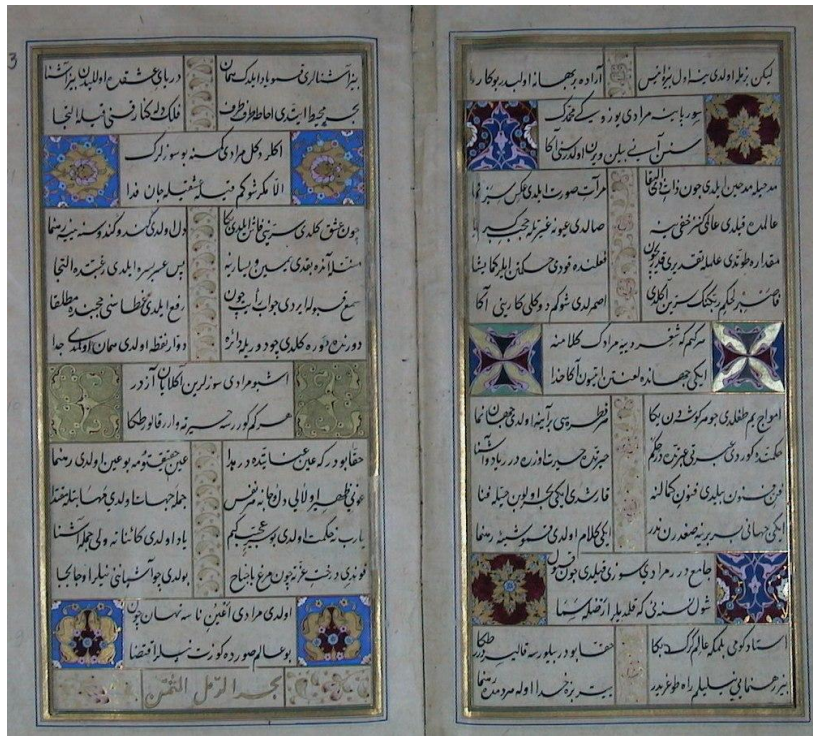
R.43. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 1a)

R.44. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.

R.45. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 2a)

R.46. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 2b-3a)

R.47. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 13b-14a)

R.50. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 127b-128a)

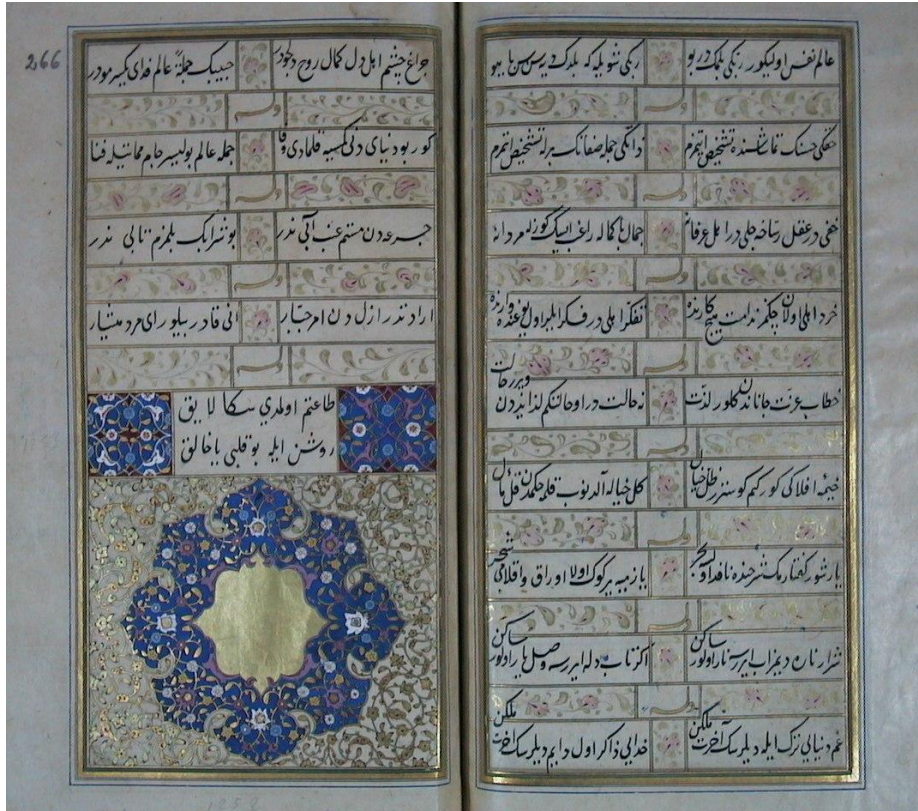
R.51. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 187b-188a)

R.52. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 188b-189a)

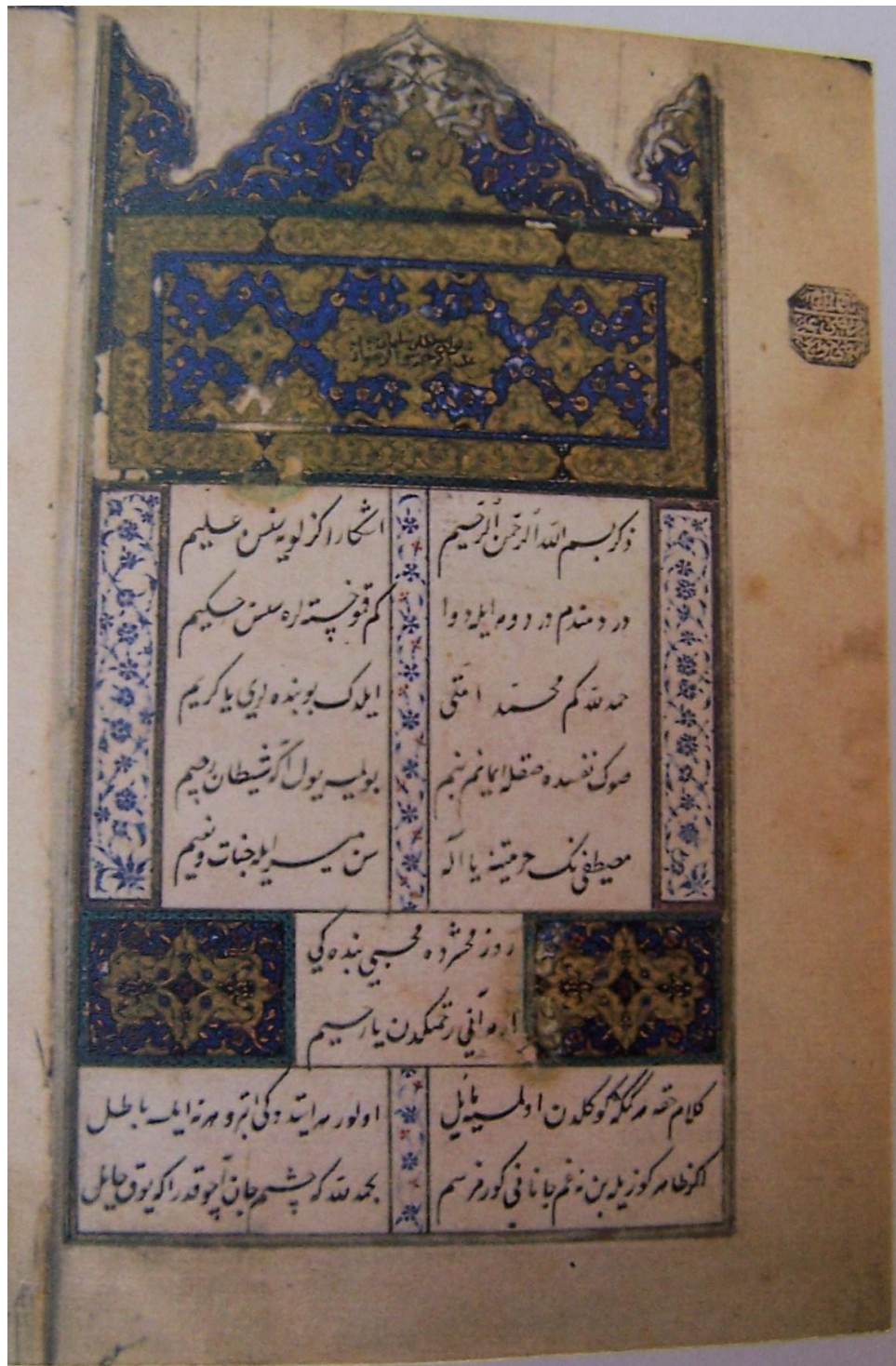
R.53. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 199b-200a)

R.54. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 265b-266a)

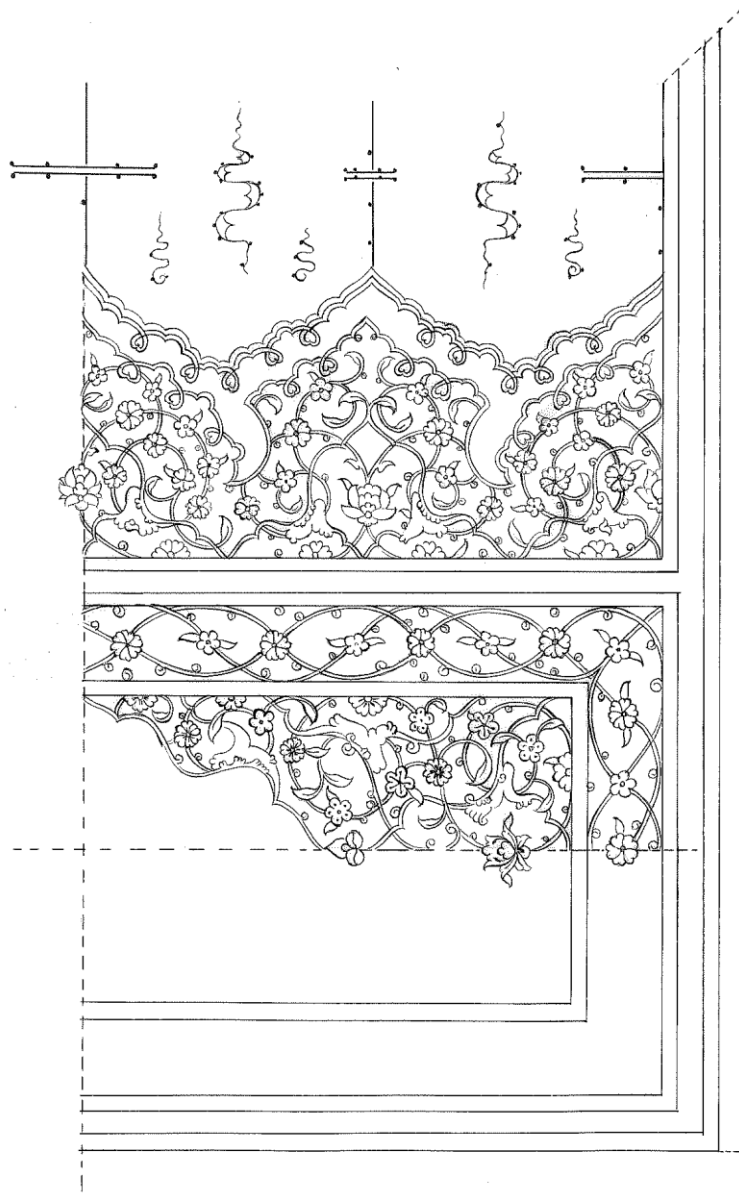
R.55. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 266a) hâtime tezhibi detayı

R.56. İÜK. TY5477 Muhibbî Dîvânı (vr. 1a)

R.57. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 1b) unvan sayfası detayı

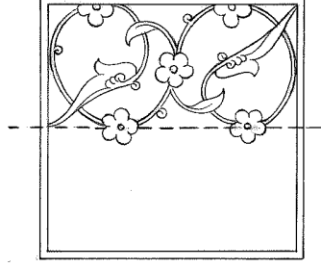

Ç.14. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 1b)

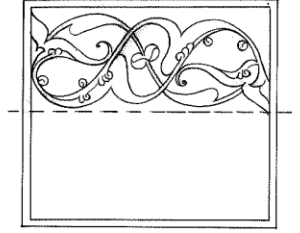
Ç.15-31. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 koltuk desenleri

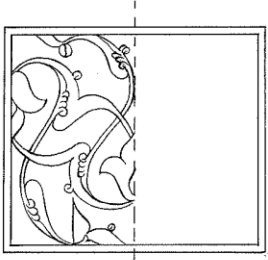
Ç.15.(vr.2b)

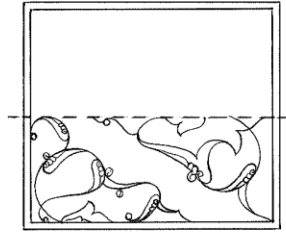
Ç.16.(vr.13b)

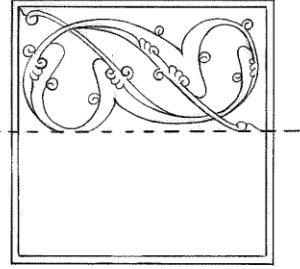
Ç.17.(vr.14a)

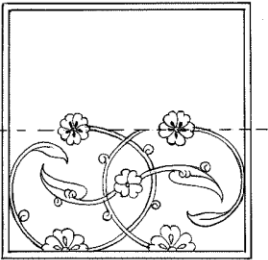
Ç.18.(vr.14a)

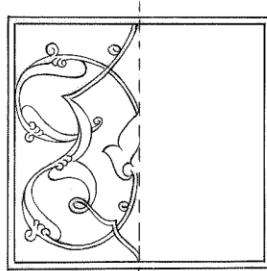
Ç.19.(vr.39a)

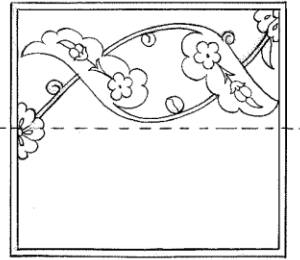
Ç.20.(vr.62b)

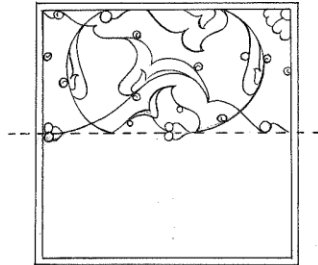
Ç.21.(vr.62b)

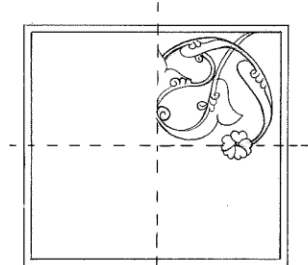
Ç.22.(vr.63a)

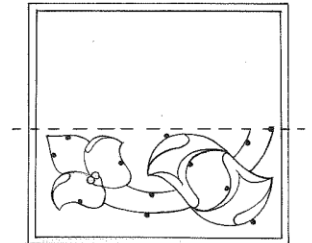
Ç.23.(vr.128a)

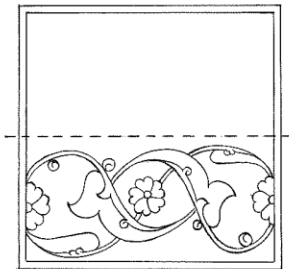
Ç.24.(vr.188a)

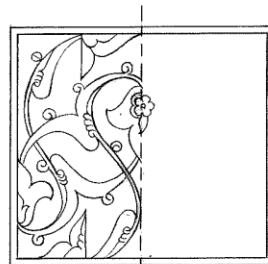
Ç.25.(vr.189a)

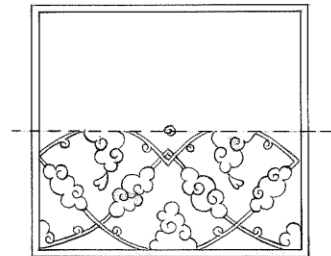
Ç.26.(vr.189a)

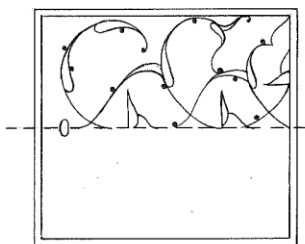
Ç.27.(vr.189a)

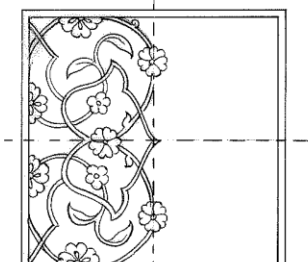
Ç.28.(vr.199b)

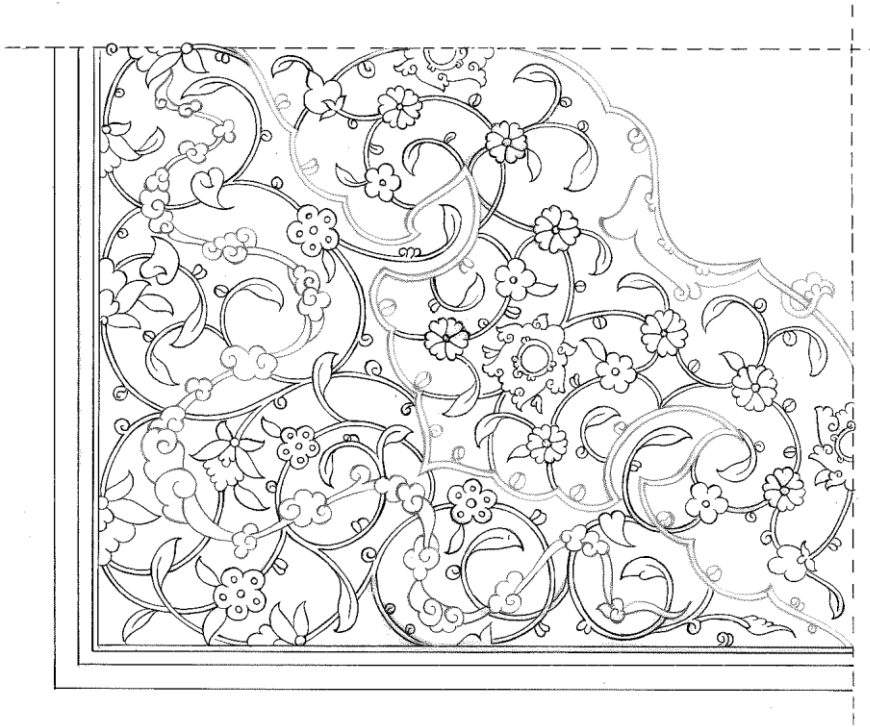
Ç.29.(vr.200a)

Ç.30.(vr.200a)

Ç.31.(vr.200a)

Ç.32. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.266a) hâtîme tezhibi, ¼

5.3. Kat. Nr.03 Mihrişah Sultan Kitaplığı – 359

Katalog Nr.	: 03
Resim Nr.	: R.58 – R82
Çizim Nr.	: Ç.33 – Ç53
Eserin Adı	: Dîvân
Bulunduğu Yer	: Süleymâniye Kütüphânesi,Mihrişah Sultan Kitaplığı
Envanter Nr.	: 359
Müellifi	: Sultan Murâd-ı Sâlis Han b. Sultan Selim-i Sâni Han
Hattatı	: Belli Değil
Müstensihi	: Belli Değil
İstinsah Tarihi	: Belli Değil
Kitabın Eb'adı	: 265x167x4 mm.
Yaprak Sayısı	: 287 varak
Dili	: Türkçe
Yazı Çeşidi	: Nesih
Satır/Sütûn Sayısı	: 11-13/2
Kullanılan Mürekkepler	: İs, zer mürekebi
Kâğıt Rengi	: Nohudî, âharlı
Bezemeli Sayfalar	: vr 1b- 2a Unvan sayfası, bahir başları, koltuklar, sayfa kenarları

KİTAP KABI

Kabın dışı, kahverengi deri üzerine gömme şemse, salbek, köşebent ve kenarsulu kitap kabı miklebsizdir. Gömme kab *alttan ayırma şemse* üslûbunda bezenmiştir. 140x52mm. eb’adındaki salbekli şemse deseni hatâyî ve bulut motifleriyle ¼ simetridir, köşebent desenleri aynı motiflerle serbest kompozisyonludur. Desen ince, altın dendanlarla çevrenip kısa tığlarla sonlandırılmıştır. Salbek, şemse ve köşebent kompozisyonunu 15mm. enindeki arasuyu ve 4mm.’lik zencerek demiri ile işlenmiş altın şerit ve ince altın cedvellerle çevrenmiştir. Arasuyunda rumî ve hatâyî motifleriyle hazırlanan kompozisyon *alttan ayırma* usûlünde bezenmiştir. (R.58)

Kabın içi, kahverengi deri üzerine 94x40mm. eb’adındaki salbekli şemse deseni, hatâyî grubu motiflerle simetrik kompozisyon olarak *alttan ayırma* usûlünde bezelidir. Şemse ve salbek etrafı altın dendanlarla çevrenip kısa tığlarla tamamlanmıştır. Kabın kenarları 4mm.’lik zencerek demiri ile işlenmiş altın şerit ve ince altın cedvellerle çevrenmiştir. (R.59)

ESERİN GENEL ÖZELLİKLERİ:

Eserin başında vr.1a’da vakıf mührü basılı ve “ Yâ- hû Sultan Murâd-ı Sâlis-kaddesa’llahe sırrahu- Hazretlerinin nutk-ı şerîfleridir. Ehl-i ışk yanında hırz-ı cân olunur. Her bir kelimât-ı kudsiyeleri bir feyz-i ilâhî atâ ider defîne-i azîmedür. Hak teâlâ şifâîlerin nasîb-i müyesser eyleye. Ve himmet-i aliyyelerin hâzır ve üzerimize dâim eyleye. Âmîn. Yâ mu’in.359” dua yazılıdır. (R.60)

Başı Ayasofya 3972 nolu nüsha ve Fatih 3874 nolu nüsha ile aynı olan bu nüshada 1 Besmele manzumesi, 8 beyitlik mesnevî, 1230 gazel vardır.¹⁹⁸ Eser vr.286b yaprağındaki;

¹⁹⁸ Ahmet Kırkkılıç, **Sultan III. Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Divânının Tenkitli Metni**, Erzurum, Atatürk Üniv. Fen-Edb. Fak., Doktora Tezi, s.376.

“Kenz-i mânâyı bulup yoluna terk edip teni
Kalbinin âyinesini nice safâ gördün mü”

beyitiyle bitmektedir.

Eser nohudî renkte âharlı kâğıda 145x90mm. alan içerisine çift sütûna 11-13 satırla harekeli nesih hat ile yazılmıştır. Eserde vr.1b-2a *unvan sayfası* düzeninde tasarlanmış olup klasik usûlde tezhiplenmiştir. Tüm sayfa kenarları *klasik halkârî* bezemelidir. Eserin tamamındaki sütûn araları 0,5mm.’lik cedvellerle ayrılmıştır. vr.176a-178b’de iki sütûnun sağ ve solundaki sâhalar rumî ve hatâyî grubu motiflerle lâciverd ve kırmızı olarak çift tahrir usûlünde bezenmiştir.(R.71,72)

vr.20a da 139x7mm. eb’adındaki iki sütûnun sağ ve solundaki sâhalar bedahşi lâciverdi ve altın zemin rumî tepelikle tarhlara ayrılarak hatâyî grubu motiflerle klâsik ve *zer-ender-zer* usûlünde bezenmiştir.(R.62) Bahir başlarındaki yazı tarhi sıvama altın sürülerek boş bırakılmıştır. Sâhanın her iki yanı 1/2 simetrlili olarak klasik usûlde bezenmiştir. Şairin mahlası olan *Murâdî* vr.2a’da is mürekkebiyle iri olarak, diğer sayfaların çoğunda ise zer mürekkeple yazılmıştır; bazı sayfalarda altın silinmiştir. Bu mahlaslı beyitlerin iki yanına yapılan birbirinden değişik koltuk bezemeleri klasik üslûbtadır.

Yazı sâhası 3mm.’lik altın cedvel dışına çekilen 1mm.’lik altın cedvelle çevrelenmiştir. Eserin sırt cedveli boyunca da devam eden kenarsuyu bezemelerinin etrafı 1mm.’lik altın cedvelle çevrelenmiştir.

Hâtime (ketebe) sayfası bulunmayan bu eserin sonunda vr.287a pembe vassaleli yaprağın a yüzünde “işbu nüsha-i şerîfe İstanbul’da Karaağaç bahçesinde işтира olunup taht-ı milkime dahil olmuştur. Sene 1081... ibaresiyle bir temellük kaydı, varağın b yüzünde ise “Süvarî Mukabele Kesedarı sabık el-hac Mehmed Atâullah Efendinin Eyyüb Cami-i şerîfi derûnunda kâin Mihr-i şah Sultan kitaplığına vakfettiği Nurtk-ı

Sultan Murâd Han-ı Sâlis nam kitabdır, Fi 17 C. Sene 1264H.” vakfiyesiyle vâkıfın imzası yazılıdır. (R.76,77)

ESERİN BEZEME ÖZELLİKLERİ

Unvan Sayfası Tezhibi:

vr. 1b-2a: Eserin 1b-2a varakları *unvan sayfası* düzeninde tasarlanmış ve klasik usûle göre bezenmiştir.(Ç.33; R.61,82) sütûn araları 0,5mm.’lik cedvellerle ayrılmıştır.

vr.1b’nin altın cedvellerle çevrelenmiş yazı sâhasının üst kısmında yer alan bezeme *mürekkeb unvan* şeklinde yatay dikdörtgen ve kubbe formunda iki ana sâhadan meydana gelmektedir. Alttaki 49x82mm. eb’adındaki yatay dikdörtgen sâha, ¼ simetrlili olarak rumî ve hatâyî grubu motiflerle hazırlanmıştır. Sâhanın ortasındaki sıvama altın zeminli tarhın etrafı dendanlı, kırmızı iplik ve ince altın cedvelle çevrelenmiştir. İçerisinde is mürekkebi ve sülüs hat ile “Yâ-hû Nutk-ı şerîf-i Sultan Murâd-ı Sâlis. Kuddise sırruhu’l-azîz (Sultan III.Murâd’ın şerefli,yüce sözleri. Allah onun yüce sırrını mübarek kılsın, kutsal eylesin) ibaresi yazılıdır. Yazı sâhasının dışında kalan bedahşi lâciverdi ve altın zeminler rumî motifiyle tarhlara ayrılmıştır. Hatâyî motifleri ¼ simetrlili olarak kompozisyonu oluşturmaktadır. Motiflerde yeşil, pembe, beyaz, mavi ve turuncu renkler hâkimdir. Dikdörtgen sâhanın etrafı 1,5mm. lâciverd arasuyu ile çevrelenmiştir. Lâciverd zemine (+) şeklindeki bezemeler beyazla işlenmiştir.

Üstte bulunan 37x82mm. eb’adındaki kubbe formundaki ikinci sâhada bedahşi lâciverdi ve altın zeminler rumî motifiyle tarhlara ayrılmıştır. Hatâyî motifleri ½ simetrlili olarak alan içerisinde kompozisyonu meydana getirmiştir. Burada da *zer-ender-zer* ve klasik düz tezhip bir arada kullanılmıştır. Bezeme hatâyî motifinin lâciverd ile çift tahrir olarak işlendiği 14mm. boyundaki tığlarla tamamlanır. (Ç.33; R.61,82)

vr.2a'da şairin mahlasının bulunduğu beyitlerin iki yanında olmak üzere sayfada dört adet koltuk bezemesi bulunmaktadır. Şairin mahlası olan *Murâdî* is mürekkebiyle iri olarak yazılmıştır. Koltuk bezemeleri klasik usûlde hatâyî grubu ve rumî motifleriyle işlenmiştir. Bedahşi lâciverdi ve altın zemin, altın iplik ve rumî motiflerle tarhlara ayrılmıştır. Ebadları farklı olan koltuk bezemelerinin etrafını kırmızı ve lâciverd zemin üzerine beyaz (+) larla yapılmış ince arasuyu çevrelemektedir.(R.61)

Yazı sâhasının vr.1b'de üç, vr.2a'da dört tarafı 3mm.'lik altın cedvelle çevrelenmiştir. vr.1b'de cedvel dışına lâciverd kuzu çekilmiştir. Sayfa kenarında; sırt cedveli boyunca da devam eden, hatâyî grubu motifleriyle simetrik olarak hazırlanan kenarsuyu deseninde motiflerin etrafı nüânslı olarak altınla tahrirlenmiştir. vr.1b ve vr.2a'nın kenarsuyu desenleri benzerlik göstermekle beraber birbirinin aynısı değildir. Bezeme dört tarafına çekilen 1mm.'lik altın cedvel ile tamamlanmıştır.

Bahirbaşı Tezhibi:

Eserde 97 adet bahirbaşı tezhibi bulunmaktadır. Beş farklı kompozisyon eserin tamamında tekrarlanmıştır.1/4 simetrik olarak hazırlanan desenlerde altın ve bedahşi lâciverd zemin rumî ve hatâyî grubu motiflerle bezenmiştir. Eb'adları 10-16x83-85mm. arasında değişen sâhalar iki ince cedvel arasına 1,5mm.'lik kırmızı, turuncu, lâciverd zemine (+) larla beyaz olarak işlenen ince arasuyu ile çevrelenmiştir. Bazıları ise sadece tahrirli 0,5mm. lik cedvellerle sınırlandırılmıştır. Bahirbaşı, yazı tarhi sıvama altın sürülerek boş bırakılmıştır.

Koltuk Tezhibi:

Eserde toplam 2276 adet tezhipli koltuk bulunmaktadır. Eb'adları 13-26x19x24mm. arasında değişen koltuk bezemelerinde simetrik ve ters simetrik desenlerin hakim olduğu görülmektedir. vr.77a sayfa düzeni farklı olduğu için burada muska şeklindeki koltuk bezemelerine rastlıyoruz.(Ç.49; R.67)

Eserin bütünündeki koltuk bezemelerinde motif, renk ve desen birliği korunmuş, deseni aynı olanlarda zemin rengi değiştirilerek desende çeşitlilik sağlanmıştır. Aynı sayfada karşılıklı gelen koltuk tezhiplerinde farklı desenler kullanıldığı dikkati çekmektedir. Hatâyî grubu ve rumî motifleriyle yapılan bezemelerde rumî, ortabağ, tepelik ve yaprak motifleri zemini tarhlara ayırmakta kullanılmıştır. Motifler pembe, mavi, turuncu, limon küfü, sarı, beyaz renklendirilerek kendi renginin koyusuyla gölgelendirmeler yapılmıştır. Koltuk sâhaları 1,5mm.'lik kırmızı, lâciverd, turuncu, siyah ve limon küfü zemine siyah ve beyaz (+) bezemeli ince arasuyu ile çevrelenmiştir.(Ç.34-49; R.61-76)

Sayfa Kenarı Tezhibi:

32 farklı kompozisyonda kenarsuyu bezemesi eserin tamamında tekrarlanarak uygulanmıştır. Yazı sâhası etrafında sırt cedveli boyunca da devam eden bu bezemeler; hatâyî grubu motifler, lâle, gül, sümbül gibi yarı üslûplaştırılmış çiçekler ve selviler bulut motifi ve rumî motifleriyle hazırlanmış simetrik desenle, kalıp işi olarak *klasik halkârî* usûlünde işlenmiştir. Bazı sayfalarda motiflerin içi, bazılarında ise motif araları hafif renklendirilmiştir. Bezeme sayfa kenarına çekilen 1mm.'lik altın cedvelle sonlandırılmıştır. Eserin genelinde varakların iki yüzünde aynı bezeme yapılırken bazı varaklarda bu uygulamanın dışına çıkmıştır. Eserin başında motif ve işçilik olarak kaba bir bezeme görülürken ara sayfalarda daha zarif motiflerle altının daha yoğun kullanıldığı *klasik halkârî* bezeme dikkat çekmektedir.(Ç.50-53; R.61-76)

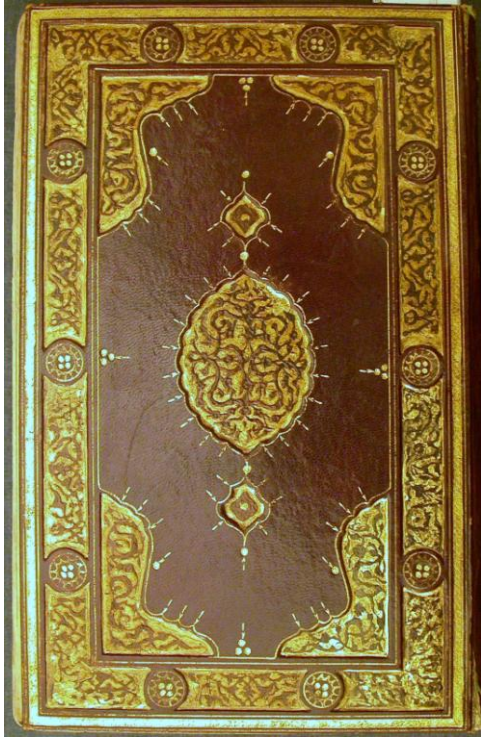
vr.25b'de sırt cedveli boyunca devam eden bezeme simetrik olarak hatâyî grubu motiflerle *klasik halkârî* usûlünde yapılmıştır. Altın yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Bu kenarsuyu deseni vr.31a, vr.156a, vr.161a varaklarında tekrar etmiştir. (Ç.50; R.63)

vr.43a-b'deki kenarsuyu bezemesi; vr.46a, vr.47a, vr.50a, vr.65a, vr.68a varaklarında tekrar etmiştir.(Ç.51; R.65)

vr.44a-b'deki kenarsuyu bezemesi; vr.11a-b, vr.12a-b, vr.13a-b, vr.24a-b, vr.32a-b, vr.42a-b, vr.49a-b, vr.51a-b, vr.62a-b, vr.70a-b, vr.90a-b, vr.147a-b, vr.150a-b varaklarında tekrar etmiştir.(Ç.52; R.65)

vr.82a-b'deki kenarsuyu bezemesi; vr.83a-b, vr.96a-b, vr.100a-b, vr.101a-b, vr.105a-b, vr.138a-b, vr.139a-b, vr.158a-b, vr.159a-b varaklarında tekrar etmiştir.(Ç.53; R.69)

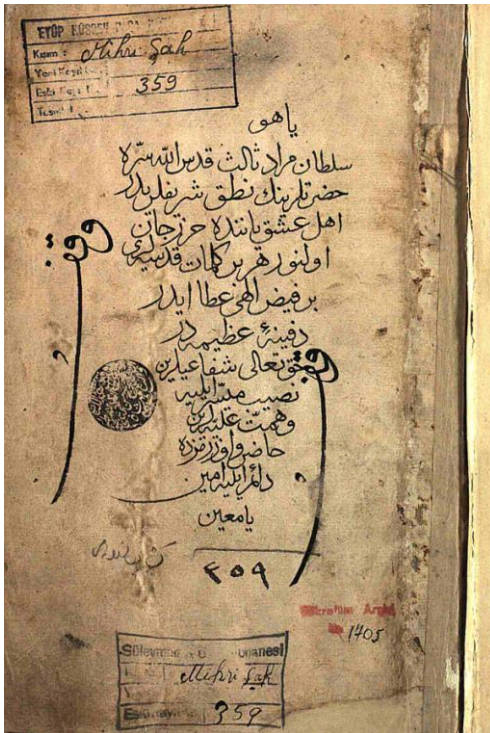
SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı 359 nolu nüshanın bazı sayfa kenarlarındaki *halkârî* bezemelerin Karamemi'nin tezhiplendiği Muhibbî Dîvânındaki (İÜK. TY5467) sayfalar ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Örneğin; Muhibbî Dîvân'ı (İÜK. TY5467) vr.366b (R.78) ile SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı 359 nolu eserin vr.8a'daki (R.79) kompozisyon ve desen özelliklerinin benzer olduğu tespit edilmiştir. Bunun dışında Muhibbî Dîvânının (İÜK.TY5467) vr.5a, vr.5b, vr.42b, vr.76b, vr.77b, 366b sayfaları ile Murâdî Dîvânı'nın (Mihrişah Sultan 359) vr.77a, vr.44a, vr.286b, vr.40a, vr.20a, vr.148b sayfalarının tasarım ve bezeme özellikleri de aynıdır. Bu varaklarda Karamemi üslûbunun net olarak görüldüğü söylenebilir. (R.78-79; R.80-81)

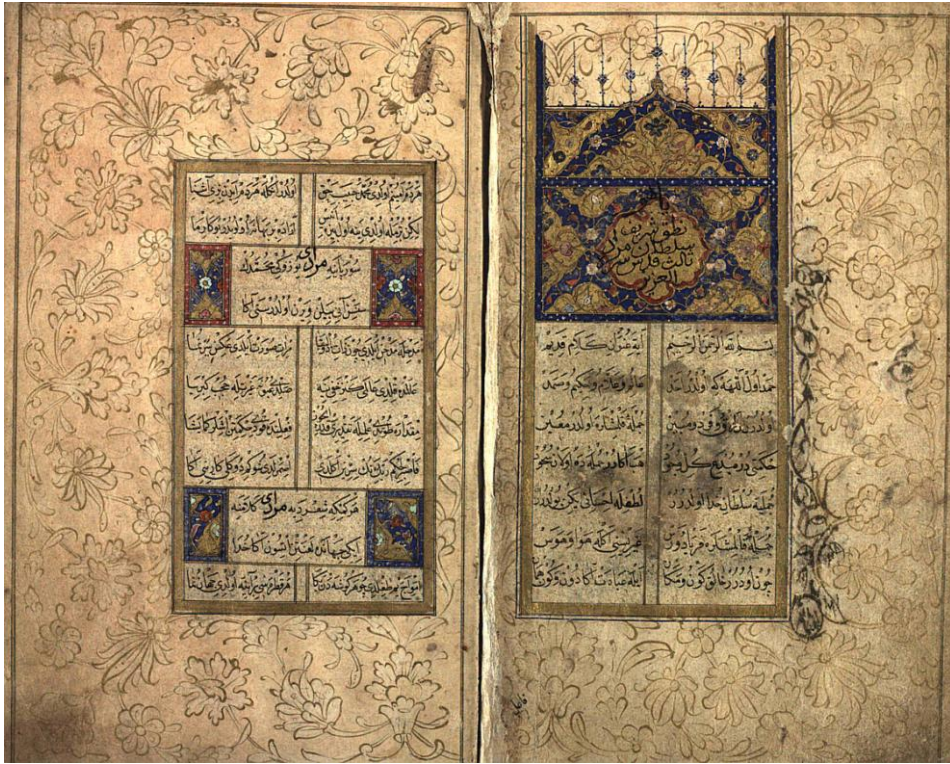
R.58. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı,
Nr.359 Kabin Dışı

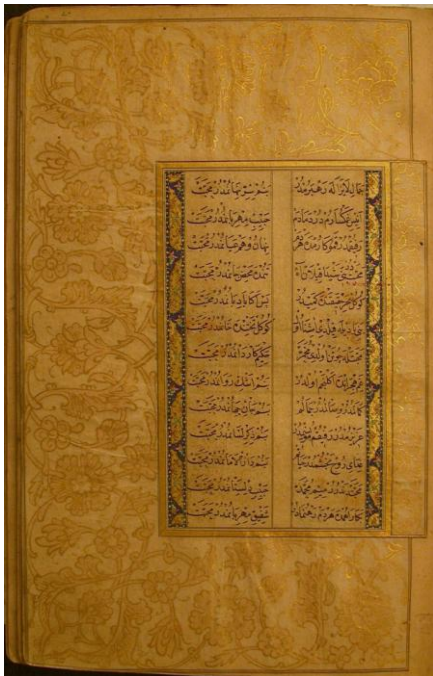
R.59. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı,
Nr.359 Kabin İçi

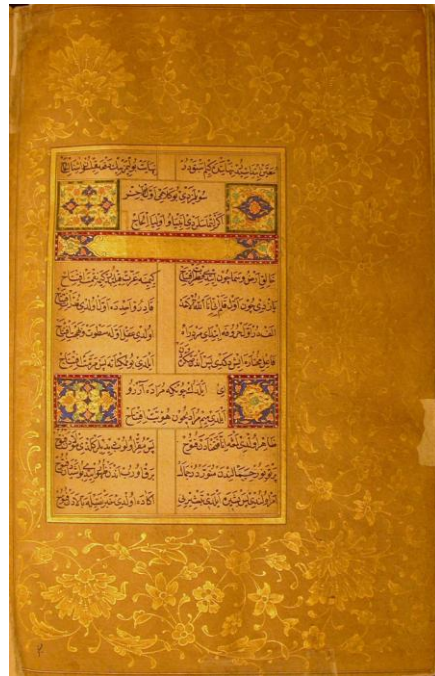
R.60. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı,
Nr.359 (vr.1a)

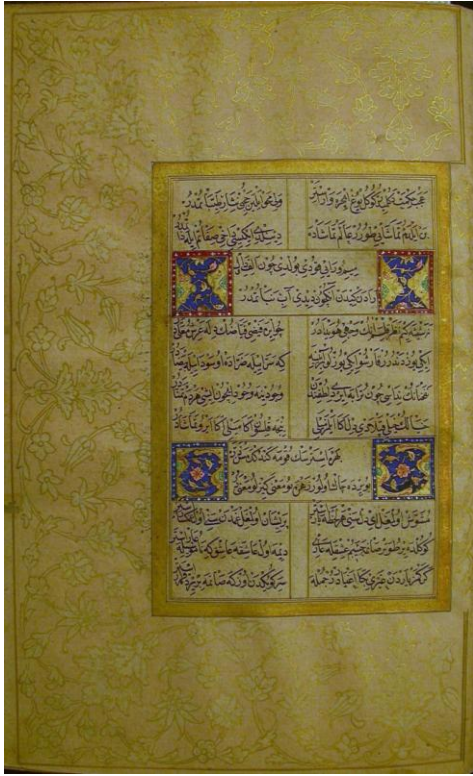
R.61. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.1b-2a)

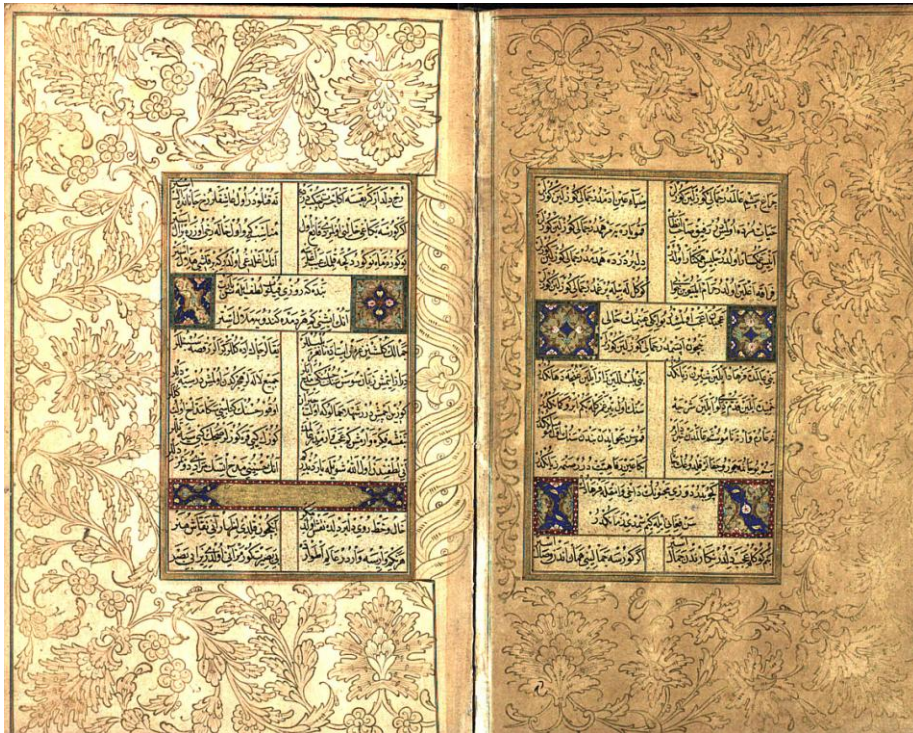
R.62. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 20a)

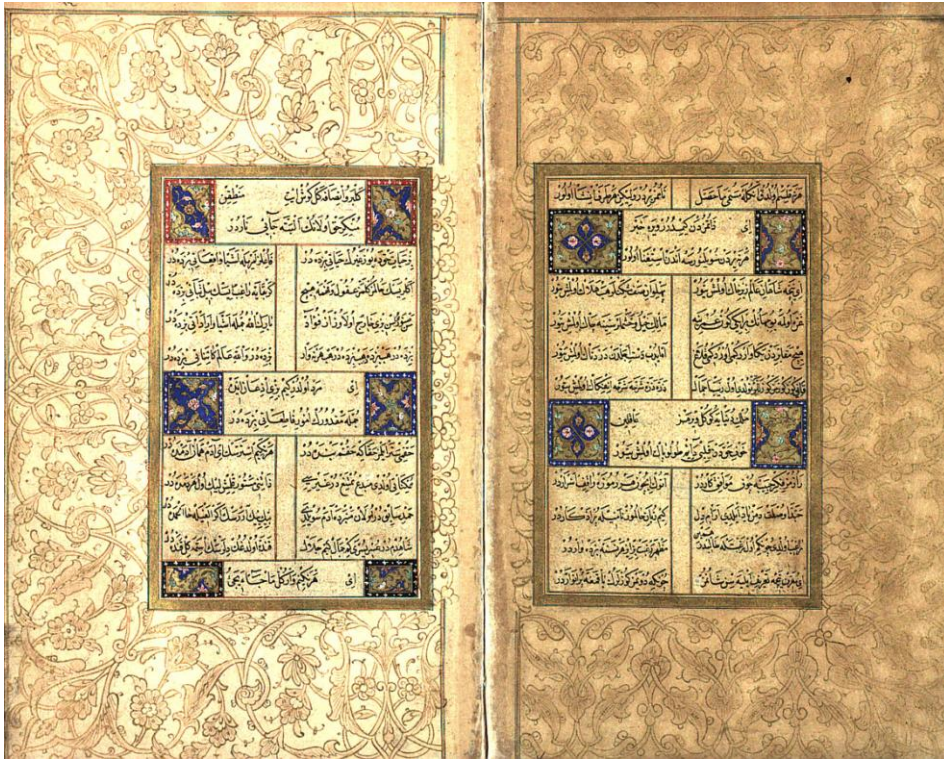
R.63. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 25b)

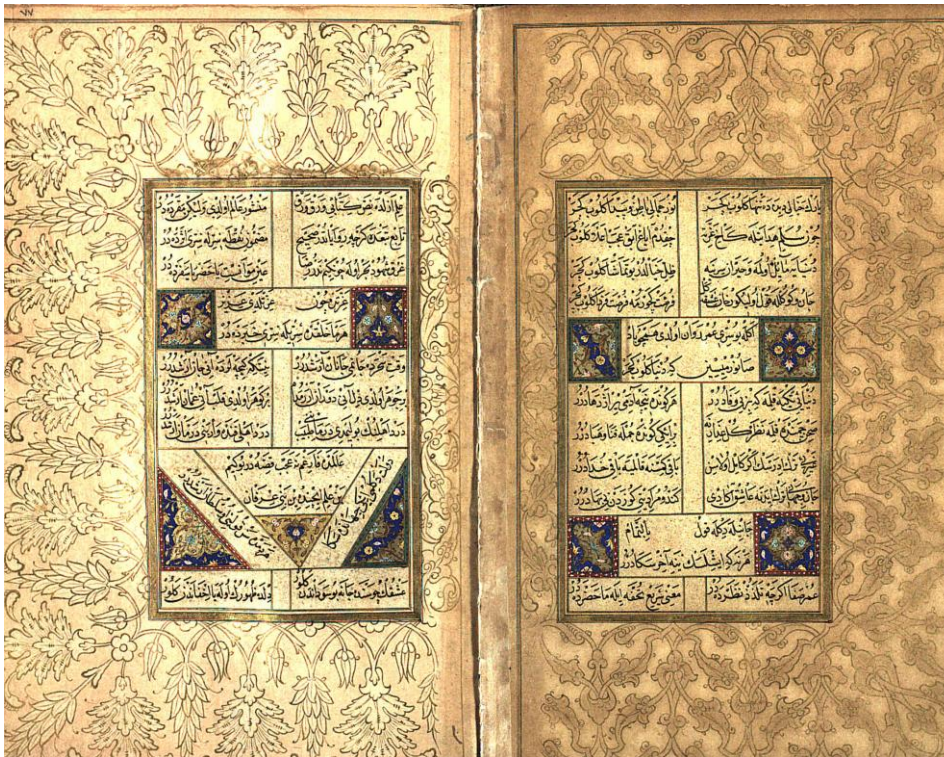
R.64. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 40a)

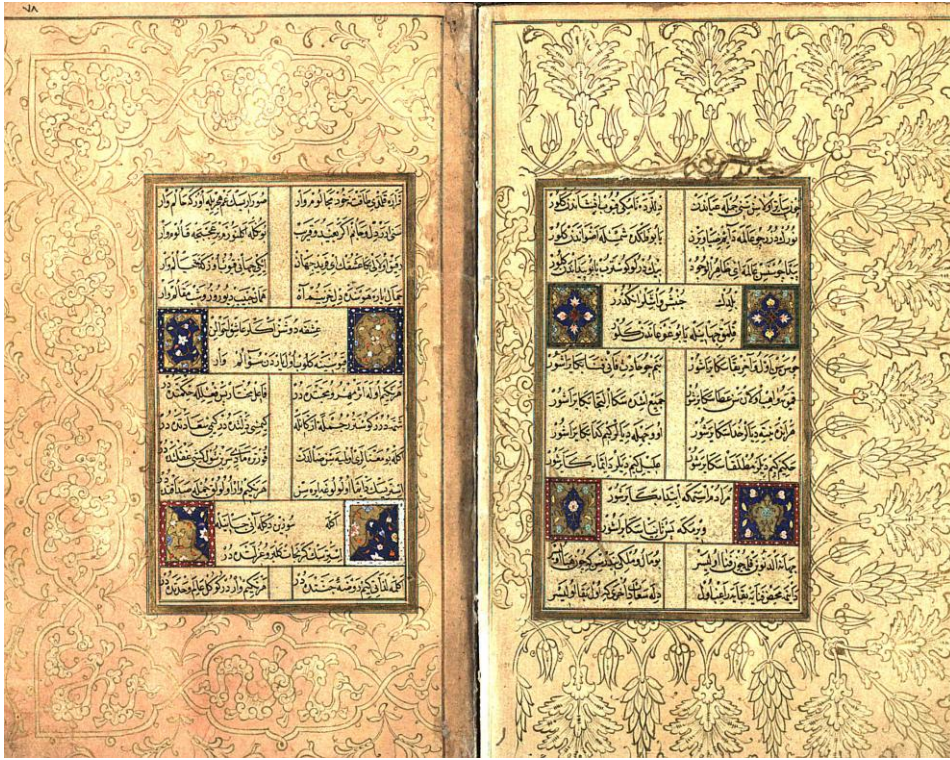
R.65. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 43b-44a)

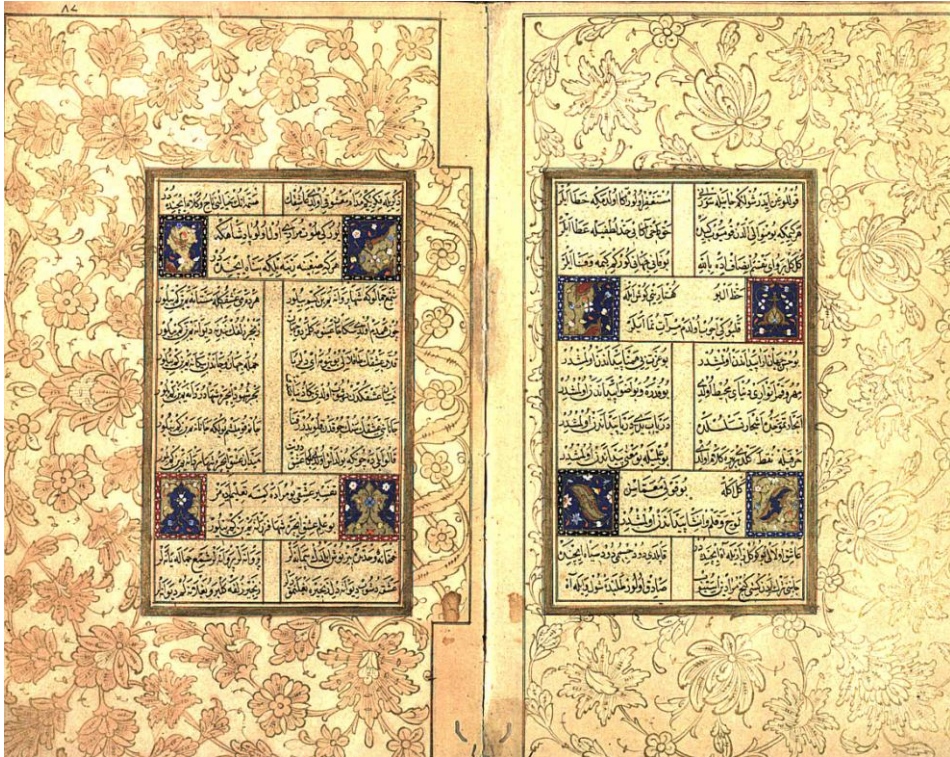
R.66. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 63b-64a)

R.67. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 76b-77a)

R.68. SK. Mihrîşah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 77b-78a)

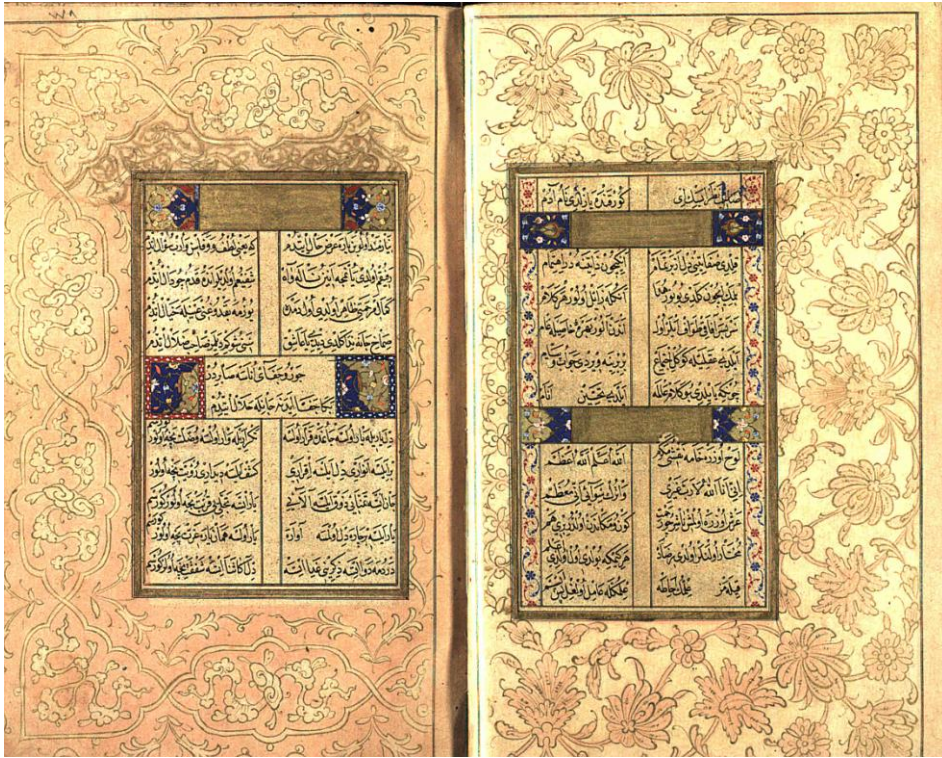
R.69. SK. Mihrîşah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 81b-82a)

R.70. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 148b)

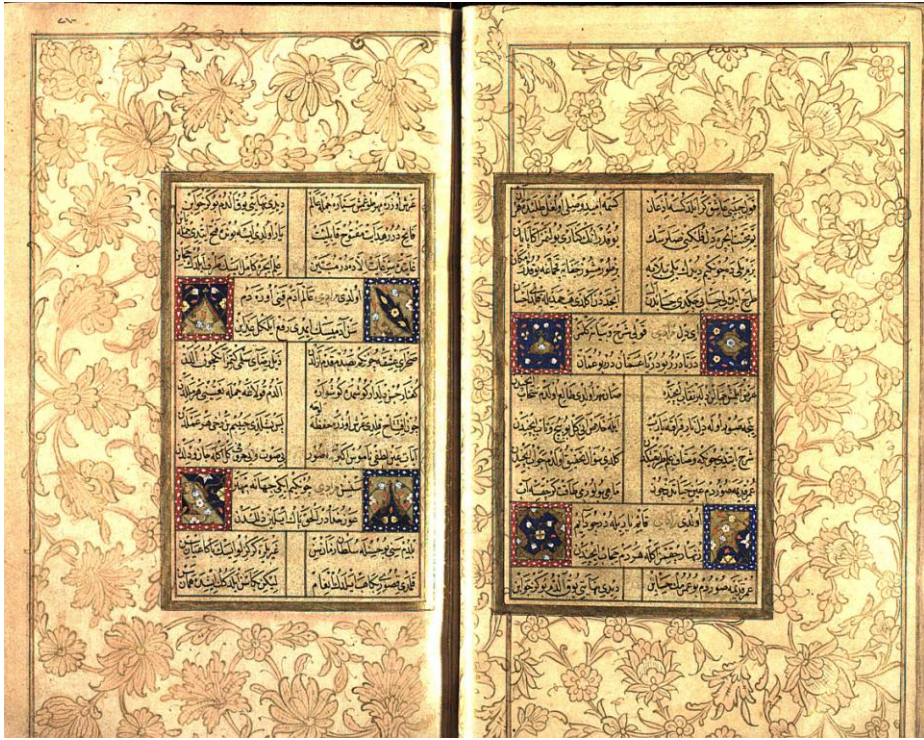
R.71. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 176b-177a)

R.72. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 178b-179a)

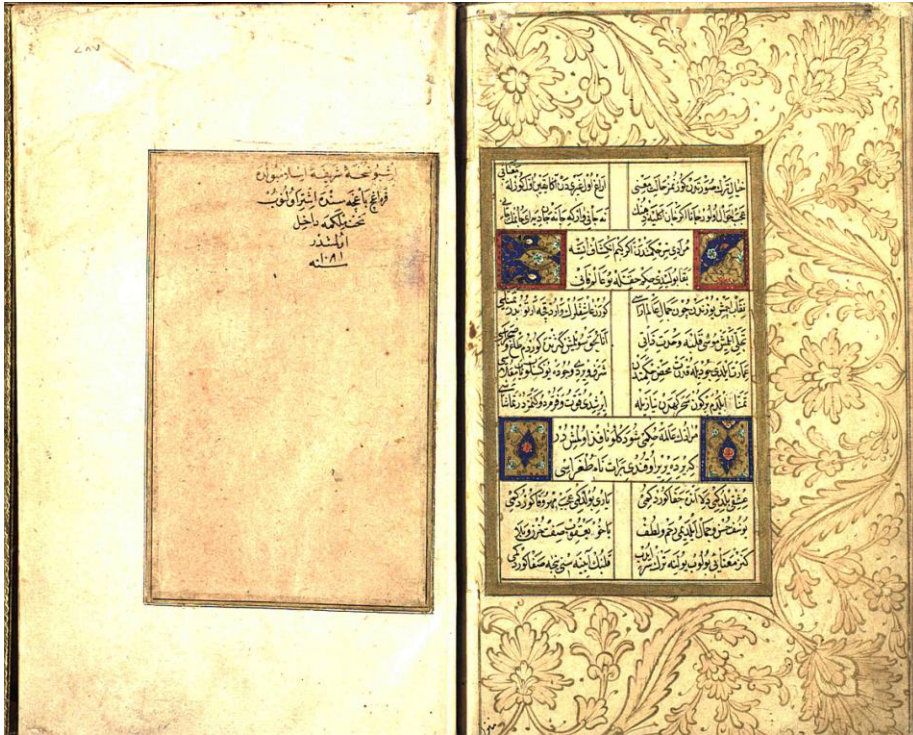
R.73. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 188b-189a)

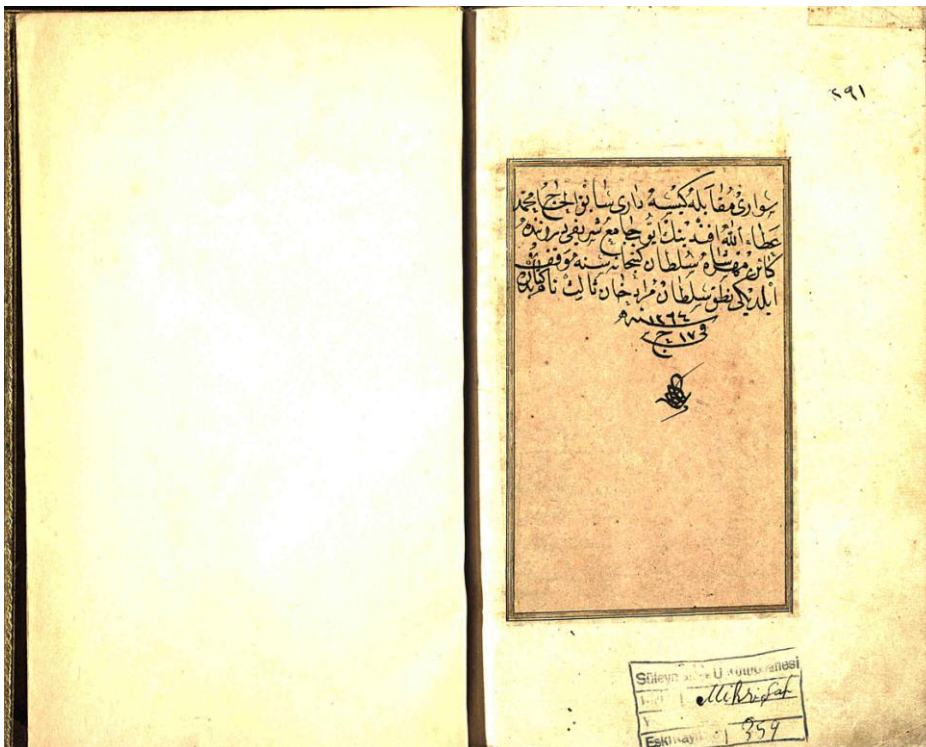
R.74. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 209b-210a)

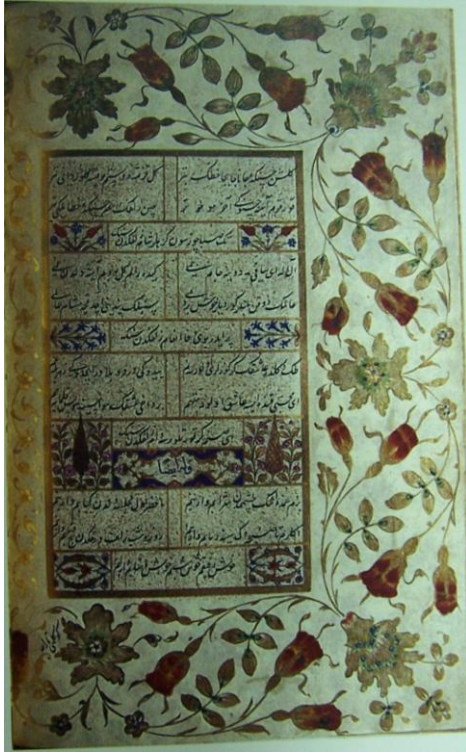
R.75. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 285b-286a)

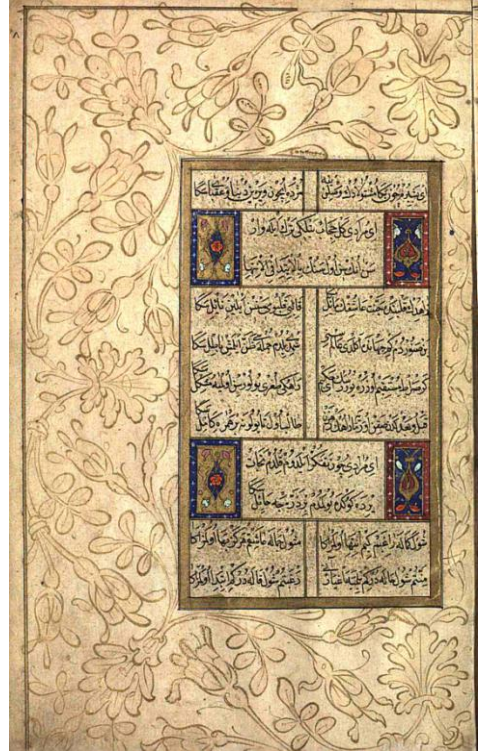
R.76. SK. Mihrîşah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 286b-287a)

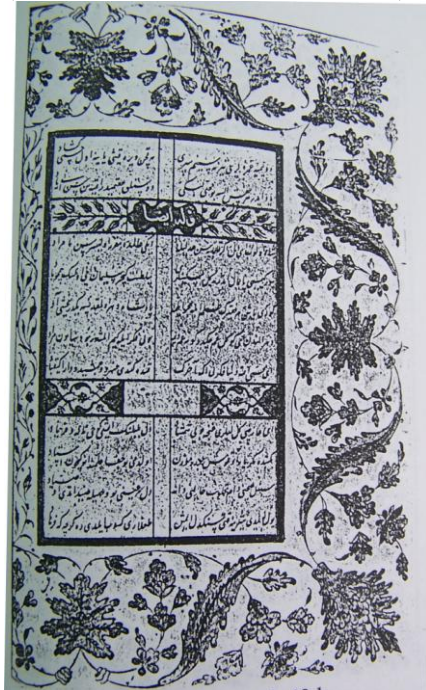
R.77. SK. Mihrîşah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 287b)

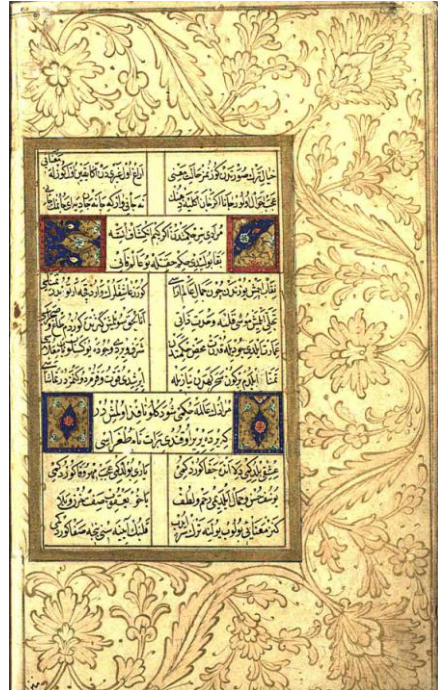
R.78. İÜK. TY 5467 (vr. 366b)
(Demiriz, Y., 2005'den alınmıştır)

R.79. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr. 359
(vr.8a)

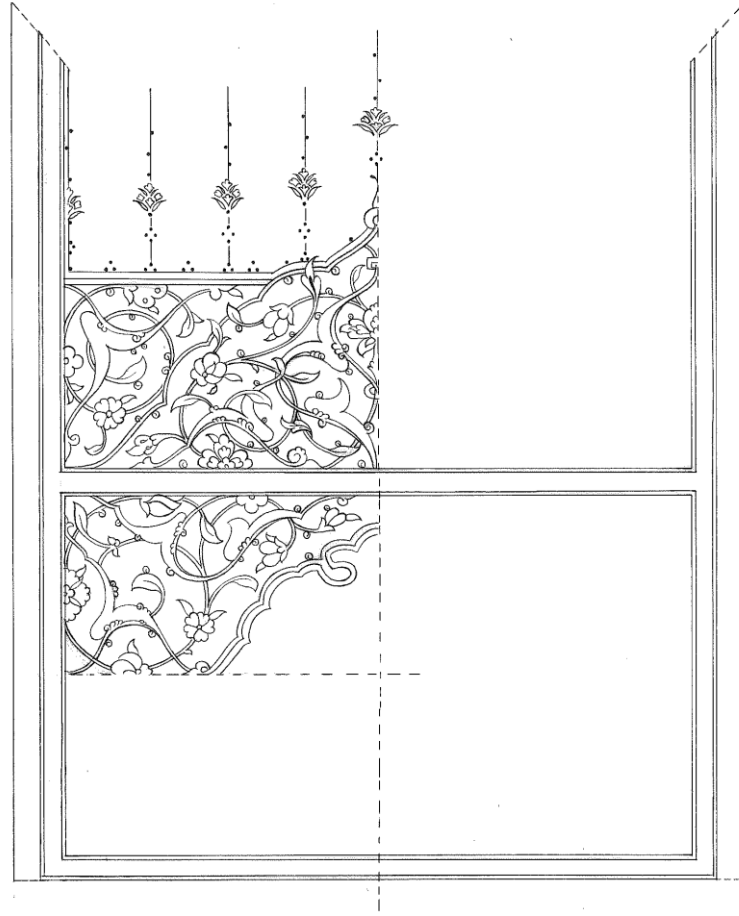
R.80. İÜK. TY 5467 (vr. 42b)

R.81. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr. 359
(vr.286b)

R.82. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 1b) unvan sayfası detayı

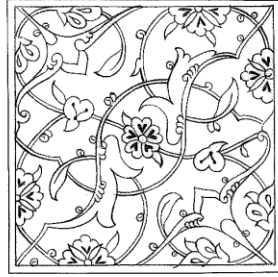

Ç.33. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 1b)

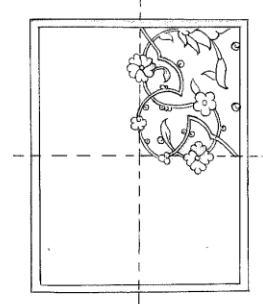
Ç.34-49. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 koltuk desenleri

C.34.(vr.76b)

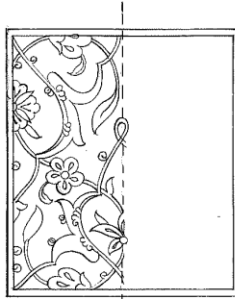
C.35.(vr.77a)

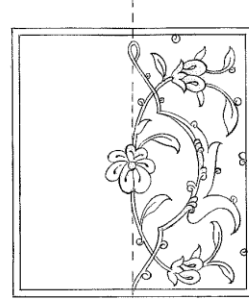
C.36.(vr.25b)

C.37.(vr.32a)

C.38.(vr.77a)

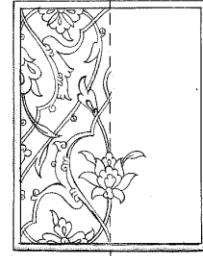
C.39.(vr.25b)

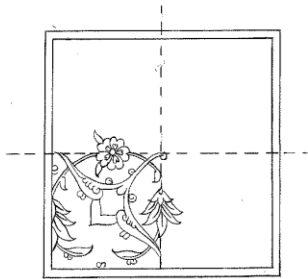
C.40.(vr.149a)

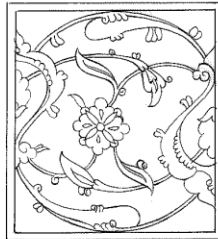
C.41.(vr.40a)

C.42.(vr.148b)

C.43.(vr.76b)

C.44.(vr.40a)

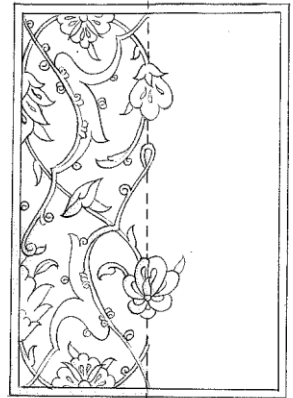
C.45.(vr.148b)

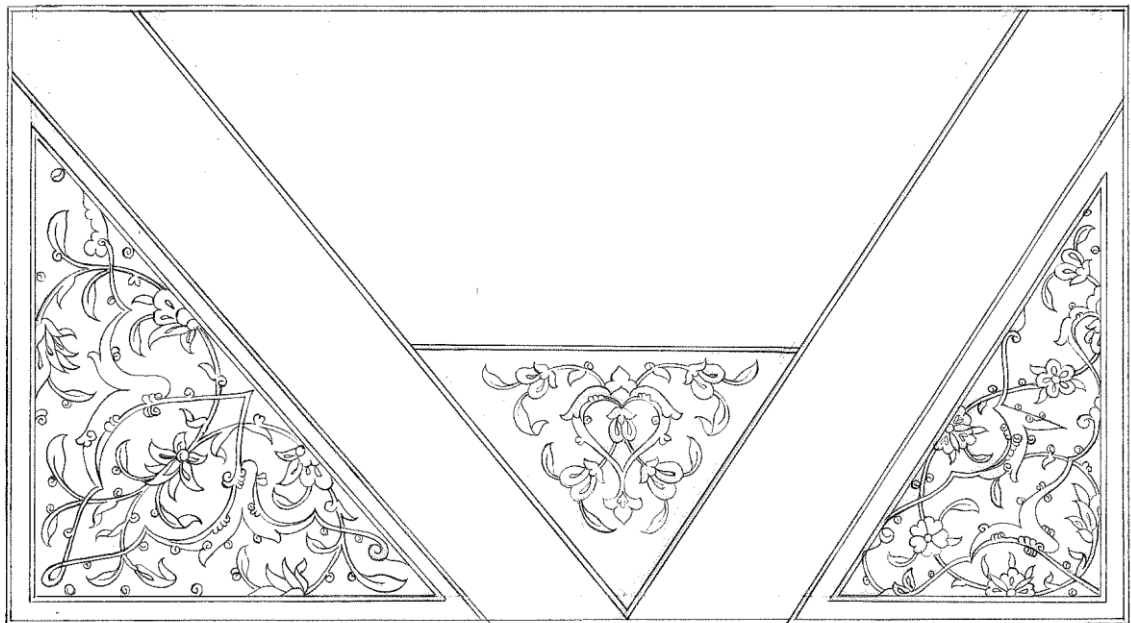
C.46.(vr.149a)

C.47.(vr.32a)

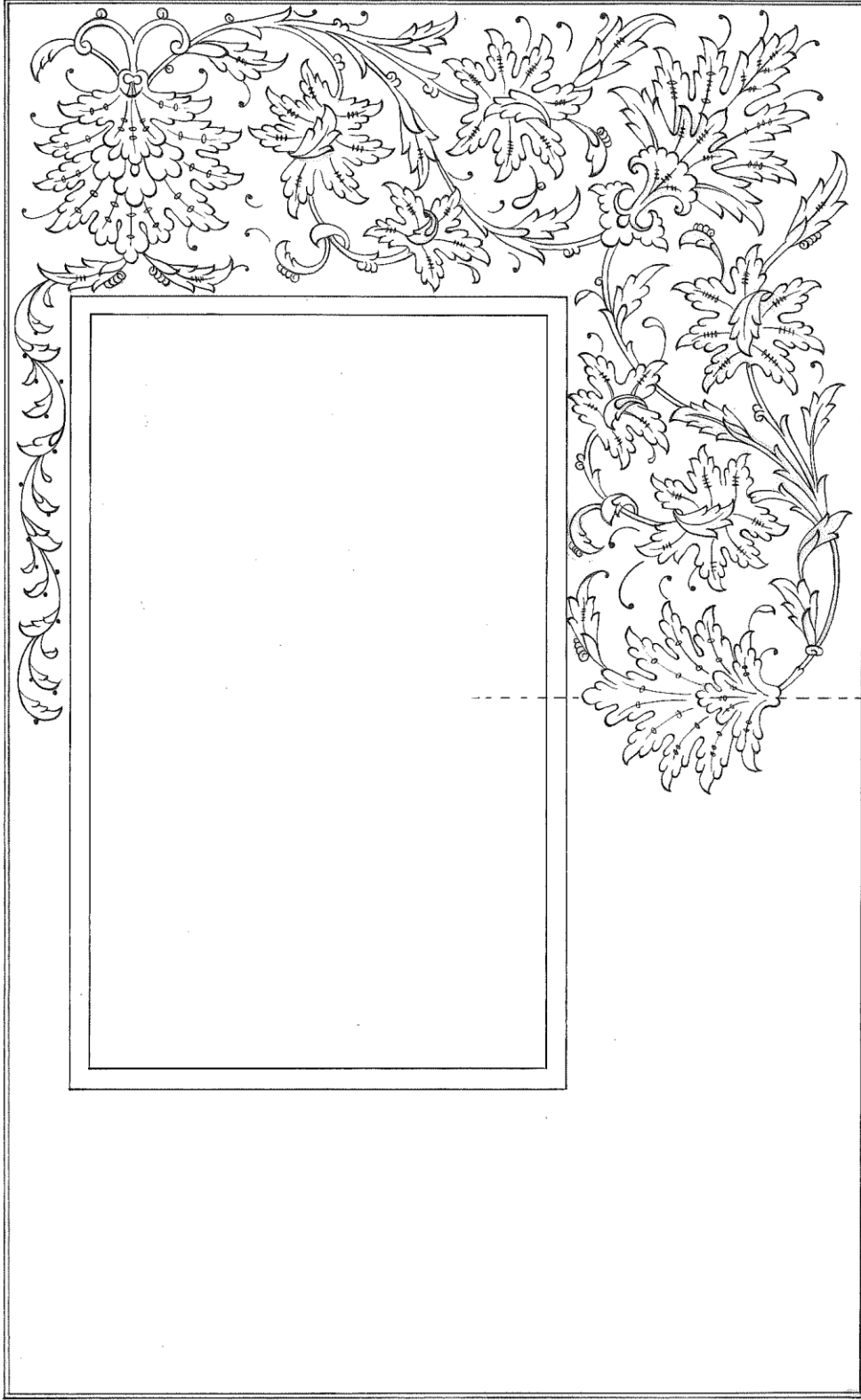
C.48.(vr.20b)

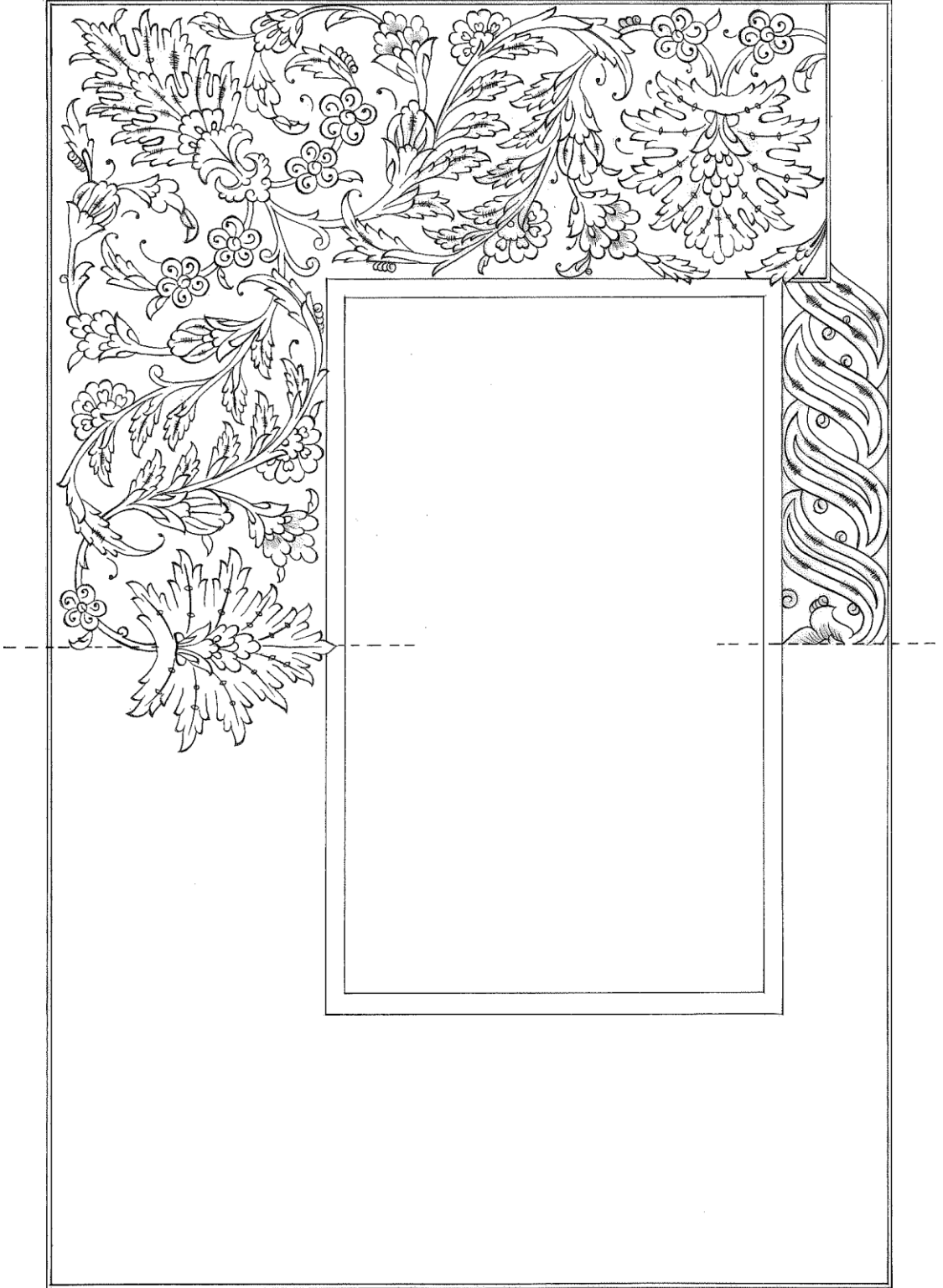
C.49 (vr.77a)

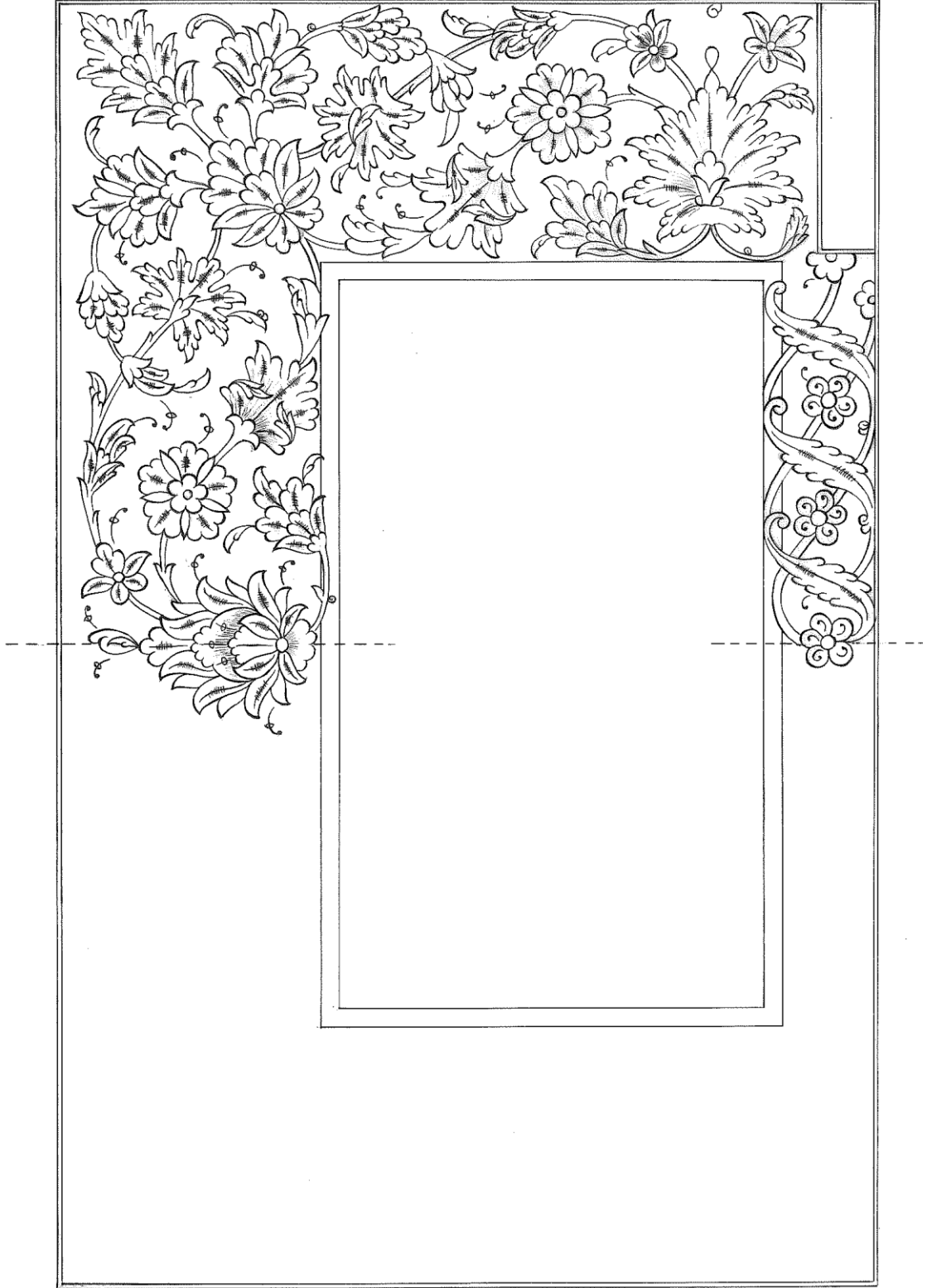
Ç.50. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 25b)

Ç.51. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 43b)

Ç.52. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 44a)

Ç.53. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr. 82a)

5.4. Kat. Nr.04 Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı – 625

Katalog Nr.	: 04
Resim Nr.	: R.83 – R.94
Çizim Nr.	: Ç.54 – Ç.55
Eserin Adı	: Dîvân
Bulunduğu Yer	: Süleymâniye Kütüphânesi,Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı
Envanter Nr.	: 625
Müellifi	: Sultan III. Murâd
Hattatı	: Belli Değil
Müstensihi	: Belli Değil
İstinsah Tarihi	: Belli Değil
Kitabın Eb'adı	: 283x180x35mm.
Yaprak Sayısı	: 270 varak
Dili	: Türkçe
Yazı Çeşidi	: Ta'lik
Satır/Sütûn Sayısı	: 15/2
Kullanılan Mürekkepler	: İs, zer mürekkebi
Kâğıt Rengi	: Krem
Bezemeli Sayfalar	: vr.1b, 2a unvan sayfası, 2032 adet tezhipli koltuk ve sûtûn araları.

KİTAP KABI

Eser, bordo deri üzerine gömme salbek, şemseli, köşebentli, şirazesini aşınmış, miklebli bir kab içindedir. Kabin dışı, 160x63mm. eb'adındaki şemse deseni ile miklebledeki şemse ve köşebent desenleri serbest hatâyî ve bulut motifleriyle *alttan ayırma şemse* üslûbundadır. Bezeme, etrafına dandanlı ince altın çizgiler çekilerek kısa tığlarla sonlandırılmıştır. Kabin ve miklebin üç kenarı zencerek demiri ile işlenmiş 3mm.'lik altın şerit ve ince altın cedvellerle çevrelenmiştir. Cild biraz aşınmış haldedir. (R.83)

Kabin içi, kab ve miklebl koyu kahverengi zeminde, altın dandanlarla çevrelenmiş hatâyî grubu motiflerle hazırlanan 80x50mm. eb'adındaki şemse deseni, gömme olarak *alttan ayırma şemse* üslûbunda bezenmiştir. Miklebledeki 50x40mm. eb'adındaki şemse deseni de aynı usûlde hazırlanmıştır. Kabin iç kısmını zencerek demiri ile işlenmiş altın şerit ve ince altın cedveller çevrelemiştir. Eserin sırt kısmı bezemesizdir. (R.84)

ESERİN GENEL ÖZELLİKLERİ:

Eserin başında numarasız bir yaprakta “Cennetmekân firdevs-aşiyân merhum ve mağfur el-muhtac alâ rütbetü'l- gafur es Sultan ibn Sultan Sultan Murâd Han Salis Hazretlerinin tasavvufa dair dîvânlarıdır.” ile dîvânın ikinci Murâd'a ait olduğu yazılı ise de yanlıştır.(R.85)

Eserin 1a sayfasında Hekimoğlu Ali Paşa'nın vakıf mührü basılıdır. (R.86) Başu, diğler üç nüshayla aynı olan eserde 1 Besmele manzûmesi, 1278 gazel, 1 muhammes, muhtelif konularda 24 nesnevî (besmele manzûmesi dahil), 28kıt'a, 7 müfred vardır.

Eser krem rengi kâğıda 198x104mm. alan içerisine çift sûtûna 15 satırla ta'lik hat ile yazılmıştır. Eserin başu vr.1b-2a *unvan sayfası* düzeninde tasarlanmış olup klâsik usûle göre bezenerek tığlarla tamamlanmıştır. (Ç.54; R.87)

Başlıklar ve bazı gazellerin kenarlarında vezinleri zer mürekkeble yazılmıştır. Sütûn araları ile şairin mahlasının bulunduğu alt alta iki satır halinde yazılan beyitlerin her iki yanına yapılan koltuk bezemeleri ince altın cedvellerle çevrenmiştir. İçleri rumî, hatâyî grubu motifler ve üslûplaştırılmış çiçeklerle halkârî olarak bezenmiş olup 13. ve 18. varaklarda mavi ve kırmızı ile *zer-şikâf halkârî* bezeme yapılmıştır.(R.89-92)

Yazı sâhası 0,5 ve 2mm.'lik iki cedvel arasına çekilen kırmızı iplik ve en dışta lâciverd kuzu ile çevrenmiştir. Bazı sayfalarda iplik rengi olarak turuncu kullanılmıştır.

Hâtîme sayfası bulunmayan eser;

“Cür’adan mestem ineb âbı nedür

Bu şarâbûn bilmezem nâbı nedür” beyitiyle sona ermektedir. (R.93)

Ayasofya 3972 ve Fatih 3874 nolu nüshalarla karşılaştırıldığında sonunda dört mısranın eksik olduğu tespit edilmiştir.

ESERİN BEZEME ÖZELLİKLERİ:

Unvan Sayfası Tezhibi:

vr. 1b-2a: Eserin başı 1b-2a varakları *unvan sayfası* düzenindedir. (Ç.54, R.87) Yazı sâhasında dendanlarla sınırlandırılan satırlar sıvama altınüzerine içi kırmızı helezonlardan oluşan *beyne's-sütûr* bezemelidir. Sütûn aralarında tek iplik şeklinde devam eden desen yaprak ve penç motifleriyle halkârî usûlünde bezenmiştir. Tüm sütûn araları 0,5mm.'lik altın cedvellerle çevrenmiştir. Alt alta iki satır halinde yazılan şairin mahlasının bulunduğu beyitlerin her iki yanına yapılan koltuk tezhipleri, karşılıklı olarak birbirinin aynısıdır.

vr.1b'nin altın cedvelli yazı sâhasının üst kısmında yer alan 36x98mm. eb'adındaki bezeme *iklîl unvan* şeklindedir. Desen sâhasının merkezinde, yaprak motifleriyle çevrenmiş sıvama altın zeminli yazı sâhası boş bırakılmıştır. Yazı tarhının iki yanında bulunan altın ve lâciverd zeminler yaprak motifleriyle tahlara ayrılmıştır. Desen tahları hatâyî gurubu motiflerle klasik üslûba göre bezenmiştir. Motifler pembe, beyaz, mavi, turuncu ve sarı olup içlerine kendi renginin koyusuyla gölgelendirmeler yapılmıştır. Yatay dikdörtgen sâha iki ince altın cedvel arasına çekilen 1mm.'lik siyah iplikle çevrenmiştir. Bezeme, yatay dikdörtgen alana üst taraftan bitişik yerleştirilen yarım penç motifi ve onların hemen yanından çıkan pembe ve mavi tepelikler üzerine yerleştirilen 33mm. uzunluğundaki tığlarla tamamlanmıştır. Tığlar çizgisel olmakla beraber iri ortabağ rumî ve üslûplaştırılmış çiçek motifleriyle yapılmıştır. Motifler altın olup, zeminde lâciverd ve kırmızı kullanılmıştır. (Ç.54, R.87,94) Bahirbaşı bezemesiz olup zer mürekkebi ile yazılmıştır. Sütûn araları tek iplik şeklinde yaprak ve penç motifleriyle halkârî olarak bezenmiştir.

vr.2a'daki sütûn arası bezemeleri vr.1a'dakilerle aynı özelliklere sahiptir. 24x27mm. eb'adındaki 6 adet koltuk bezemeleri karşılıklı olarak birbirinin aynısıdır. Koltuklarda sâhanın ortası kırmızı ve mavi dendanlı ipliklerle dörtgen şeklinde ayrılmış, köşeler yaprak motifleriyle *halkârî* üslûbunda bezenmiştir. Dörtgen sâhanın içi sıvama altın sürülerek parlatılmıştır.(R.87)

Yazı sâhasının 1b'de üç, 2a'da dört tarafı 0,5mm. ve 2mm.'lik iki cedvel arasına çekilen kırmızı iplik ve en dışta lâciverd kuzu ile çevrenmiştir.

Koltuk Tezhibi:

Eserde toplam 2032 adet koltuk bulunmaktadır. Eb'adları 24-26x27mm. dir. Koltuk bezemeleri rumî, hatâyî grubu motifler ve üslûplaştırılmış çiçek motifleriyle hazırlanmıştır. Çift tahrir, klasik halkârî ve renkli *halkârî* usûlünde tezhip edilmiştir. 13 ve 18. varaklarda mavi ve kırmızı boya ile *zer-şikâf halkârî* yapılmıştır. (Ç.55, R.89-92)

Eserin baş sayfalarındaki koltuklardaki desen ve bezemedeki sadelik ileriki sayfalarda yerini daha zarif desenlere bırakmıştır. (R.87-93)

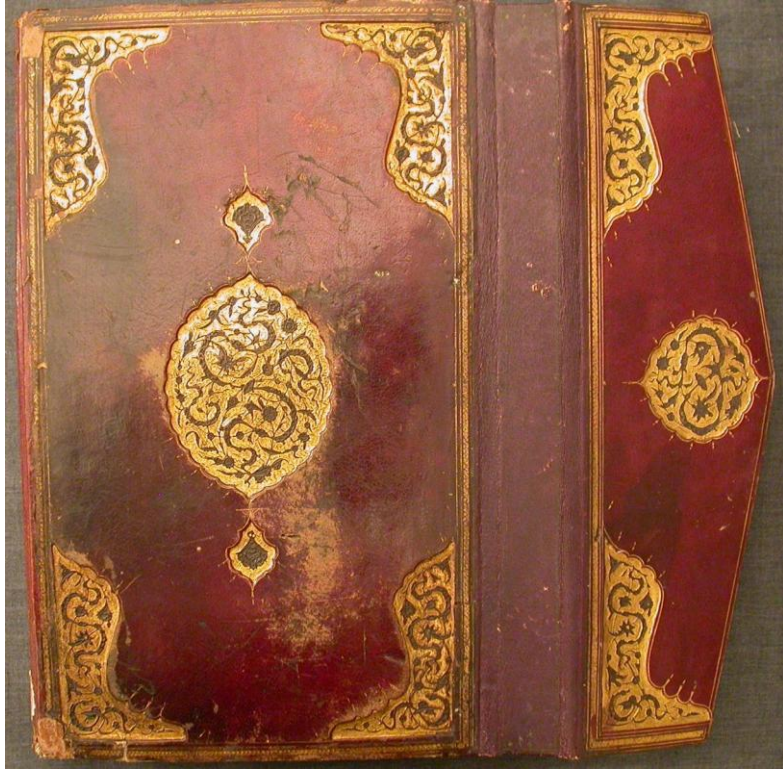
Sütûn Arası Tezhibi:

Hatâyî grubu motifler ve üslûplaştırılmış çiçeklerle hazırlanan desen *çift tahrir*, *klasik halkârî* ve *renkli halkârî* usûlünde tezhip edilmiştir. Eserin son sayfalarında her bir mısra arasındaki satırlar aynı usûlde bezenmiştir.(Ç.55, R.87-93)

Eserin tamamındaki koltuk ve sütûn arası bezemeleri birbiriyle uyumludur.

Eserin bütününde motif birliği korunmuştur. Başından sonuna kadar bütün tezhiplerde birbirine uyumlu, birbirine benzeyen desenlerin bazen tekrarlanarak çoğu zamanda çeşitlendirilerek uygulandıkları görülmektedir.

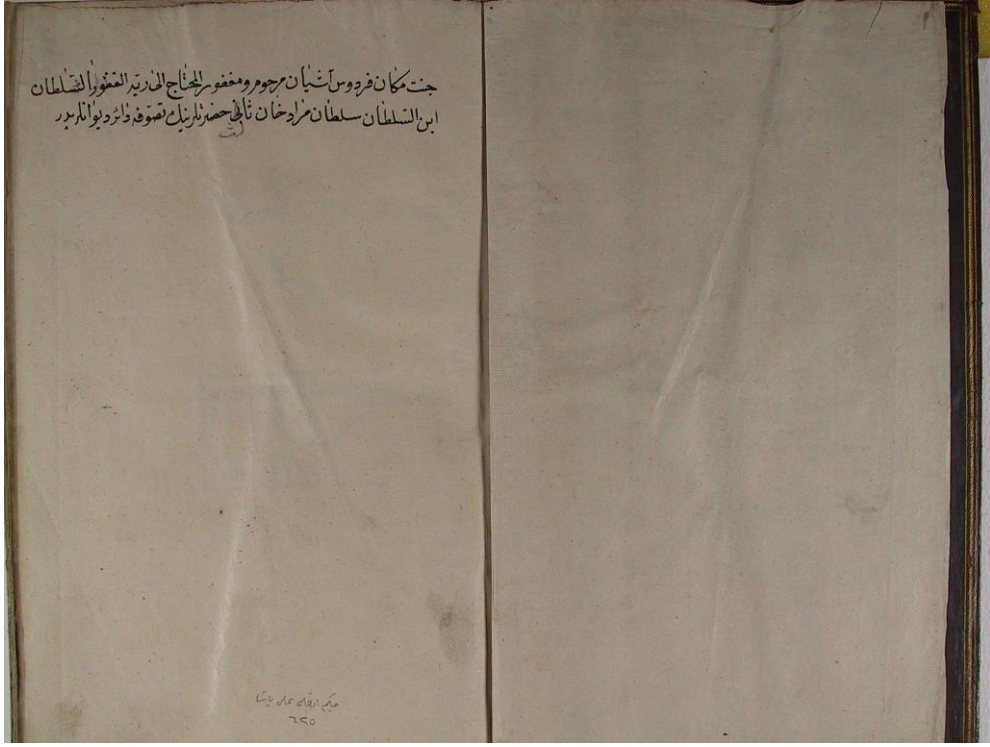
Sayfa düzeni, Fatih 3874 nolu nüshanın son varaklarıyla benzerlik göstermektedir. Her iki nüshanında son varaklarında her bir mısra arasına bezeme yapılmıştır. Hekimoğlu 625 nolu nüshanın sütûn araları Fatih 3874 nolu nüshanın sütûn aralarına göre daha zarif motifler ve ince bir işçilikle bezenmiştir.(R.54, R.93)

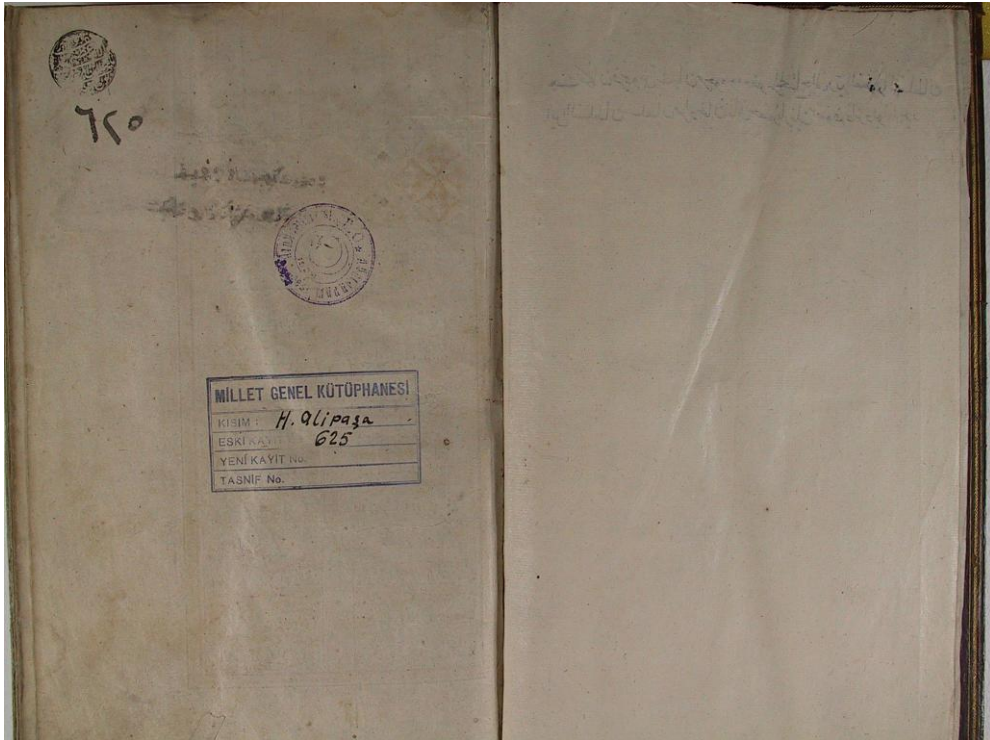
R.83. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 Kabin Dışı

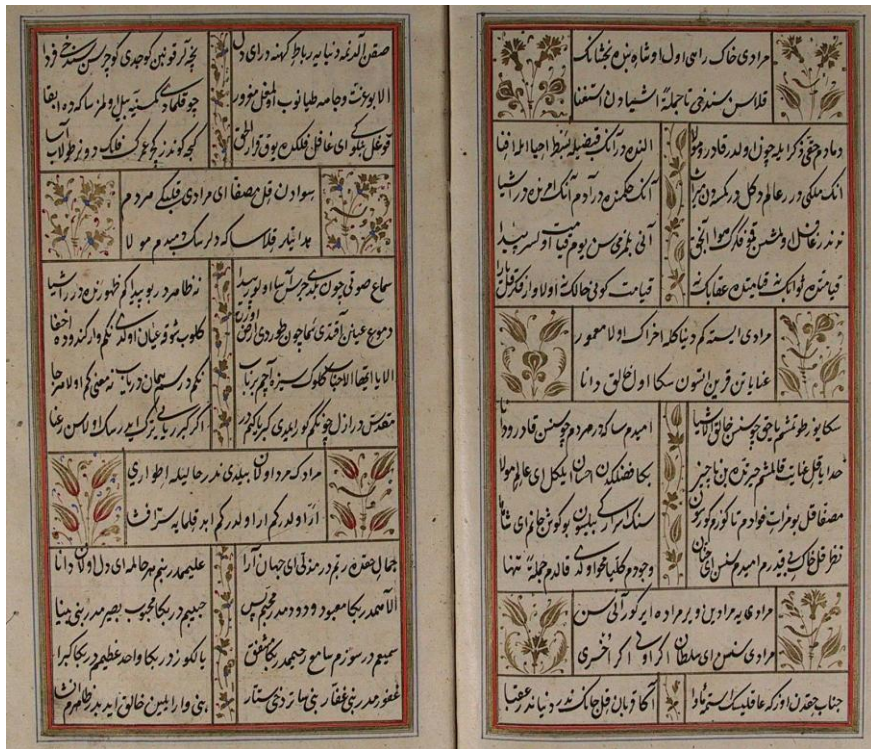
R.84. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 Kabin İçi

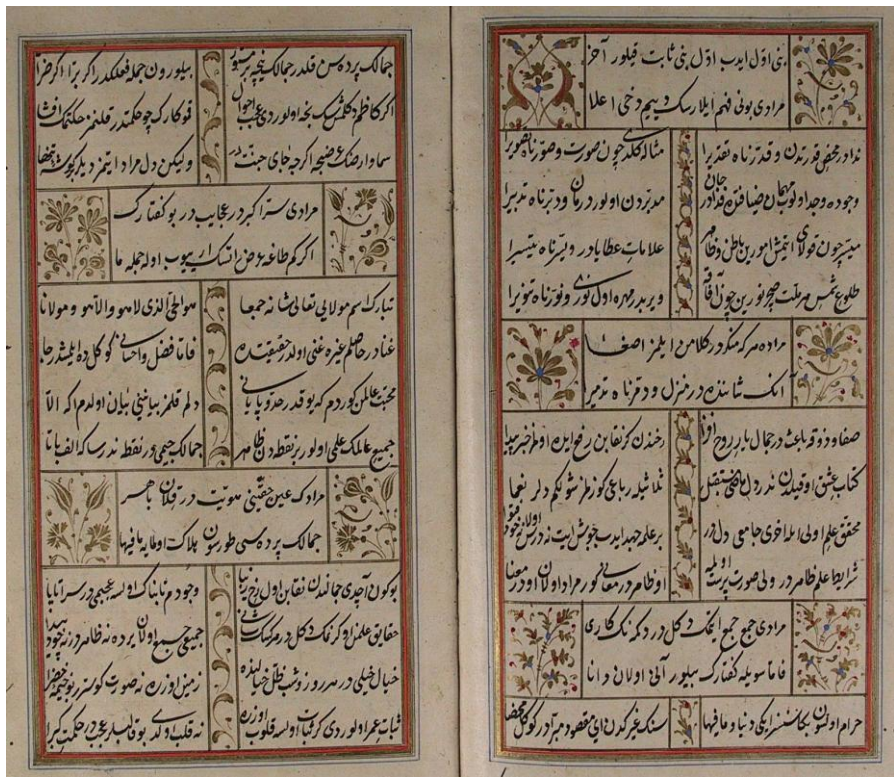
R.85. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625

R.86. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr. 1a)

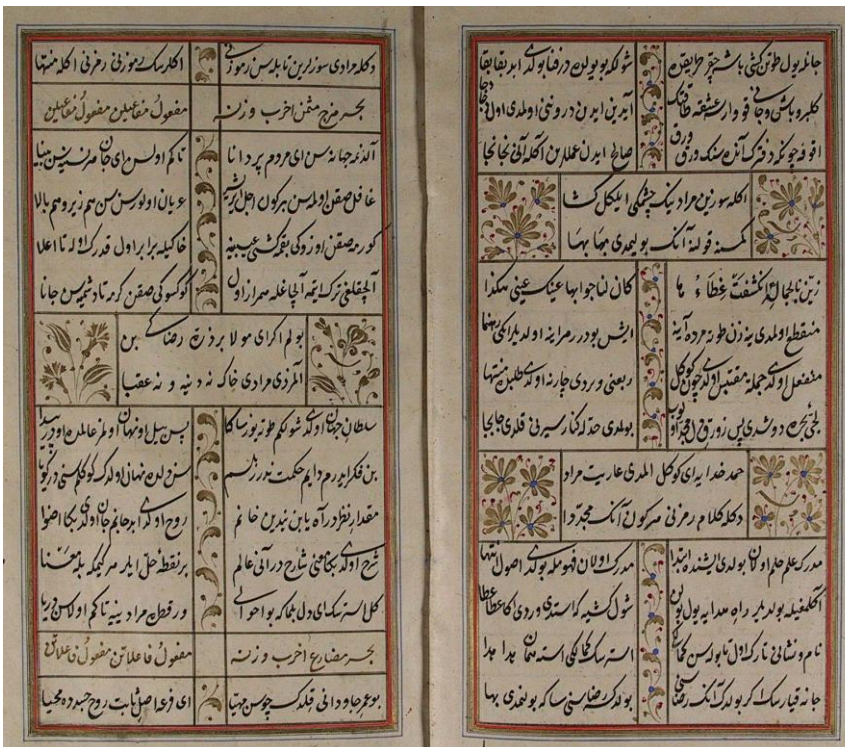
R.89. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.12b-13a)

R.90. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.13b-14a)

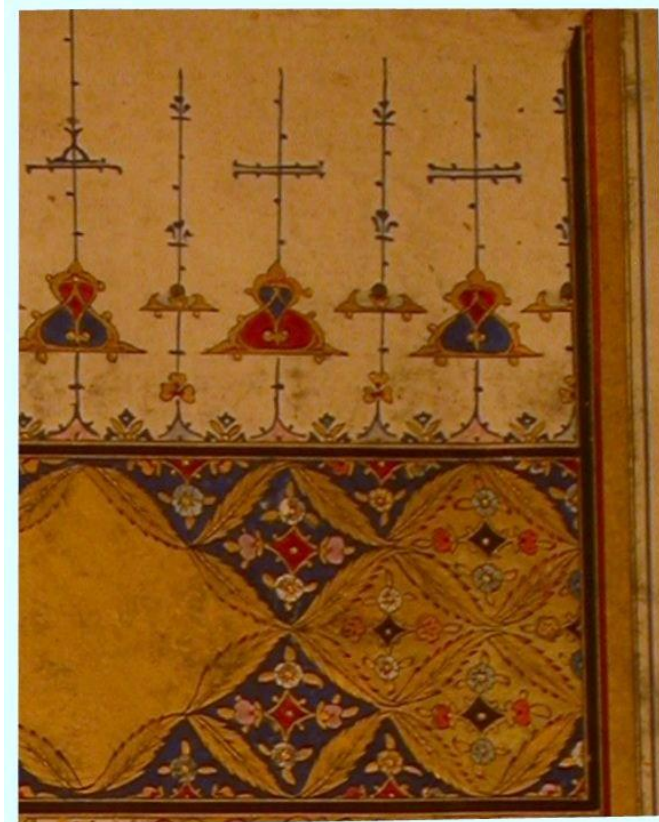
R.91. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.17b-18a)

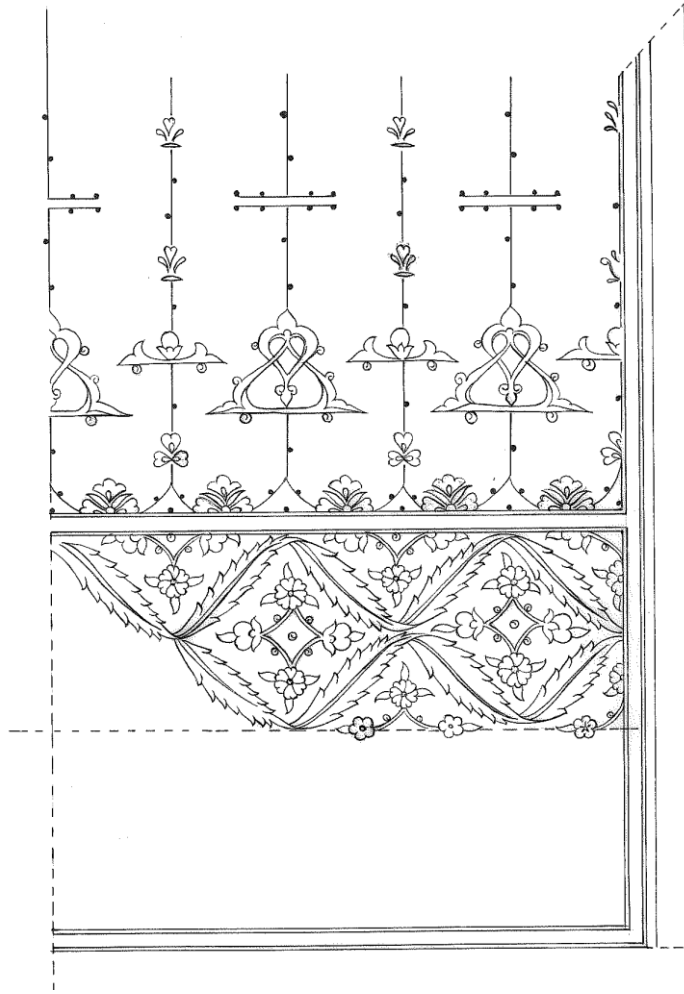
R.92. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.18b-19a)

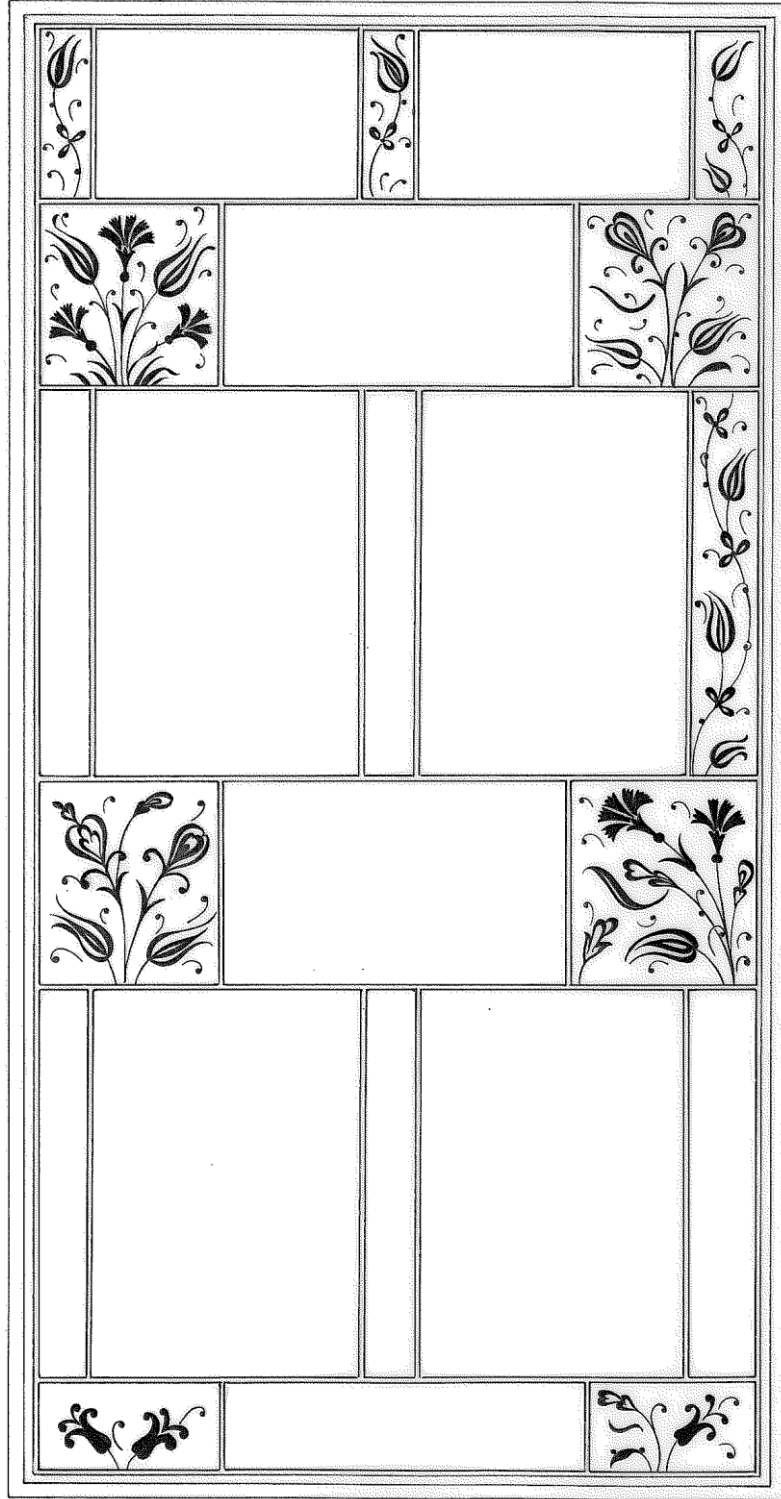
R.93. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.270b)

R.94. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.1b) unvan sayfası detayı

Ç.54. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.1b)

Ç.55. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.17b)

SONUÇ

Katalog bölümünde incelemeye aldığımız Sultan III. Murâd Dîvânı'nın Süleymâniye Kütüphânesi'nde bulunan dört yazma nüshası bezeme özellikleri yönünden incelenmiş ve konu ile ilgili araştırmalardan elde edilen bilgiler ışığında şu sonuçlara varılmıştır:

İncelenen eserlerin hepsinde vr. 1b-2a, *unvan sayfası* düzeninde tasarlanmıştır. Diğer bir ortak özellik ise yazı sâhasının çift sütun olarak düzenlenmiş olması ve cedvellerle tezhipli kısımlardan ayrılmasıdır. Eserlerin hepsinde sayfalar, cedvelli ve *müzehheptir*. Bütün örneklerde *zer-ender-zer*, *klasik düz tezhip* ve *halkârî* bir arada işlenmiştir.

Altın ve bedâhşi lâciverdi zemin rengi olarak sıkça kullanılmakla beraber daha küçük sâhalarda siyah, yeşil, mavi, ve kırmızı renk hâkimdir. Bu paftalar rumî, bulut, yaprak, geometrik şekilli ince altın cedveller ve renkli ipliklerle ayrılmıştır. iplikler turuncu, kırmızı, siyah ve yeşil kuzu olarak lâciverd yapılmıştır. Motiflerde ise sarı, turuncu, yeşil, kirli pembe, beyaz, mavi ve kiremit rengi kullanılmıştır.

Sayfa kenarı bezemesi sadece iki eserde karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan biri SK.Ayasofya Kitaplığı, 3972'nolu nüshanın vr.1b-2a sayfa kenarları diğeri ise SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, 359'nolu nüshadır. Bu nüshanın tüm sayfa kenarları *klasik halkârî* olarak tezhip edilmiştir. *Hâtîme* tezhibi ise SK. Fatih Kitaplığı, 3874'nolu nüshada görülmektedir. XVI.yy. bezemelerinin genelinde görülen *zahriye* tezhibi incelediğimiz eserlerde görülmemektedir.

İÜK. TY 5467, İÜK. TY 5477'de bulunan Muhibbî Dîvânları ve TSM. 2/2107'de Murâdî Dîvânı'ndaki sayfa düzeni, başlık tezhibi, koltuklar, kenarsuyu desenleri tez kapsamında incelemiş olduğumuz SK. Ayasofya 3972, SK. Fatih 3874, SK. Mihrişah Sultan 359, SK. Hekimoğlu 625'nolu nüshalarla karşılaştırıldığında, çift sütun halindeki sayfa düzeni, koltuk bezemelerinin sayfa içindeki yerleşimi, kenarsuyu

bezemelerinde görülen motif ve üslûp benzerlikleri, bazı varaklarda hemen hemen aynı bezemelerin görülmesi işçiliği zayıf olmakla birlikte, XVI.yy. klasik tezhip üslûbunun bu eserlerdeki izlerini göstermektedir.

İncelenen eserlerde hattat ve müzehhip imzasının olmaması sebebiyle, Sultan III.Murâd'ın saltanat yıllarına(1574-1595) ait, devrin imzalı ve tarihli eserleriyle yapılan karşılaştırmalar neticesinde, incelenen eserlerdeki bezemelerin Sultan III. Murâd dönemi tezhip özelliklerini aksettirdiği tespit edilmiştir. Bu da teze konu olan dîvânların bezemelerinin Sultan III.Murâd'ın saltanat yıllarında yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

KAYNAKÇA

- ARSEVEN, C. Esad, **Türk Sanatı**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1970.
- BANARLI, N. Sami, **Resimli Türk Edebiyatı Tarihi**, C.I, İstanbul, MEB. Yayınları, 1987.
- BAYKAL, Bekir Sıtkı, **Sultan Murâd Han'ın Saltanatı**, Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, C.2, Ankara, Kültür ve Tuizm Bakanlığı, 1982.
- BİLİRGEN, Emine - SÜHEYLE, Murat, **Topkapı Sarayı Hazine-i Hümayûn**, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- BİROL, İnci A., - DERMAN, Çiçek, **Türk Tezyînî San'atlarında Motifler**, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Neşriyatı, 1991.
- BİROL, İnci A., **Tezhip Tasarım**, Yayınlanmamış ders notları, 2005.
- BİROL, İnci A., **Klasik Devir Türk Tezyînî Sanatlarında Desen Tasarımı**, Çizim Tekniği ve Çeşitleri, İstanbul, Kubbealtı Akademisi Neşriyatı, 2008.
- CUNBUR, Müjgân **Menâkıb-ı Hünerverân**, (Âlî'den), Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.
- CUNBUR, Müjgân, "Milli Kültürümüzde Kitap Sanatları", **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler**, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1990, s:153-182
- ÇAĞMAN, Filiz, "Osmanlı Sanatı", **Anadolu Medeniyetleri III Selçuklu/Osmanlı**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Avrupa Konseyi 18. Sanat Serisi, 1983, s:97-105
- ÇAĞMAN, Filiz, **Serzergârân Mehmed Usta ve Eserleri**, Kemal Çığ'a Armağan, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Müdürlüğü Yayınları, 1984.
- ÇAĞMAN, Filiz, "Minyatür", **Osmanlı Uygarlığı**, C.II, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s:893-916

- ÇIĞ, Kemal, **Türk Kitap Kapları**, İstanbul, Doğanekardeş Basımevi, 1971.
- ÇIÇEK, Kemâl, “III. Murâd”, **Osmanlı Hanedan Ansiklopedisi**, C.12, Ankara, MEB. Yayınları, 1999.
- DEMİRİZ, Yıldız, **Osmanlı Kitap Sanatlarında Natüralist Üslûpta Çiçekler**, İstanbul, Rektörlük yayın no:3277, Edebiyat Fakültesi Yayınları, No:3205, 1986.
- DEMİRİZ, Yıldız, **Osmanlı Kitap Sanatlarında Doğal Çiçekler**, İstanbul, Yorum Sanat Yayınları, 2005.
- DERMAN, Çiçek, “Yazma Eserlerde Tezhip Sanatı”, **Elazığ, Fırat Havzası Yazma Eserler Sempozyumu**, 5-6 Mayıs 1986, Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Araştırma Merkezi, 1987, s:63-68
- DERMAN, Çiçek, “Osmanlılarda Tezhip Sanatı”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi**, C.II, İstanbul, İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), 1998, s:487-491
- DERMAN, Çiçek, “Türk Tezhip Sanatının Asırlar İçinde Değişimi”, **Türkler Ansiklopedisi**, C.12, YTY, Ankara, 2002, s:289-299
- DERMAN, Çiçek, **Gelenekli Türk Desenleri**, Yayınlanmamış ders notları, 2008.
- DERMAN, Çiçek, “Osmanlıda Klasik Dönem”, **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s:343-359
- DERMAN, Çiçek, “Tezhip sanatında kullanılan terimler, tabirler ve malzeme”, **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s:525-534
- DERMAN, Çiçek – DURAN, Gülnur, “Şahkulu”, **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, C.38, İstanbul, 2010.
- DERMAN, Uğur, “Hat”, **Sabancı Koleksiyonu**, İstanbul, Akbank Kültür Yayınları, 1995.
- DERMAN, Uğur, **Türk Kitap Sanatları Tarihi**, Yayınlanmamış ders notları, 2008.

- DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi Yayınları, 1982.
- DURAN, Gülnur, “Kara Memi”, **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, C.24, İstanbul, 2001.
- DURAN, Gülnur, **Türk Tezhip Sanatının Tarihsel Gelişimi**, Yayınlanmamış ders notları, 2008.
- DURAN, Gülnur, **Ali Üsküdârî**, Tezhip ve Rukanî Üstâdı, Çiçek Ressamı, Kubbealtı Neşriyatı No:145, İstanbul, 2008.
- DURAN, Gülnur, “Serlevha”, **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, C.36, İstanbul, 2009.
- GÖÇKÜN, Önder, **Kitap dünyasında El-Yazması Eserlerin Değeri ve Önemi**, Türk Kültürü, S.27, Yıl. XXIV, Ankara, Kasım 1985.
- GÖZGÜCÜ, Sabri, **Osmanlı Padişahları, 12. Padişah, Murad III**, İstanbul, Gür Yayınevi, 1975.
- HAMMER, Joseph Von, **Osmanlı Devleti Tarihi**, C.2, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1990.
- KARATAY, Fehmi Ethem, **Topkapı Sarayı Müzesi, Ktp. Türkçe Yazmalar Kataloğu**, C.II; Filoloji, Edebiyat, Mecmualar, İstanbul, Topkapı Sarayı Müzesi Yayını, 1961.
- KAZAN, Hilâl, **XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi**, Doktora tezi, İstanbul, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı, İslâm sanatları Tarihi Bilim Dalı, 2007.
- KIRKKILIÇ, Ahmet, **Sultan Üçüncü Murâd, Hayatı, Edebî kişiliği, Eserleri ve Dîvânının Tenkidli Metni**, Doktora tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Fen- Edebiyât Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 1985.
- KIRKKILIÇ, Ahmet, **Sultan Üçüncü Murâd, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Dîvânından Seçmeler**, İstanbul, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:873, 1988.

- KUT, Günay, “Türk Edebiyatında Klasik Dönem” **Osmanlı Uygarlığı**, C.II, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s:528-551
- KÜTÜKOĞLU, Bekir, “Murâd III”, **TDV. İslâm Ansiklopedisi**, C.31, İstanbul, 2001.
- LEVEND, Agâh Sırrı, **Türk Edebiyatı Tarihi**, C.I, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973.
- MAHİR, Banu, **Osmanlı Minyatür Sanatı**, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2004.
- MASERA, Gülbün, “Kanûnî Sultan Süleyman’ın Sernakkaşı Karamemi”, **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s:361-376
- MERİÇ, Rıfkı Melül, **Türk Nakış Sanatı Tarihi**, Ankara, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatları Tarihi Enstitüsü yay., S.1, 1953.
- ÖZEN, Mine Esiner , “Süleymâniye Kütüphânesindeki Padişah Dîvânları’ndan Murâdî Dîvânı”, **Antik Dekor**, Sayı:44, İstanbul, s:124-128, 1998.
- ÖZTUNA, Yılmaz “III. Murâd”, **Büyük Türkiye Tarihi Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1977.
- ÖZTUNA, Yılmaz, **Osmanlı İmparatorluğu**, Ankara, MEB. Yayınları, 1979.
- PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih ve Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, MEB. Devlet Kitapları, İstanbul, 1983.
- ŞAPOLYA, E. Behnan, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, İstanbul, Rafet Zaimler Yayınevi, 1961.
- TAHİR, Mehmed, **Osmanlı Müellifleri**, C.2, İstanbul, Meral Yayınevi, 2000.
- TANINDI, Zeren, **Siyer-i Nebi** (İslâm Tasvir Sanatında Hz.Muhammed’in Hayatı, İstanbul, Hürriyet Vakfı Yayınları, 1984.
- TANINDI, Zeren, “Türk Tezhip (Kitap Süsleme) Sanatı”, **Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1993, s:397-430

- TANINDI, Zeren, “Kitap ve Tezhibi”, **Osmanlı Uygarlığı**, C.II, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 2003, s:865-891
- TANINDI, Zeren, “Başlangıcından Osmanlıya Tezhip Sanatı”, **Hat ve Tezhip Sanatı**, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2009, s:243-275
- UYAR, Kamil Yaşar, **Sultan III. Murâd’ın Fütûhât-ı Ramazân-ı ve Fasça şiiirleri**, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Fen-Edebiyât Fakültesi, İstanbul, 1994.
- UZUNÇARŞILI, İ.Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınlarından XIII. Dizi- No. 16^{clb}, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983.
- E.Bloch,et, Bibliotheque Nationale, **Catalogue des Manuscrits Turks**, s:115-137
- İstanbul Kitaplıkları
Türkçe Yazma Dîvânlar
Katalogu, XII- XVI. Asır, İstanbul, C.I, MEB. Yayınları, 1947.
- Temel Britanica, Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, C.5
- Türk Dili ve Edebiyatı
Ansiklopedisi, **Devirler/İsimler/Eserler/Terimler**, C.2, İstanbul, Dergâh Yayınları, Eylül 1977.
- Yeni Hayat
Ansiklopedisi, “Murâd III”, C.V, İstanbul, Doğan Kardeş Yayınları,1988.

EKLER

1.RESİM LİSTESİ

R.1. Muhibbî Dîvânı Nuruosmâniye Kütüphânesi Nr.3873 (vr.273a)	21
R.2. Muhibbî Dîvânı İÜK. TY.5467 (vr.346a)	21
R.3.Hünernâme, birinci cilt TSM. H1523 (vr.5b-6a)	26
R.4.Hünernâme Unvan Sayfası, TSM. H1523 (vr.5b)	27
R.5. Hünernâme birinci cildin kabının dış ve iç bezemesi, TSM. H1523	28
R.6. Makasîd'ül-Elhan'ın tezhibi, TSMK. R1726 (vr.1b-2a)	40
R.7. Ali Emiri [Farsça] 329 (vr.1b-2a)	53
R.8.Murâdî Dîvân'ı Dış Kabı TSM. 2/2107	57
R.9.Murâdî Dîvân'ı Zahriye Tezhibi TSM. 2/2107 (vr.1a)	58
R.10.Murâdî Dîvân'ı Unvan Sayfası Tezhibi TSM. 2/2107 (vr.1b-2a)	59
R.11.MK. Ali Emiri Efendi Kitaplığı, Manzum Eserler Böl., Nr.401 (vr.1b-2a)	61
R.12.MK. Ali Emiri Efendi Kitaplığı, Manzum Eserler Böl., Nr.401 (vr.8b-9a)	62
R.13.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, Kabın Dışı	72
R.14.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, Kabın İçi	72
R.15.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr. 1a)	73
R.16.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr. 1b)	74
R.17.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972 (vr.2a)	75
R.18.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.10b)	76
R.19.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.17b)	77
R.20.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.18a)	78
R.21.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr. 82a)	79
R.22. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.91b)	80
R.23. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.94a)	81
R.24. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.97b)	82
R.25. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.121b)	83
R.26. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.142b-143a)	84

R.27. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.238b)	84
R.28. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.1b) unvan sayfası detayı	85
R.29. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.1b) bahirbaşı tezhibi	86
R.30. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.10b) bahirbaşı tezhibi	86
R.31. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.17b) bahirbaşı tezhibi	86
R.32. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.18a) bahirbaşı tezhibi	86
R.33. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.82a) bahirbaşı tezhibi	87
R.34. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.82a) bahirbaşı tezhibi	87
R.35. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.91b) bahirbaşı tezhibi	87
R.36. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.94a) bahirbaşı tezhibi	87
R.37. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.97b) bahirbaşı tezhibi	88
R.38. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.121b) bahirbaşı tezhibi	88
R.39. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.142b) bahirbaşı tezhibi	88
R.40. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 Kabın Dışı	100
R.41. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 Kabın İçi	100
R.42. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 Kabın İçi (yan kağıdı ebrûlu)	101
R.43. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.1a)	101
R.44. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.1b)	102
R.45. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.2a)	103
R.46. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.2b-3a)	104
R.47. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.13b-14a)	104
R.48. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.38b-39a)	105
R.49. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.62b-63a)	105
R.50. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.127b-128a)	106
R.51. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.187b-188a)	106
R.52. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.188b-189a)	107
R.53. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.199b-200a)	107
R.54. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.265b-266a)	108
R.55. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.266a) hâtıme tezhibi detayı	108

R.56. İÜK. TY 5477 Muhibbî Dîvânı (vr.1a)	109
R.57. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 1b) unvan sayfası detayı	110
R.58. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 Kabın Dışı	122
R.59. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 Kabın İçi	122
R.60. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.1a)	122
R.61. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.1b-2a)	123
R.62. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.20a)	123
R.63. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.25b)	123
R.64. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.40a)	124
R.65. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.43b-44a)	124
R.66. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.63b-64a)	125
R.67. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.76b-77a)	125
R.68. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.77b-78a)	126
R.69. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.81b-82a)	126
R.70. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.148b)	127
R.71. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.176b-177a)	127
R.72. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.178b-179a)	128
R.73. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.188b-189a)	128
R.74. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.209b-210a)	129
R.75. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.285b-286a)	129
R.76. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.286b-287a)	130
R.77. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.287b)	130
R.78. İÜK. TY 5467 (vr.366b)	131
R.79. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr. 359 (vr.8a)	131
R.80. İÜK. TY 5467 (vr.42b)	131
R.81. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr. 359 (vr.286b)	131
R.82. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.1b) unvan sayfası detayı	132
R.83. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 Kabın Dışı	145
R.84. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 Kabın İçi	145

R.85. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625	146
R.86. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.1a)	146
R.87. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.1b-2a)	147
R.88. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.2b-3a)	147
R.89. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.12b-13a)	148
R.90. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.13b-14a)	148
R.91. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.17b-18a)	149
R.92. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.18b-19a)	149
R.93. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.270b)	150
R.94. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.1b) unvan sayfası detayı	150

2.ÇİZİM LİSTESİ

Ç.1.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.1b)	89
Ç.2.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.2a)	90
Ç.3.SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.1b)	91
Ç.4. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.10b)	91
Ç.5. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.17b)	91
Ç.6. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.18a)	91
Ç.7. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.82a)	92
Ç.8. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.82a)	92
Ç.9. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.91b)	92
Ç.10. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.94a)	92
Ç.11. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.97b)	93
Ç.12. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.121b)	93
Ç.13. SK. Ayasofya Kitaplığı, Nr.3972, (vr.142b)	93
Ç.14. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr. 1b)	111
Ç.15. SK.Fatih Kitaplığı, Nr.3874.(vr.2b)	112
Ç.16. SK.Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.13b)	112
Ç.17. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.14a)	112
Ç.18. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.14a)	112
Ç.19. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.39a)	112
Ç.20. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.62b)	112
Ç.21. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.62b)	112
Ç.22. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.63a)	112
Ç.23. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.128a)	112
Ç.24. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.188a)	113
Ç.25. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.189a)	113
Ç.26. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.189a)	113
Ç.27. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.189a)	113

Ç.28. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.199b)	113
Ç.29. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.200a)	113
Ç.30. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.200a)	113
Ç.31. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.200a)	113
Ç.32. SK. Fatih Kitaplığı, Nr.3874 (vr.266a) hâtime tezhibi, ¼	114
Ç.33. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.1b)	133
Ç.34. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.76b)	134
Ç.35. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.77a)	134
Ç.35. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.25b)	134
Ç.37. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.32a)	134
Ç.38. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.77a)	134
Ç.39. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.25b)	134
Ç.40. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.149a)	134
Ç.41. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.40a)	134
Ç.42. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.148b)	134
Ç.43. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.76b)	134
Ç.44. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.40a)	134
Ç.45. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.148b)	134
Ç.46. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.149a)	135
Ç.47. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.32a)	135
Ç.48. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.20b)	135
Ç.49. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.77a)	135
Ç.50. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.25b)	136
Ç.51. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.43b)	137
Ç.52. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.44a)	138
Ç.53. SK. Mihrişah Sultan Kitaplığı, Nr.359 (vr.82a)	139
Ç.54. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.1b)	151
Ç.55. SK. Hekimoğlu Ali Paşa Kitaplığı, Nr.625 (vr.17b)	152

KISALTMALAR

A.g.k.	: adı geçen kitap
A.g.y.	:adı geçen yayın
Bkz.	:bakınız
Böl.	:bölüm
C.	:cilt
Ç.	:çizim
Ens.	:enstitü
H.	:hicri
Hzr.	:hazırlayan
Kat.	:katalog
Ktp.	:kütüphane
M.	:miladi
MEB.	:Milli Eğitim Basımevi
MK.	:Millet Kütüphânesi
Nr.	:numara
R.	:resim
s.	:sayfa
S.	:sayı
SK.	:Süleymâniye Kütüphanesi
TDV.	:Türkiye Diyanet Vakfı
TIEM.	:Türk İslam Eserleri Müzesi
TSM.	:Topkapı Sarayı Müzesi
TSK.	:Topkapı Sarayı Kütüphanesi
vr.	:varak

SÖZLÜK

Altan Ayırma Şemse: Cilt üzerine kabartma olarak işlenen motiflerin, deri renginde bırakılıp zemin altınla bezenirse buna alttan ayırma şemse denir. (U.Derman, ders notları, 2008)

Beyne's sûtûr: El yazması kitaplarda, satırlar arası yapılan tezyînattır. Sözlük anlamı “satırlar arası” demektir. (Ayverdi, 2005, s.350)

Cedvel: El yazması eserlerde, levhalarda yazı sâhasının kenarlarına çekilen çeşitli kalınlıktaki, altın ve ya çeşitli renklerle yapılan iki tarafı tahrirli şeritlere verilen ad.(Ayverdi, 2005, s.478)

Dendan: Farsça “diş” anlamına gelmektedir. Tezhip sanatında desen kenarlarına yapılan ve yarım daire şeklindeki küçük çıkıntılardan herbiri (G.Duran, ders notları,2008)

Gazel: Klâsik şark şiirinin en mühim ve en çok kullanılmış olan nazım şeklidir. Gazel nazariyatta 5-15 beyit olur, ilk beytin mısırâları aralarında kafiyeli, diğer beyitlerde ilk mısırâ serbest, ikinci mısra matla ile kafiyelidir. İlk beyte “matla”, son beyte “makta” denir. Başta aşkın her türlü safahâtı ve mevzûatı, cânân ve meyl olduğu halde, rindlik hayat felsefesi, tasavvuf, tabîat gibi şeyler mevzûunu teşkîl edebilir. (Develioğlu, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat)

Hâtîme(ketebe,Ferâğ kaydı): Arapça kelimenin lugat mânası; nihâyet, son, encamdır. Yazılı eserlerin genelde sonunda bulunan, eser, müellif, müstensih hakkında bilgilerin bulunduğu, çoğu zamanda imzanın yer aldığı kısım.(İstinsah kaydı da denilir.) (Ayverdi, 2005, s.1208) (Derman, Türkler, s.292)

Halkârî: Sulu altınla gölge verilip koyu altınla tahrirlenen bezeme üslûbu olup rengin çeşitleri bulunur.

Zer-şikâf: Halkârîde boya ile altının birlikte kullanılması suretiyle yapılan bezeme.

Tarama Halkârî:Motiflerdeki altınla gölgelendirmenin ince fırçayla taranarak yapılması.

Foyalı Halkârî: Halkârî bezemede yarı şeffaf lâ'l mürekkebinin altın zemin üzerine sürülmesiyle hasil olan renk parıltısı.(Ç.Derman,2009)

İklil unvan: Mushaf ve yazmaların başına yapılan taç biçimindeki süsleme. (Ayverdi,2005, s.3016) . Tezhip ıstılahı olarak; serlevha veya unvan sayfasında, metin başlığı sâhası üzerindeki tezhipli sâhanın, dikdörtgen şeklinde olanına verilen isimdir. (G.Duran, ders notları, 2008)

İplik: Tezhip sanatında kullanılan iplik, genişliği en çok bir milimetreyi geçmeyen, iki kenarında tahrir bulunan, cedvele bitişik ve iplik görünümünde çizilmiş ince rekli bir şerittir. Renkli olduğu gibi parlatılmış altın ile de boyanır. Sade görünüşüne rağmen eser içinde önemli görevleri bulunur. Bezemelerde sıkça kullanılan yardımcı elemanlardandır. (Biol.A,2008,s.183)

Kalıp İşi: Motifler kapatılarak zeminin renklendirilmesiyle meydana gelen bezeme.(G.Duran, ders notları,2008)

Kenarsuyu(dış pervaz): Hat levhalarında yazı etrafına, el yazması kitaplarda sayfa kenarına yapılan arasuyundan daha geniş bezemelerdir. (G.Duran, ders notları,2008)

Kıt'a: Dört dizeden oluşan, yalnız ikinci ve dördüncü dizeleri birbiriyle uyaklı olan iki beyitlik nazım biçimidir. İki beyitten daha fazla(10-15 beyit kadar) olanları da vardır. Bunlara da kıta-i kebire (büyük kıta) denir. (Temel Britanica; Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, c,5.s,250)

Koltuk: Hat sanatında levha, murakkaa ve kitâbelerde farklı uzunluk ve doğrultuda satırlar hâlinde yazılmış bir yazının sağında ve solunda kalan çoğunlukla kare, üçgen yahut dikdörtgen şeklindeki cedvel çekilerek belirlenmiş küçük sâhalar için kullanılan

tabir. Üçgen şeklindekilere köşelik ve ya muska koltuk adı verilir. Bu kısımlara yapılan bezemeye koltuk tezhibi denir.(Biol.A,2002,s.151) (Derman,1995,s.45)

Kuzu: Yazma kitaplarda sayfa kenarlarına çizilen altın cedvelin hemen yakınına ve ya ipliğe 1mm uzaklıkta, tahrirden biraz daha kalınca cedvele paralel çizilen bir çizgidir genellikle renkli olur. Kuzu iplikten ve ya cedvelden sonra desenin bitişinde kullanılmış ise çoğunlukla üzerine tığ işlenir.(Biol.A,2008,s.183)

Mesnevî: Her beyti başlı başına kafiyeli ve başından sonuna kadar aynı vezinde olan manzûme. Mesnevî beyit sınırı olamadığı için uzun eserlerde tercih edilen bir nazım türü olmuştur. (Develioğlu, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat)

Muhammes: Her bendi beş mısralı olan manzûme. (Develioğlu, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat)

Mukattaât: Matla'sız(ilk beyit) şiir parçaları, türlü gazel ve kasîdelerden seçilmiş beyitler. (Develioğlu, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat)

Müfred: İki mısraı arasında kafiye bulunmayan beyit. (Develioğlu, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat)

Mülemma Şemse: Ciltli kitaplarda kabın ortasında bulunan şemse ile köşebentlerin hem zemin hem de motifleri sıvama altın bezemeli, aralarında kalan kısım tezyînatsız ise bu çeşit kitap kabı bezemesine verilen isimdir. (U.Derman, ders notları, 2008)

Münâcât: Allah'a duâ mevzu'lû manzûme. (Develioğlu, Ferit; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat)

Nesih: “Hükümünü ortadan kaldırmak, bir eseri istinsah etmek” gibi anlamlara gelen nesh kelimesi, hat sanatında özellikle kitap istinsahında ve basma eserlerde yaygın biçimde kullanılan bir yazı çeşididir. (U.Derman, ders notları, 2008)

Serlevha: Yazma eserlerde metnin başladığı, karşılıklı tezhip edilmiş sayfa ve ya sayfalara verilen isimdir.(G.Duran, Ders notu,2007)

Ta'lik: “Asma, asılma anlamındadır.” İran’da XI. ve XII. yüzyılda tevkî ve rikâ yazılarından geliştirilmiş bir yazı çeşidi. (Türkçede nestâlik yazıya da tâ’lık denmiştir.) (Ayverdi,2005, s.3016)

Tarh: Bölme, ta’yin. Pafta. Tezyînatda bezeme sâhasının daha küçük sâhalara bölünmesi.(Develioğlu,1988,s.1236)

Tezyînat: Bezek.(Develioğlu,1988,s.1332)

Tığ: Türkçeye Farsça tığ “kılıç” kelimesinden gelmiştir. Tezhipte desenin bitiminde kullanılan kılıç gibi sivri uçlu şekillerden yapılan, yardımcı süsleme motifidir.(Develioğlu,1988,s.1334)

Tuyuğ: Dîvân şiirine ötekilerden bir hayli sonra katılmış bir nazım şekli olan tuyuğ, iki beyitten meydana gelişi ve kafiye tertibi bakımından rubâî’den farksız görünen tuyuğ rubâide hiç yeri olamayan “fâilâtün fâilâtün fâilün” kalıbında yazılmakla ondan ayrılır. Tuyuğun en fazla 1,2 ve 4. mısraları kafiyeli şekli görülse de çapraz kafiyeli, yahut bütün mısraları kafiyelenmiş (musarra’) olanlarına da rastlanır. (İslâm Ansiklopedisi,C.9,s.405)

Unvan Sayfası: El yazması eserlerde tezhipli kısım, metnin başladığı ilk sayfada ve sadece yazı sâhasının üzerinde bulunuyorsa bu sayfaya unvan sayfası denir. Kitabın unvanı- yani adı- tezhibin merkezindeki kısma yazılır. Un van sayfalarının sayısı kitabın ihtiva ettiği konuların ve ya bölümlerin sayısına bağlıdır. İklîl, kubbeli ve mürekkebe unvan gibi çeşitleri bulunmaktadır. (Derman, Türkler, s.292)

Üslûplaştırma: Sanatkâr tarafından gerçekçi bir bakışla tabiattan alınan muhtelif nesnelerin, belli başlı esas çizgilerinin korunup teferruatının atılması, buna şahsî zevk ve görüşlerinde katılarak çizilmesine üslûplaştırma ve ya üslûba çekme denir. (Derman, Türkler, s.291)

Üstten Ayırma Şemse: Cildin zemini deri renginde bırakılarak kabartma motifler altınla bezenirse bu tür şemseye alttan ayırma şemse denir. (U.Derman, ders notları, 2008)

Üstübeç: Beyaz renk olarak kullanılan madde. Boyacılıkta kullanılan, kurşun karbonat ve kurşun hidroksitten ibaret zehirli madde.(Ayverdi,2005,s.3237)

Vassale: Kâğıdları bozulmuş el yazması kitapların sayfelerindeki yazılı kısımları çıkarılarak başka bir kâğıda nakletme işidir. (Arseven,s.2872)

Yekşah demiri: Kitab cildlerinin kapakları üzerine kabartma ve yıldızla süsler yapmak için deri üzerine tazyik etmek hususunda kullanılan demir alet. Bununla çizgiler yapılarak süslenmiş cild kapaklarına *yekşah kab* denir. (Arseven,s.2232)

Zahriye Tezhibi: Arkalık, sırtlık manasına gelen ve yazma kitaplarda esas metnin arkasındaki sahife veya sayfelerde yer alan müstakil bezeme. (Ç.Derman,2009)

Zencerek: Zencîrek; Farsça küçük zincir anlamındadır. Levhaların, el yazması eserlerde sayfa kenarlarına yapılan, iç içe geçmiş halkalar şeklindeki bezeme. (Develioğlu,1988,s.1418) (Ayverdi,2005,s.3459)

Zencerek demiri: Ciltcilikte zencerek çekmek için deri üstünden geçirilen demir. (Ayverdi,2005,s.3459)

Zer-ender-zer: “Altın içinde altın” iki renk ve ya tek renk altının mat ve parlak şekillerinin kullanılarak işlenmesiyle ortaya çıkan klasik tezhip tekniği. (Ayverdi,2005,s.3491)

ÖZGEÇMİŞ

1977 Zonguldak doğumluyum. İlk ve orta öğrenimimi Zonguldak'ta tamamladıktan sonra 1997 yılında Trakya Üniversitesi Muratlı MYO Cam Bölümünden mezun oldum. 1998-2002 yılları arasında Güral Cam (Art Craft) İşletmesinde (Kütahya) Kalite Kontrol ve Planlama Teknisyeni olarak çalıştım. 2002 yılında Selçuk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk El Sanatlar Bölümü Tezhip Anasanat Dalında eğitime başladım ve 2006 yılında mezun oldum. Bundan sonraki dönemde bir yıl Konya Cam Dekor İşletmesinde (Konya) ve Serano Seramik İşletmesinde (Eskişehir) tasarım bölümünde dizayner olarak görev aldım. 2007 yılında Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalında başladığım yüksek lisans eğitimime devam etmekteyim. Geleneksel Türk El Sanatları eğitimim süresince çeşitli sergilere katıldım.